

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

147243

İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE SERMAYE KAVRAMI VE
POST KEYNESGİL KATKI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ RIZA UZUN

- 147243 -

ANABİLİM DALI : İKTİSAT

PROGRAMI : İKTİSAT POLİTİKASI

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. NEŞE ERİM

KOCAELİ 2004

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

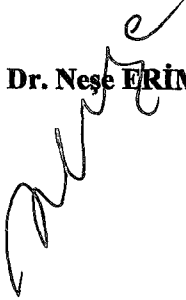
İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE SERMAYE KAVRAMI VE POST KEYNESGİL KATKI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

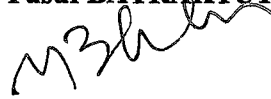
Tezi Hazırlayan: ALİ RIZA UZUN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No: 15.09.2004 – 2004 / 19

Prof. Dr. Neşe ERİM

Yrd Doç . Dr.
Yusuf BAYRAKTUTAN

Yrd. Doç. Dr.
Seyfettin ERDOĞAN

KOCAELİ 2004

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE SERMAYE KAVRAMI VE POST KEYNESGİL KATKI

ÖZET

İktisadi aktivitenin temel amacı, üretimdir. Tarihsel süreç incelendiğinde, değişim değeri taşıyan ihtiyaç fazlası üretimin ortaya çıkmasıyla, üretim faaliyetinin bir zenginlik kaynağı, dolayısıyla, hem iktisadi hem de sosyolojik açıdan temel inceleme konusu olduğu gözlenir. Üretim miktarının artırılması da yine üretim araçlarının artırılmasına yani sermaye birikimine bağlı bir süreçtir. Sermaye kavramı, iktisat bilimiyle birlikte var olan ve iktisadi ilişkilerin belirlediği toplumsal evrim süreci ile paralel olarak varlığını koruyan bir olgudur. Bu anlamda, özellikle Klasik iktisatçıların ve Marx'ın literatürüne kazandırdığı denge kavramı, Smith, Ricardo, Marx ve Robinsın dışındaki hemen hemen tüm iktisatçıların tarafından büyüme iktisadına ait bir unsur olarak ele alınmıştır. Adı geçen iktisatçıların sermaye kavramını ele alış biçimleri ise, iktisat biliminde özerk bir konuma sahiptir. Smith ve Ricardo ile başlayan sermaye ve birikimi konusunun özerkliğini Marksist kuram arasında bir köprü niteliği taşıyan Robinsın'un yaklaşımı günümüz iktisat literatüründe halen güncelliğini korumaktadır.

Tezi Hazırlayan : ALİ RIZA UZUN
Tez Danışmanı : PROF. DR. NEŞE ERİM
Tez Kabul Tarih ve No : 15. 09. 2004 – 2004/19
Jüri Üyeleri : PROF. DR. NEŞE ERİM
YRD.DOÇ. DR. YUSUF BAYRAKTUTAN
YRD. DOÇ. DR. SEYFETTİN ERDOĞAN

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**THE CONCEPT OF CAPITAL IN ECONOMIC THOUGHT AND POST
KEYNESIAN CONTRIBUTION**

ABSTRACT

When we analyse the historical process, we can reach that solution, with the appearing of excess production, production activity has been seen as a source of wealth in the sociological and economical area. We must increase production means to increase quantity of production. Capital concep is a phenomenoman that borning with economics and parallel o social evolution process. Capital concept which is appearing with economics and econmic relations deermining with social evolution process is a phenomenon. Equilibrium concept, which is incorporated economic literature by Classical economist and Karl Marx, is used as an element of growth economics except Adam Smith, Ricardo, Marx and Robinson. Capital concept has an autonomy position for all this economist. That autonomy has been expanded by Marx and Robinson this lead to be a bridge between Marxist and Liberal theory.

Tezi Hazırlayan : ALİ RIZA UZUN
Tez Danışmanı : PROF. DR. NEŞE ERİM
Tez Kabul Tarih ve No : 15. 09. 2004 – 2004/19
Jüri Üyeleri : PROF. DR. NEŞE ERİM
YRD.DOÇ. DR. YUSUF BAYRAKTUTAN
YRD. DOÇ. DR. SEYFETTİN ERDOĞAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	3
ABSTACT	3
İÇİNDEKİLER	3
ŞEKİLLER LİSTESİ	5
GİRİŞ	6

BİRİNCİ BÖLÜM

KEYNES ÖNCESİ SERMAYE BİRİKİMİ TEORİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Sermaye Birikiminin Tarihsel Gelişim Süreci	13
1.2. Büyüme Kavramı ve Büyüme Teorilerine Genel Bir Bakış	24
1.2.1. Büyüme Kavramı: Tarihçe ve Tanım	26
1.2.2. Büyümenin Kaynakları	31
1.3. Sermaye Birikimi ve Büyüme Kavramlarına Teorik Yaklaşımlar	33
1.3.1. Klasik Yaklaşım	33
1.3.1.1. Klasik Birikim Kuramı	35
1.3.1.2. Klasik Büyüme Kuramı	39
1.3.2. Marksist Yaklaşım	44
1.3.2.1. Marksist Sermaye ve Birikim Teorisi	47
1.3.2.2. Marksist Büyüme Teorisi	59
1.3.3. Neoklasik Yaklaşım	61
1.3.3.1. Neoklasik Sermaye Teorisi	62
1.3.3.2. Neoklasik Büyüme Teorisi	66

İKİNCİ BÖLÜM KEYNESGİL TEORİ

2.1.	Keynesgil Teorinin Temel Önergeleri	74
2.1.1.	Sermayenin Marjinal Etkinliği	78
2.1.2.	Yatırım Fonksiyonu	81
2.1.3.	Keynesgil İstihdam Teorisi	82
2.1.4.	Keynesgil Genel Denge	86
2.2.	Kalecki Yaklaşımı	89
2.3.	Keynesgil Dinamik Analiz	91
2.3.1.	Harrod Modeli	92
2.3.2.	Domar Modeli	93
2.3.3.	Harrod-Domar Modeli	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM POST KEYNESGİL BİRİKİM TEORİSİ

3.1.	Post Keynesgil Düşüncenin Temelleri	104
3.2.	Post Keynesgil Mikro Kuram	112
3.3.	Post Keynesgil Makro Kuram	113
3.3.1.	Bölüşüm	113
3.3.2.	Büyüme ve Dinamik Analiz	116
3.3.2.1.	Büyüme Oranları Arasındaki İlişkiler	117
3.3.2.2.	Gelir Dağılımı ve İktisadi Büyüme	120
3.3.2.3.	Kaldor'un Büyüme Modeli	122
3.3.2.4.	Post Keynesgil Dengeli Büyümeyi Tayin Eden Faktörler	124
3.3.2.5.	Robinson ve Kaldor Sentezi	128
3.3.2.6.	Post Keynesgil Çarpan Mekanizması	131
3.3.2.7.	Kalecki Modeli	132
3.3.3.	Kaldor'un Dağılım Modeli	137
3.3.4.	Joan Robinson'un Yaklaşımı	147
3.3.5.	Post Keynesgil Altın Çağ Kavramı	153
SONUÇ		156
KAYNAKÇA		162

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Ekonomik Büyüme	28
Şekil 2 : Klasik Kuramda İktisadi Büyümenin Sınırları	41
Şekil 3: Klasik Büyüme Modelinin İşleyişi	43
Şekil 4 : Neoklasik Büyüme.....	67
Şekil 5: Neoklasik Büyüme Modeli	69
Şekil 6: Neoklasik Modelde Yakınsama.....	71
Şekil 7 : Yatırım Faiz İlişkisi.....	81
Şekil 8: Gelir- İstihdam İlişkisi.....	84
Şekil 9: Keynesgil Teorinin İşleyişi.....	85
Şekil 10: Keynesgil Genel Denge.....	87
Şekil 11: Domar Modelinin Geometrik Yorumu	97
Şekil 12 Büyüme Hızları Arasındaki İlişki.....	127
Şekil 13: Post Keynesgil Altın Çağ	154

GİRİŞ

Bilindiği üzere iktisat bilimi Adam Smith'in ulusların zenginliğinin nasıl sağlanabileceği sorusunun yanıtını aramasıyla başlamıştır. İktisat biliminin nüvesinin oluşmaya başladığı ilkel toplumlar ve sonrası incelendiğinde, ihtiyaç fazlası üretimin, dolayısıyla pazara yönelik üretim faaliyetinin toplumsal koşulları ve bu koşulların iktisadi çerçeve içerisinde değiştiğini görmek mümkündür. Maddi zenginliklerin, dolayısıyla, üretimin artırılması, üretim sürecinde kullanılan kaynak ve faktör miktarının artırılmasına bağlıdır.

Tarihsel süreç incelendiğinde iktisadın bilimsel nitelik kazanmasından sonra, toplumsal değişim paralelinde gelişen iktisat biliminin temel uğraşı alanın faktör birikimi ve üretkenlikteki artışın kaynaklarının belirlenmesi, modellenmesi ve elde edilen bulguların iktisat politikalarına yansıtılmasıdır. Bu anlamda, Adam Smith'in tespitiyle emek ile birlikte zenginliğin en önemli kaynaklarından biri olan sermaye birikimi olgusu, iktisat literatüründe David Ricardo ve daha sonra Karl Marx'ın analizleriyle genişlemiş ve Klasik Okul sonrası hemen hemen tüm iktisat okullarında başlıca inceleme konusu olmuştur diyebiliriz.

Özellikle iktisadın alt disiplinleri olan büyüme ve kalkınma iktisadı konularının temel değişkeni olan *sermaye birikimi* konusu, değişik okullara mensup iktisatçılar tarafından değişik şekillerde ele alınmıştır. Sermaye birikimi konusunu Smith, Ricardo, Marx ve Robinson dışındaki iktisatçıların hemen hemen tümü, büyüme iktisadı içerisinde, matematiksel modeller çerçevesinde inceleme uğraşı içerisindeyler. Özellikle Solow ve Swan'ın başını çektiği Neoklasik Büyüme Teorisi konuyu matematiksel modeller çerçevesinde ele almaktadır. Ramsey'le başlayan Solow ve Swan ile genişletilen ve Romer'in

içsel büyüme teorisi ile devam eden Neoklasik yaklaşım sermaye ve birikim kavramlarına yeni anlamlar yüklemektedirler.

Büyük bunalım sonrası dünyanın gelişmiş ekonomilerindeki politik uygulamalara damgasını vuran ve 70'li yıllarda yaşanan stagflasyon olgusuna çözüm üretemeyen Keynesgil iktisatın kısa dönemci makro statik analizinin, büyüme iktisadı ile ilgili olarak önerilerde bulunmaması bu alandaki eksikliğin giderilmesi çabalarını yoğunlaştırmıştır. Keynes'in teorisindeki bu eksiklik Kalecki ile başlayan Harrod ve Domar ile devam eden Keynesgil dinamik analiz ile giderilmeye çalışılmıştır. Keynes'in kısa dönemci makro statik analizi, yine Keynes'in temel önermelerine sadık kalınarak uzun dönemli dinamik analize dönüştüren bu çabalar sonucu Post Keynesgil okul ortaya çıkmıştır.

1970' lerde iktisat teorisinde yaşanan kriz, iktisatçıların var olan teorilere alternatif üretme çabası içerisine girmesine neden olmuştur. Joan Robinson, Nicholas Kaldor ve Luigi Pasinetti gibi iktisatçıların başını çektiği Post Keynesgil okul, bu çabanın sonucu, Keynesgil dinamik analizi temel alarak, Keynesgil teoriyi Walrasgil genel denge çerçevesine oturtmaya çalışan neoklasik sentezci yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkmıştır. İktisadi analizlerin tarihsel zaman çerçevesinde yapıldığında, mutlak bir dengenin olanaksız olduğu görüşünde birleşen Post Keynesgil yaklaşımın oluşumunda Joan Robinson'un önemli bir etkisi vardır. Ricardo, Marx ve Keynes'in görüşlerini sentezleyen Robinson, bu sentezi kendi katkılarıyla özgünleştirmiş ve iktisat yazınındaki önemli yerini almıştır. İktisat yazınındaki farklı kutupların argümanlarından yararlanması ve bir araya getirmesi, Robinson'un analizinin özgünlüğünü tartışmasız hale getirmektedir.

Bu çalışmada, iktisat tarihine devrim olarak geçen Keynesgil analizin öncesi ve sonrası olmak üzere *sermaye birikimi* kavramının iktisat okulları tarafından ele alınış şekilleri genel bir özet niteliğinde incelenecektir. Çalışmanın Keynesgil Teori öncesi ve sonrası olarak ayrılmasının amacı,

sermaye birikimi kavramına yapılan Post Keynesgil katkının vurgulanmasıdır. Sermaye kavramının iktisadi düşünce çerçevesinde incelendiği bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde sermaye ve birikimine Keynes öncesi teorik yaklaşımlar incelenmektedir. Bu kapsamda Klasik, Neoklasik ve Marksist teorilerin sermaye birikimi üzerine ürettikleri teoriler ve önerileri ele alınmaktadır. Çalışmada kavram ele alınırken tarihsel bir yaklaşım izlemek amacıyla, bu bölümün girişi olarak çoğu zaman sermaye kavramı ile özdeş olarak görülen Kapitalizmin gelişim süreci kısaca ele alınarak bu paralelde sermaye ve birikim teorilerine değinilmiştir. Yine aynı paralelde sermaye birikiminin nicel ifadesini bulduğu büyüme teorilerine de özetle değinilmektedir.

İkinci bölümde Keynes'in temel önermelerine ek olarak sermaye ve yatırım ile ilgili açıklandıktan sonra Keynesgil teoriye dinamik nitelik kazandıran yaklaşımlar kısaca ele alınmaktadır. Özellikle Keynes'in teorisi ile Post Keynesgil teori arasında bir köprü niteliği taşıyan Kalecki'nin yaklaşımı ve Harrod-Domar modeli ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde ise Post Keynesgil teorinin temel önermeleri özetlenerek, sermaye ve birikim yaklaşımı ele alınmaktadır. Ağırlıklı olarak Robinson'un yaklaşımı ile birlikte Kaldor ve Pasinetti gibi aynı görüşler çerçevesinde birleşen Post Keynesgil iktisatçıların görüşleri ele alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KEYNES ÖNCESİ SERMAYE BİRİKİMİ TEORİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

İktisadi sistemlerin temel çabası, üretim faaliyeti sonucu yaratılan mal ve hizmetlerin bölüşümü ve üretim sürecine yeniden dahil edilmesini sağlayarak, üretim hacminin ve üretim faktörlerinin nitelik ve niceliğini artırmaktır. Bunun en önemli koşulu ise sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamaktır. Bu anlamda sermaye birikimi ve ekonomik büyüme/gelişme kavramları ayrılmaz bir bütünün iki temel parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, sermaye birikiminin kesintiye uğraması, sistemlerin sürekliliğini tehdit eden büyük krizlere neden olur. Dolayısıyla, ekonomik sistemlerin devinimini sürdürebilmesinde sermayenin yeniden üretiminin ve birikiminin, buna bağlı olarak da istikrarlı iktisadi büyüme süreçlerinin önemi büyüktür.

Bilindiği gibi insan ihtiyaçlarına yönelik kıt olan mal ve hizmetlerin miktar yada faydalarını artırmayı amaçlayan üretim faaliyetinde, emek, sermaye, doğal kaynak (toprak) ve müteşebbis olmak üzere dört temel üretim faktörü bulunmaktadır. Bu faktörlerden sermaye, diğer faktörlerinden farklı olarak orijinal olmayan, üretilmiş üretim mallarını ifade eder. Tanımlamak gerekirse, iktisat biliminde *sermaye*¹, mal ve hizmet üretmek için sonradan üretilen, doğal

---

¹ Sermaye kavramı yukarıdaki tanımın yanında sabit ve değişken sermaye olarak iki ayrı şekilde de ele alınmaktadır: sabit sermaye kavramı, üretim sürecinde uzun süre kullanılabilen ve üretim miktarı arttıkça maliyeti düşen sermaye türüdür (bina, makine ve

olmayan üretim araçlarıdır. Diğer bir ifadeyle, üretimde faktör girdileri olarak kullanılabilecek üretilmiş mallardır. İşgücü ve doğal kaynak sermayeden farklı olarak, iktisadi sistem tarafından üretilmemiş olan doğal faktör girdileridir.²

Diğer taraftan bir ekonomideki sermaye stokuna yapılan net ilaveler yada reel sermaye stokunun artırılması sermaye birikimi olarak ifade edilir. Sermaye birikiminin kaynağını ise yatırıma yöneltilen tasarruflar teşkil eder. Sermaye birikimi bir ekonominin üretim kapasitesindeki artışları, dolayısıyla, gelişmişlik düzeyini etkileyen en önemli faktörlerden birisidir ve ekonomik sisteme yön veren en önemli etkidir. Bunun nedeni, bireysel yada toplumsal maddi zenginliklerin üretilmesi zorunluluğudur. Bu anlamda maddi zenginliklerin yanında, belirli bir üretim biçiminin şekillendirdiği üretim-tüketim ilişkileri, iktisadi sistemlerin yapısına göre değişime uğrar. Üretim, tüketim ve değişim, toplumsal yaşamda belirli bir noktadan sonra toplum faaliyetlerine ilişkin özel kavramların ortaya çıkmasına neden olur. Zamanla bu kavramların içerdiği temel anlam değişerek başlangıçtaki anlamlarından farklı şeylere işaret eder hale gelir; yada anlamlarının yanına yenilerini de ekleyerek genişlerler. Kapitalizm kavramı da aynı serüveni geçirmiştir.³

Sermaye birikimi kavramı kapitalizm ile birlikte anılan ve Karl Marx tarafından literatüre eklenen bir kavramdır. Bu iki kavram tarihsel süreç içerisinde paralel bir gelişim sergiledikleri için, kapitalizm kavramının iktisat literatüründeki tanımlarına kısaca değinmekte yarar vardır.

Tarihsel anlamda kapitalizm kavramına yüklenen üç ayrı anlam ön plana çıkmaktadır. Her üçü de kapitalizmin kökenini çağdaş dünyanın gelişim süreci açısından farklı nedenselliklere dayandırarak açıklamaya çalışır. Bu

---

teçhizatlar vb.); değişken sermaye ise, üretim miktarı ile maliyeti ve miktarı doğru orantılı olarak değişen sermaye türüdür (hammadde, yarı mamul vb.)

² Paul A. Samuelson, *İktisat*, Çev. Demir Demirgil, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1973, s. 52

³ Maurice Dobb, *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, Çev. F. Akar, İstanbul: Belge Yayınları, 1992'den, *İşya Üşür, Geçiş Tartışmaları*, (Ek Bölüm), s. 361

tanımlamaların ilki ve en yaygın olarak kullanılanı Sombart'ın *kapitalist ruh* kavramıdır. Bu kavram girişim ve ussallığa dayanan burjuva ruhunun bir sentezidir. Bu tanıma göre, değişik zamanlarda, değişik ekonomik tutumların egemen olduğuna ve kendisi için uygun biçimi, dolayısıyla, ekonomik örgütlenmeyi yaratan şeyin bu ruh olduğu yargısına varılarak, kapitalizmin kökenini çağdaş dünyanın karakteristiği olan ekonomik biçimlere ve ilişkilere yol açan düşünce ve davranışların gelişimine dayandırır.⁴

Prekapitalist dönemde tüm ekonomik faaliyetlerin merkezinde yer alan ihtiyacı kadar üretimde bulunan *doğal insan*, kapitalist evrim süreci ile yaşamsal dengelerini değiştirerek, *sermaye birikimini* iktisadi faaliyetin merkezine yerleştirmiş ve her şeyi bu amaca bağlamıştır. Bu sürece yönelik olarak kapitalizmin en önemli tanımlamalarından birisini Max Weber yapar. Weber'e göre *kapitalist bir ekonomik eylem, değiş-tokuş fırsatlarının kullanımından kazanç bekleme üzerine kurulu, yani barışçıl kazanç fırsatları üzerine kurulu bir eylemdir.*⁵ Weber'in bu tanımı yukarıdaki tanıma oranla daha yalındır ve onun kapitalizmi, toplumsal ihtiyaçları karşılayacak ürünlerin, girişim ile her yede sağlanabileceğini belirterek, rasyonel bir kapitalist kuruluşu, sermaye muhasebesine dayalı bir kazanç arama davranışı olarak tanımlanabilir.⁶

Kapitalizmin ikinci tanımı ise, üretimin pazar için örgütlenmesi olarak ifade edilebilir. Bu yaklaşım büyük oranda orta çağdan itibaren para ekonomisine geçiş sürecine ve pazarın modern ekonomik yapı çerçevesinde şekillenme evrelerine dayandırılır. Burada temel kriter, nihai malların üretimi ile tüketimi arasındaki ilişkilere ve kazanç güdüsünü iktisadi faaliyetin nedeni olarak

---

⁴ Dobb, a.g.e., s. 6

⁵ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev: Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997, s.17

⁶ Weber, a.g.e., ss. 13 -39

tanımlayan görüş ile bağlantılıdır. Yani, iktisadi faaliyeti yönlendiren temel ilke, sınırsız kazancı mümkün kılan bir mübadele sistemi⁷ olarak nitelendirilir.

Üçüncü tanım ise Marx'a aittir. Marx kapitalizmin özünü, girişim ruhunda veya paranın kazanç amaçlı bir dizi mübadele işleminden ziyade, belirli bir üretim tarzında arar. Marx bu tanımlamada üretim tekniğinden çok üretim-mülkiyet ilişkilerinden söz etmektedir. Marx'a göre kapitalizm, kendi deyimiyile sadece *meta üretim sistemi* değil, iş gücünün bizzat metalaştığı ve herhangi bir mal gibi pazarda alınıp satıldığı bir sistemdir. "*Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, muazzam bir meta birikimi olarak kendini gösterir, kapitalizmin temel birimi metadır.*"⁸ Bunun tarihsel ön koşulu ise, üretim faktörlerinin mülkiyetinin toplumun azınlığı konumundaki bir sınıfın elinde bulunması ve sonuç olarak da, tek geçim kaynağı iş gücünü satmak olan mülkiyetsiz bir sınıfın ortaya çıkmasıdır. Bu tanımı diğerlerinden ayıran en önemli fark ise, bir tüccar yada girişimci sınıfın varlığının tek başına kapitalist toplumu oluşturamamasından bahsetmesidir. Kapitalist bir yapının var oluş koşulu, sermayenin kullanımı ve üretimde artı değer yaratmak için işgücünün, egemen sınıfın boyunduruğu altında olmasına bağlanmaktadır.

Yukarıdaki üç tanımdan yola çıkarak kapitalizmin, tarihin bütün dönemlerinde belli yoğunluklarda var olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, son iki yüz yılda görece modern sayılabilecek dünyanın belirleyici iktisadi kurumlarını niteleyecek bir tanımlama, günümüz kapitalizmini daha iyi analiz etmek açısından önemlidir. Konu ile ilgili olarak Wallerstin şöyle söylemektedir:

"Kapitalizm tarihsel bir sistemdir. Bu tarihsel sistemin doğuşunun 15. yüzyıl sonrası Avrupa da gerçekleştiği; sistemin zaman içinde, 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde tüm yerküreyi kaplayacak biçimde mekan içinde de genişlediğini; bugün hala tüm yerküreyi kaplamakta olduğu"

⁷ Dobb, a.g.e., s. 9

⁸ Karl Marx, *Kapital I.Cilt*, Çev: Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, 2000, s.49

düşüncesinden hareketle kapitalizm şu şekilde de tanımlanabilir: Tarihsel kapitalizm, temel iktisadi etkinlik içinde geçerli olan ya da ağır basan iktisadi amacın ya da yasanın sınırsız sermaye birikimi olduğu o somut, zamanla ve mekanla sınırlı, tümleşik üretim etkinlikleri yeridir.”⁹

Bu çerçevede sermaye birikimi, kapitalist sistemin gelişebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için gerekli en önemli etkenlerden biri haline gelmektedir. Nitekim, maddi ve simgesel olarak iktisadın topluma egemen bir düzen olan kapitalizmin değişmeyen omurgasını, sermaye birikimi sürecinin özerk ve başat bir amaç konumuna gelmesi oluşturur.¹⁰

1.1. Sermaye Birikiminin Tarihsel Gelişim Süreci

Kapitalizmin dinamosu olan sermaye birikim süreci bir dizi özel koşula bağlıdır. İlk koşul, üretimin artı-değer yaratmasıdır; çünkü artı-değer kapitalist koşullar altında üretimin yegane temelidir. İkinci koşul ise, artı-değerin realize edilmesidir. Yani, paraya dönüştürülüp genişletilmiş yeniden üretim amacı için kullanılmasıdır.¹¹ Sermaye birikiminin tarihsel gelişim süreci kapitalizmin gelişim süreci ile paralellik taşır. Bu bağlamda, kapitalizmin kökeni ve evrim sürecine kısaca değinmekte yarar vardır.

Kapitalizm öncesi toplumlarda yine kapitalist izler taşıyan basit meta üretimi söz konusudur. Basit meta üretimi saf haliyle, küçük meta üreticilerinin eşitliği ve bunların arasındaki meta mübadelelerinin varlığıyla tanınır. Özellikle tarımsal üretimin egemen olduğu toplumlardaki zanaat üretimi bunun tipik örneğidir.¹² Bu basit üretim biçiminin ortaya çıkardığı üretim ilişkilerinin kapitalist yapıya yönelişini en belirgin biçimde Ortaçağ Avrupası'ndaki feodal sistemde

⁹ Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm*, 3.b., İstanbul: Metis Yayınları, 2002, s.16.

¹⁰ Ahmet İnsel, *Neo-Liberalizm Hegomanyanın Yeni Dili*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, s.61

¹¹ Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, Çev: Tayfun Ertan, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986, s. 33

¹² Samir Amin, *Eşitsiz Gelişme*, Çev: Ahmet Kotil, İstanbul: Arba Yayınları, 1991, s. 17

görmek mümkündür. Feodalizm sermaye birikiminin, dolayısıyla kapitalist sistemin tarihsel evrim süreci ve gelişiminde önemli bir rol oynar. Bu bağlamda sermaye birikiminin evrimini, feodalizmi başlangıç olarak günümüze kadar ki süreç içerisinde incelemek gereklidir. Feodalizm, gerek bazı hizmetlerin görülmesi ve gerekse, para veya mal olarak ödenecek vergiler biçiminde, bir feodal beyin belirli ekonomik isteklerini yerine getirmesi için zorla ve kendi iradesi dışında üreticiye yüklenen yükümlülük olarak tanımlanabilir.¹³

Asırlar boyu hakimiyetini sürdüren köleci yapının yerini alan feodalizm, yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere, üretim ilişkileri açısından serf emeği ve feodal beyin (senyörün) mülkiyet hakkı ve sömürüsüne dayanır. Mülkiyet hakkı, toprak ve dolaysız üretici olan serf üzerindeki sınırlı mülkiyete dayanır.¹⁴ Feodal toplum esas itibariyle bir tarım toplumdur ve serf emeği, köle emeğinin yerini almaktadır. Serfler köle ile özgür birey arasında yer alırlar ve temel üretim faktörü olan toprağa sahip olmamakla birlikte, toprağı işlemekte kullandıkları araçlar ve geçimlerini sağlayacak miktarda toprağı işleme hakkına sahiptirler.¹⁵ Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere feodalizmin işleyiş biçimi, feodal beyin, kendisine bağımlı olan serflerin ürettiği artık-ürüne zora dayanarak, kendi tüketimi için feodal toprak rantı şeklinde el koymasında ifadesini bulur.¹⁶ Üretim araçlarının mülkiyetinin kısmen serfte bulunması ve feodal beylerin elinde biriken fonlar, kapitalizmin kendisini var etme koşulu olan sermaye birikiminin en belirgin kökenini teşkil eder. Nitekim, iktisadi açıdan birbirinden çok farklı toplumlarda dahi yalnız basit üretim değil, artan ölçüde yeniden üretim söz konusudur.¹⁷

¹³ Maurice Dobb, Paul Sweezy ve diğerleri, **Feodalizmden Kapitalizme Geçiş**, Çev: Çetin Yetkin, İstanbul: Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 15

¹⁴ P. Nikitin, **Ekonomi Politik**, Çev: Hamdi Konur, 8.b., Ankara: Sol Yayınları, 1995, s. 37

¹⁵ John Eaton, **Ekonomi Politik**, Çev: Ş. Yalçın, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yay., 1990, ss.54-59

¹⁶ N.A. Zagolov ve diğerleri, **Ekonomi Politikğin Temelleri**, İstanbul: May Yayınları, 1976, s.109

¹⁷ Euguéni Varga, **Kapitalizmin Ekonomi Politiküi Üstüne Denemeler**, Çev: Kerem Kurtözü, Ankara: Başak Yayınları, 1988, ss. 32-35

Feodal üretimin nüfusun ihtiyaçlarını karşılamasının yanında, üretim sonucu oluşan artığın bir bölümü, feodal beyler tarafından biriktirilen fonlara dönüşerek, lüks tüketim malları satın almak için satılması, aynı zamanda ticaret ve ulaşımın gelişmesi, üretken güçleri hızlandırmıştır. Bu gelişmeler, kentsel yaşamı güçlendirerek pazar alanlarını oluşturmuş ve üretimin mübadele amacıyla yapılmaya başlanması ile sonuçlanmıştır. Bu üretim şekli, emek ve üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine inşa edilmiştir. Elllerinde büyük servetler biriken bir tüccar sınıfının varlığını güçlendirmesi ve sınıfsal yapının emek ve sermaye sahipleri yönündeki değişimi feodalizmin sonunu hazırlamıştır. Tek zenginlik kaynağının toprak olduğu, sosyal ilişkilerin toprağa sahip olanlarla olmayanlar arasındaki ilişkiler biçiminde geliştiği bir ortamda, ticari sermayenin ortaya çıkması ve ticari hayatın gelişmesine bağlı olarak ihtiyaçların sürekli çoğalması, kurulu düzenin sosyal yapısını da değiştirerek,¹⁸ yeni bir sosyo-ekonomik sistemin; ticari kapitalizmin (merkantilizm) gelişmesine neden olmuştur.

Feodalizmin çöküşünden sonra coğrafi keşifler ve keşfedilen yeni topraklardaki yüklü miktarlardaki değerli madenlerin Avrupa'ya akışı sonucu gelişen parasal ekonomi, para bolluğunun yarattığı yüksek fiyatlar ve bu fiyatların özendirdiği ticaret, kapitalist sistemin örgütlü bir şekilde başlangıcı olarak ifade edilen ticari kapitalizmi (merkantilizmi) oluşturmuştur. Bu süreci, kapitalistlerin paradan daha fazla yararlanmak için kredi sistemini kurumsallaştırıp yaygınlık kazandırma süreci izlemektedir. Böylece ülke içi ve ülke dışı ticaret para ekonomisiyle genişlemiştir.¹⁹ Kapitalist sistemin gelişmesiyle yüksek miktarda sermaye birikimi sürecinin başlaması ise kâr olgusunu meşrulaştırmıştır. Ticari genişleme ve sermaye birikimindeki bu büyük artış, emeğin satın alınması yada kiralanması sürecini de başlatmıştır. Ayrıca

---

¹⁸ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yöntemler**, 9.b., İstanbul: Beta Yayınları, 2000, s.75

¹⁹ Cahit Talas, **Ekonomik Sistemler**, Ankara: S. Yayınları, ss. 51-54.

değerin temel ölçüsünün para ile ifade edilmesinin sonucu olarak servet, başarının tek ölçüsü haline gelmiştir.

Feodalizm sonrası iktisadi faaliyetlerin merkezine, merkantilizm ile birlikte ulusal gücün ve zenginlik artışının simgesi sayılan uluslararası ticaret yerleşmiştir.²⁰ Deniz aşırı genişleme sayesinde gelişen uluslararası ticaret, merkantilizme altın çağını yaşatırken dünya tarihi açısından ortaya çıkardığı en önemli sonuç, Avrupalılar'ın iktisadi kaynak arzını büyük ölçüde genişletmesidir.²¹ Özellikle 16. yüzyıldan sonra Atlantik ticaret yolunun gelişmesi ile Batı Avrupa'da gelişen ticari kent merkezleri birikimin ilk yoğunlaştığı ve günümüz Avrupa Uygarlığı'nın kurumsal temellerinin atıldığı yerlerdir.²² Merkantilizm ile ilgili bir diğer nokta ise, siyasi alanda ulusal ve merkezi devletlerin kurulduğu, iktisadi alanda ise yukarıda belirtildiği üzere, sermaye birikimini ve piyasa ekonomisi şartlarını hazırlayan ticari kapitalizmin geliştiği dönemdir.²³

Merkantilist düşünce, zaman içinde ve ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekle beraber ticaret, kapitalizmin teorisini ve ideolojisini yansıtan iktisadi ve politik bir sistemdir. Genel ilkeleri itibariyle merkantilizmin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:²⁴

---

²⁰ David C. Colander and Harry Landreth, **History of Economic Theory**, Boston: Houghton Mifflin Company, 1989, s. 30

²¹ Tefik Güran, **İktisat Tarihi**, İstanbul: Damla Ofset, 1991, s. 82

²² Daron Acemoğlu, Simon Johnson, James Robinson, "The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change and Economic Growth" **Journal of Economic Literature**, No: 10/13, November, 2002, ss. 3-4

²³ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul:Remzi Kitabevi, 1980, s.26

²⁴ Nalân Ölmezgülları, **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1999, ss. 47-49

- Para, sermaye ile özdeş sayılacak derecede önemlidir. Temel zenginlik kaynağı, değerli madenlerdir.
- Dış ticaret fazlası yaratmak temel amaçtır dolayısıyla birikimin kaynağı da dış ticarettir.
- Liberalizmin aksine milliyetçi bir doktrindir ve ulusal çıkarlar bireysel çıkarların önündedir.
- Nüfus artışı desteklenir. Bunun nedeni üretim faaliyetlerinin ilkel koşullarda olması ve askeri ihtiyaçlardır.
- Müdahaleci bir doktrindir.

Merkantilist dönem ile ilgili olarak bir diğer nokta ise, sömürünün bilincine varıldığı dönem olmasıdır. Bu dönemde sömürü, daha çok ülke dışı zenginliklere (mal ve köle ticareti, yağma vb.) el konulması şeklindedir.²⁵ Sömürü ile oluşan sermaye birikimi sanayi kapitalizminin gelişimi için uygun koşulları hazırlamıştır. Bu bağlamda merkantilizm, aşırı kâr elde etme çabası sonucu, Batı Avrupa toplumunun ekonomik ve sosyal yapısının radikal değişimlere uğradığı, sermayenin, birikim koşullarına bakılmaksızın meşrulaştığı ve sanayi kapitalizminin koşullarının hazırlanıp olgunlaştığı bir dönemdir diyebiliriz.

Fizyokrat düşünce sisteminde ise *doğal düzen* anlayışı benimsenerek bu düzenin insanlık için en iyi yol olduğuna inanılır ve bu doğal düzen içinde iktisadi olayların kendi akışına bırakılması gerektiği savunulur. Buradan hareketle de Merkantilist sisteminin ulusal ekonomiye yararlı olmadığına ve devlet müdahalesinin doğru olmadığı kanısına varılır.

Fizyokratların *doğal düzen* kavramı liberal düşünce sisteminin de temelini oluşturur. Nitekim Liberalizmin felsefesi olan "*Laissez faire, laisser passer*" doğal düzenin bir sonucudur. Bu felsefe doğal düzen ve onu yaratan doğa yasalarının

---

²⁵ Mehmet Selik, **100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi**, 4.b., Gerçek Yayınevi, 1988, s.129.

sınırladığı bir alan için geçerlidir. İktisadi olayları kısıtlamadan doğal gelişimlerine bırakma, görünmeyen elin her şeyi düzenleyeceği inancı, daha sonra gelen iktisadi düşünce sistemlerince oldukça kabul görmüştür. Bugünün iktisadi sistemlerine temel teşkil eden iktisadi kavramlar bu dönemde ortaya çıkar. İktisadi düşüncede yeni bir öğreti doğar: Klasik iktisat. Bu öğretiyi, fizyokratlardan aldığı liberalizmi neoklasiklere, oradan da bugünün Keynes sonrası iktisadi düşüncesine uzatan zincirin bir halkasıdır.²⁶

Kapitalist birikim doğal bir süreç değildir; birikimin kaynağı en yalın haliyle kârdır. Kapitalizm de kendi dinamikleri gibi tarihsel akışın şekillendirdiği bir süreçtir. Bu tarihsel akış sürecinde insanlık, 18. yüzyılın sonlarına doğru tarihin *siçramalı değişim dönemlerinden* birisini yaşamıştır. Bunun nedeni olarak buhar makinesinin (1795) icadı ve üretim pratiğine aktarılması gösterilmektedir.²⁷ Bu sürecin kaynağı, merkantilist birikim sonucu ise, tarihin ve kapitalizmin en önemli dönüm noktalarından biri olan *Sanayi Devrimidir*.

Sermayenin Sanayi devrimiyle birlikte endüstriyel üretimin temel kaynağı olması; diğer bir ifadeyle endüstriyel sermaye haline dönüşümü kapitalizmi engellenemez bir güce ulaştırmıştır. Genel olarak sanayi devrimi, el tezgahı ve zanaat üretiminin yerine makinelerle donatılmış fabrika üretiminin geçmesi ve organik enerjinin yerini geniş ölçüde buhar gücünün almasıdır.²⁸ Sanayileşmeyle birlikte üretim sürecindeki işbölümü ve uzmanlaşma gelişerek, bu yeni duruma aykırı ilkel üretim tekniklerine dayalı tüm meslek alanlarının çökmesine neden olmuştur. Yeni teknik ve işbölümü bir yandan kişisel verimi diğer yandan, toplam üretimi büyük ölçülerde yükselterek, ticari kapitalizmin, sanayi kapitalizmine dönüşmesini sağlamıştır. İktisat biliminin de yine bu süreçlerin gözlem,

---

²⁶ Tevfik Çavdar, *İktisat Kılavuzu*, İstanbul: NK Yayınları, 2003, s.85.

²⁷ Alper Güvel, *Politik İktisat ve Akıl*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1998, s. 24

²⁸ Talas, a.g.e., s.64.

sorgulama ve çözüm üretmeye yönelik çabalar sonucu aynı dönemde ortaya çıktığını görmekteyiz.

Merkantilizmin yarattığı ve sanayi devriminin güçlendirdiği kapitalist sınıf, kendi faaliyetini sınırlayacak bütün etkilere karşıdır. Serbest rekabet ortamının sağlanması ve devlet müdahalesinin sınırlandırılması gibi taleplerin sonucu olarak merkantilizmin müdahaleci yapısı da ortadan kalkarak yerini iktisadi ve sosyal alanda tam bir özgürlük içinde gelişen liberal iktisadi yaklaşıma bırakmıştır.²⁹

Sanayi devrimi sonrası oluşan çok büyük miktardaki sermaye birikimi ve önemli derecede refah artışından dolayı, özellikle birinci dünya savaşına kadar olan dönem içerisinde kapitalizmin zirve noktasına eriştiği düşünülür. Artık tam anlamıyla kurulmuş ve kendine ait mükemmel güçlerle donanmış kapitalizmin, tarihte rastlanan diğer sistemlere göre son derece gelişmiş ve iktisadi gelişmeyle bağdaştırılan bir sistem olarak nitelendirilmesi bu döneme rastlar.³⁰ Diğer taraftan sanayileşme, kapitalist ülkelerin öteki ülkelerle ilişkilerini değiştirir. Bu değişim sömürgeleşme düzeyini arttırarak sömürge ekonomilerini sermaye birikim sürecinden mahrum bırakır.³¹ Kapitalist birikimin yarattığı bu farklılıklar, feodalizmden liberalizme geçiş aşamasında, özellikle sanayi devrimi ve Fransız Devrimi'nin yarattığı sosyo-ekonomik değerler günümüzde dahi tartışılan *kendi kurallarıyla işleyen piyasa*³² olgusunu ortaya çıkarmıştır. Liberalizmin temel koşulu olan bu olgu, küçük sapmalar dışında, birinci dünya savaşına kadar olan bölümde iktisadi yaşamın temelini oluşturur.

²⁹ Bkz. Jürgen Habermas, *Kanusallığın Yapısal Dönüşümü*, Çev: Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000

³⁰ Jean Maillet, *İktisadi Olayların Evrimi*, Çev: E.Tokdemir, İstanbul:Remzi Kitabevi,1983, s.160

³¹ Çavdar, a.g.e., s. 54 - 58

³² Bu kavram liberal iktisadi sistemin işleyişi ile ilgili olarak Karl Polanyi tarafından kullanılır. Bkz. Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000

Polanyi'ye göre, 19.yüzyıl öncesi ekonominin işleyişi toplumsal değer yargılarının ayrılmaz bir parçasıdır. Ekonomik süreçler kurumlaşan toplum değerleri tarafından yönlendirilir. 19.yüzyıl sonrası (1814–1915) ise, liberal ekonominin kuralsızlığı belirleyici konumdadır. Bu durum insanın tabiatına aykırı ve çökmeye mahkum bir yapının varlığını ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda Polanyi, liberal görüşün *homo economicus* kavramını ve *laissez faire* ideolojisini eleştirmektedir. Polanyi'ye göre liberal piyasa kuralları, ekonomik sistemin tarihsel evrimi sonucu değil, insanın tabiatına aykırı kimliksiz bir sapmadır.³³

Liberalizm sınırsız özgürlükler söylemi ile gelişirken, teknolojinin üretimde yarattığı sürekli artışın, dönemsel aşırı üretim krizlerine neden olduğu gözlenmektedir. Diğer taraftan liberalizmin tam serbestlik mantığı içerisine oluşan gelir dağılımının büyük oranlarda kapitalist sınıfın lehine değişimi, giderek büyüyen sınıfsal ayrılıklar ve çatışmalara, tüketilemeyen üretim krizlerine, yaratılan servet ve zenginliğin adaletsiz dağılımına neden olması, kapitalizmin gelişmiş şekli olarak kabul edilen liberalizmin temel felsefesini yansıtan, *homo economicus* kavramını ve *laissez faire* ideolojisini sarsmaya başlamıştır.

Kapitalizmin zirve noktasına eriştiği düşünülen dönemde, ülkelerin ekonomik yönden birbirine bağımlılıklarının artması sonucu, kapitalist ülkeler arasında ticaret, silahlanma, sömürgecilik ve nüfuz mücadelesi gibi gittikçe artan sorunlar ortaya çıkar.³⁴ Sömürge alanlarının paylaşımına yönelik ülkeler arası emperyalist çıkar çatışmalarının çözümünü sağlamak amacıyla tarihte yaşanmamış büyüklükteki bir savaşın çıkarılması, kapitalizmin ne derece insancıl bir sistem olduğu sorusunun sorulmasına neden olmuştur.

Ekonomik sistemde büyük yıkıntılara neden olan 1929 Bunalımı'nın yaygın, derin ve süreklilik gösteren niteliği, Klasik iktisat yaklaşımının

³³ Bkz. Polanyi, a.g.e.

³⁴ Mailet, a.g.e., s. 162

ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği görüşünü sarsar. Bu durum devlet müdahalesi ve yeni ekonomi politikalarının uygulanmasının zorunlu hale gelmesine neden olur. Böyle bir ortamda krizin ortaya çıkardığı işsizlik ve toplam talepteki yetersizlikleri çözmeye, yani kapitalist sistemin aksaklıklarını giderme amacıyla Keynesgil iktisat ortaya çıkar.

I. Dünya Savaşı döneminde kapitalist sistem, savaşı yürütmenin çabasıdır. Bu dönemde siyasal iktidarların, ekonomik ve sosyal yaşama müdahale zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu müdahaleler *laissez faire* ideolojisinden ilk resmi ayrılıkların bir göstergesini oluşturur. Savaşın getirdiği sıkıntılar ve zorluklar hükümetlerin ekonomiye gittikçe daha fazla müdahale etmesini kaçınılmaz bir duruma getirir. Savaşın finansal ve parasal yönden yarattığı ihtiyaçları karşılamak için vergi ve borçlanma olanakları geniş ölçüde kullanılır.³⁵ Savaşın ekonomik etkileri en fazla yine bu savaşın sebebi olan, Avrupa ülkelerini etkilemiştir. Nitekim 1918–1929 arası, üretim hacmi üçte bir daralarak yüksek oranlı işsizliğe neden olmuştur. Aynı dönem içerisinde sermaye birikimini sağlayan tüketim, gelir, tasarruf ve yatırım döngüsünün bozulması, liberal politikaların uygulanabilirliğini ortadan kaldırarak ve klasiklerin *görünmeyen el* kavramı, yerini hükümetlerin düzenleyici önlemlerine bırakır. Diğer taraftan yaşanan ekonomik bunalım, durgunluk ve gerileme sonucu ortaya çıkan 1929 Ekonomik Bunalımı liberal kapitalizmden müdahaleci kapitalizme geçildiğinin bir göstergesi olur. Kapitalist birikim süreci I. Dünya Savaşı'ndan II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar uzanan bir yapısal bunalım süreci yaşar. Bu süreç iki dünya savaşının yanı sıra, kapitalizmin en büyük bunalımı olarak adlandırılan 1929 Bunalımı'na da tanıklık eder.³⁶

1929 Bunalımı, kapitalist sistemin tarihi boyunca yaşadığı bunalımların en şiddetlisi ve en sancılısı olma özelliğini taşır ve yarattığı sonuçlara bakıldığında

³⁵ Talas, a.g.e., s.59.

³⁶ M.Kemal Aydın, "Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye", *Bilgi*, 1999/1, s.1.

kapitalist mekanizmaların eksik işleyişini,³⁷ sistemin kendisini yenileme ve sürdürme süreçlerindeki aksaklıkları ortaya çıkarır. Dolayısıyla kapitalizmin sarsılması güç gibi görünen temel felsefesi *laisser faire* krize çözüm üretemeyerek yerini Keynesgil teoriye bırakmak zorunda kalır. II. Dünya Savaşı, 1929 Bunalımı'nın ekonomik ve sosyal yıkıntıları henüz sarılmadan başlar. II. Dünya Savaşı'nın ekonomik yaşam bakımından önemli sonuçları olur:³⁸

Ulusal kalkınmacılık akımlarının büyümesinin sonucunda sömürgecilik akımları son bulur. Sosyalist sistem yayılır, fakat bunun yanında planlı ve karma nitelik taşıyan yeni ekonomi politikaları da doğar. Bu yeni gelişmelerin bir sonucu olarak kapitalist sistem özünü büyük ölçüde yitirerek müdahaleci ve düzenleyici bir nitelik kazanır. Ekonomik düzenlemelerin sonucu olarak özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında sermaye birikimi yeniden genişleme dönemine girer. Bu geçiş dönemi kapitalist ülkelerde yeni ekonomi politikalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni yapı Fordist üretim ve Taylorist bilimsel iş yöntemi sistemlerinin ve birikim biçiminin yaygınlaştığı, ABD dolarına dünya parası niteliğini veren Bretton Woods sisteminin geçerli olduğu, Keynes'in Genel Teorisi ve refah devleti uygulamaları gibi düzenlemeler üzerine kurulmuştur. Fordist üretim sistemi ve yoğun sermaye birikiminin yarattığı, tarihte eşi görülmemiş verimlilik artışına kitlesel tüketimin sürekli olarak uyarılması ile ulaşılabileceğini ifade eden bir sistemdir.³⁹ 1970'li yıllara kadar uygulama alanı bulan, Fordist üretim sistemi, bu dönemde işgücü verimliliğini arttırarak kâr oranlarını yükseltir bu da sermaye birikimini olanaklı kılar. Bu dönemde Fordist üretim sistemiyle birlikte devlet, iktisadi aksaklıkları önlemek için Keynesgil talep politikalarını uygular. II. Dünya Savaşı sonrasında Keynesgil talep politikaları ekonomik alanda önemli bir konuma gelir. Ekonomik istikrarın sağlanması konusunda devlete aktif bir rol veren bu politikalar, o dönemde bütçe gelir ve giderlerine

---

³⁷ Maillet, a.g.e., s.163.

³⁸ Talas, a.g.e., s.60.

³⁹ A. Lipietz, " Dünya Çapında Fordizme Doğru ", Derleyen: N. Satlıgan, S. Savran, **Dünya Kapitalizminin Bunalımı** İstanbul: Alan Yayıncılık, 2001, s.448.

müdahale ederek toplam talep düzeyini artırırken aynı zamanda istihdam olanaklarını da artırarak işsizlik sorununu çözer.⁴⁰ Keynesgil talep politikaları ekonomik büyümede de önemli bir rol oynar ve büyümenin kapitalistlerde yarattığı zenginliğin bir kısmının vergilendirilerek yeniden dağıtılacağını ortaya koyar. Bu düşünce *refah devleti* olgusunu ortaya çıkartır. Refah devletinin görünürdeki amacı sosyal adaleti sağlamaktır. Kapitalist sistemin bu yeni kimliği 70'li yıllara kadar etkili olmayı başarmıştır.

Talep ağırlıklı Keynesgil politikalar bir ekonominin ya eksik istihdam ya da enflasyon koşulları altında bulunabileceğini, bu iki olayın aynı zamanda gerçekleşmeyeceğini içeren bir teorik çerçevede kuruludur. Ancak 70'li yıllarda ekonomi literatürüne yeni eklenen stagflasyon kavramı, Keynesgil politikaların düzenleyici mantığının artık işlemediğini gösterir.⁴¹ Çünkü ekonomilerde durgunluk ile birlikte fiyatların hızlı bir şekilde yükselmeye başladığı bir dönem yaşanır. Bu yeni bunalımdan kurtulma arayışları, kapitalist sistemi kendi dönemi içinde güçlendirmek ve sistemin işleyişinin devamını sağlamak amacıyla neoliberalizm adı altında *laissez faire* felsefesini yeniden diriltmiştir. Söz konusu teorik yaklaşımların etkinliği yeni ve orijinal olmalarından değil, yapısal kriz koşullarında kapitalist ülkelerdeki sermaye birikiminin devamını sağlama çabasından kaynaklanır.

Kapitalizm günümüzde küreselleşme olarak adlandırılan süreçte ifadesini bulmaktadır. Küreselleşmenin ortaya koyduğu ideolojiye göre, bilim ve teknoloji alanında sağlanan olağanüstü ilerlemeler sayesinde dünyanın her yerinde refah artışı ve sınırsız bir seçim özgürlüğü yaratılabilir. Dolayısıyla toplum üyeleri ve ülkeler arasında var olan ekonomik, siyasal ve ideolojik kavgalar kendiliğinden sona erer. Küreselleşmenin, yaşam pratiğinden ve günümüz dünya ekonomi konjonktüründen yola çıkarak, iddia edildiği gibi, yaşadığımız reel dünyayı

⁴⁰ F. Başkaya, "Neo-liberalizmin Karanlık Bilançosu", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 5, 1999, s. 86

⁴¹ Beyhan Ataç, *Maliye Politikası*, 5.Baskı, 1999, s.165.

yansıtmamaktadır.⁴² Dünyanın hızla küresel bir yoksulluğa teslim olduğuna, gelir ve refah artışının sağlandığı ülkelerde dahi bu artışın, öne sürüldüğü gibi insanlar ve ülkeler arasında adil paylaşılmadığına ve giderek vahşileşen çok uluslu sermayenin rekabet savaşlarına şahit olmaktadır. Benzer biçimde ekonominin ve pazarın küreselleşmesiyle birlikte gelişeceği öne sürülen karşılıklı bağımlılık ve işbirliğinin yerini ülkeler ve bölgeler arasında giderek artan eşitsiz gelişme almaktadır.

1.2. Büyüme Kavramı ve Büyüme Teorilerine Genel Bir Bakış

Günümüzde iktisadi gelişmişliğin ölçüsü, ekonomilerdeki sanayileşme derecesidir. Gerçekten de sanayileşme kalkınmanın en önemli itici güçlerinden biridir. Sanayileşme ile kalkınma arasında paralellik kurulmasının temelinde, sanayi sektörünün nispi verimliliğinin yüksek olduğu ve ticaret hadlerinin sanayi ürünleri lehine geliştiği düşüncesi yatmaktadır.⁴³ Bu bağlamda, kalkınmanın yada gelişmiş bir ekonomik yapıya sahip olmanın en önemli unsurlarından biri, sağlıklı bir ekonomik büyüme trendinin sağlanmasıdır. Teorik olarak, nüfus ile birlikte sürekli artan işgücüne, istihdam ve gelir yaratmak, ancak sermaye birikiminin ve üretim olanaklarının makul oranlarda genişlediği yani, dengeli bir iktisadi büyüme trendinin sağlandığı ekonomilerde elde etmek mümkündür.

Diğer taraftan, günümüz dünyasının en önemli özelliklerinden biri zenginlik ve yoksulluk arasındaki farkın gittikçe belirginleşmesidir. Birleşmiş Milletlere üye iki yüzü aşkın ülkenin büyük çoğunluğu azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer almaktadır. Dünyanın gelişmiş ülkeleri azgelişmiş ülkelere oranla ortalama olarak on kat daha fazla gelire sahiptir. Günümüz dünya haritası incelendiğinde ilk akla gelen, büyük çoğunluğu oluşturan azgelişmiş ülkeler ile az sayıdaki gelişmiş ülkeler arasındaki büyük

⁴² Faruk Sapançalı, "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2001, ss.115- 116

⁴³ Mehmet Duman, "Küreselleşme Çağında Türkiye Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme", **Bilgi**, Cilt: 2, Sayı : 2000/1, s. 30

gelir ve buna bağılı olarak yaşam standardı farklılıklarıdır.⁴⁴ Ekonomik gelişimini tamamlayamamış ülkeler zenginler kulübü olarak adlandırılan batının gelişmiş ülkelerinin standartlarına nasıl ulaşabilecekleri konusunda birçok tartışma ve araştırma bulunmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşından günümüze iktisatçıların en fazla tartıştıkları ve araştırdıkları konular arasında iktisadi büyüme ve kalkınma konuları yer almaktadır. İktisadi büyümenin temel göstergesi olarak kabul edilen kişi başına reel gelir düzeyinin ve kişi başına reel gelir büyüme oranlarının 1950'li yıllardan günümüze gelişimi incelendiği zaman ortaya iki temel olgu çıkmaktadır: *Birincisi*, gelişmiş ülkelerde kişi başına reel gelir düzeylerinin, Güney Doğu Asya ülkeleri dışında gelişmekte olan ülkelere oranla çok yüksek miktarda arttığıdır. *İkinci olarak ise*, zaman içerisinde ülkeler arasındaki büyüme oranlarının giderek, gelişmekte olan ülkelerin aleyhine farklılaştığıdır. Kişi başına reel gelir düzeyi ve büyüme oranında ortaya çıkan uluslar ve zamanlar arası farkların açıklanması, uzun yıllardan beri iktisatçıların ilgisini çekmekte ve bu farklılıkların nedenleri yoğun biçimde incelemekte ve tartışılmaktadır. Bu bağlamda, dünyadaki gelirin coğrafi dağılımı açısından bakıldığı zaman da, dünya gelir dağılımı haritasında, bazı alanların büyüme bölgeleri, bazı alanların ise küçülme bölgeleri olarak öne çıktığı gözlenmiştir.⁴⁵ Diğer taraftan konu ile ilgili yapılan bir çok bilimsel araştırmanın yanında, politika yapmaya yetkili kişilerin büyük çoğunluğunun bilimsel çalışmalarla tutarlı olmayan amaçları aktif bir biçimde izler gibi görünmeleri⁴⁶ ve teori ile pratik arasındaki uyumsuzluk iktisadi büyüme konusunun halen çok fazla tartışılır olmasına neden olmuştur.

---

⁴⁴ N. Gregory, Mankiw, "The Growth of Nations", **Brookings Papers on Economic Activity**, Issue :1, 1995, s. 275

⁴⁵ TEK Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, "Büyüme Stratejileri", www.tek.org.tr, 2003, s. 4

⁴⁶ D. Meadows , J. Randes, W. Behrens, **Ekonomik Büyümenin Sınırları**, Çev. Kemal Tosun ve diğerleri, İstanbul: İ.Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, No: 112, 1990, s. 10

1.2.1. Büyüme Kavramı: Tarihçe ve Tanım

Modern iktisat teorisinde büyüme kavramının temelleri Klasik Okulun temsilcileri olan, A. Smith, D. Ricardo, T. Malthus ve daha sonraları F. Ramsey, A. Young ve J. Schumpeter gibi iktisatçılar tarafından atılmıştır. Modern anlamda büyüme, Batı Avrupa'da 18. yy. boyunca yaşanan Sanayi Devrimi sürecinin yarattığı ve o döneme değin yaşanmamış teknik ilerleme, üretim ve verim artışları sonucu ortaya çıkan bir olgudur.⁴⁷ Bu koşullar altında klasik iktisatçılar, nüfus artışı, kişi başına düşen gelir ve sermaye birikimi, genel denge dinamikleri, işgücünün uzmanlaşması, yeni üretim teknolojilerinin geliştirilmesi, azalan verimler yasası gibi teoriler geliştirerek günümüz büyüme teorilerinin alt yapısını oluşturmuşlardır.

Kronolojik olarak modern büyüme teorisinin hareket noktasını Ramsey'in "A Mathematical Theory of Saving" (*Economic Journal*, 38/152, 1928) isimli klasik makalesi oluşturmaktadır. Ramsey makalesinde, zaman içerisindeki hane halkının optimizasyon davranışı analizini büyüme teorisi çerçevesinde incelemektedir.⁴⁸ Daha sonra Harrod (1939) ve Domar (1946) iktisadi büyümeyi Keynesgil Teori çerçevesinde açıklamaya çalışmışlar ve Keynesgil statik teoriyi, büyüme teorisiyle dinamikleştirmeye çalışmışlardır. Harrod-Domar büyüme modeli, girdiler arasındaki ikame oranının sınırlı kabul edildiği bir üretim fonksiyonuyla, kapitalist sistemin kararsız bir yapıya sahip olduğu sonucuna varmışlardır. 1929 ekonomik bunalımından sonra geliştirilen bu modeller, sonraki yıllarda iktisatçılar arasındaki popüleritesini yitirmiştir.

1950'li yıllardan itibaren modern ekonomik büyüme teorisi üzerinde yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri Solow (1956) ve Swan (1956) tarafından gerçekleştirilmiştir. Solow ve Swan tarafından geliştirilen neoklasik üretim

⁴⁷ C. Doulass North and Robert P. Thomas, "An Economic Theory of the Growth of the Western World", *The Economic History Review*, Second Series, Vol: XXIII, No:1, 1970, s. 5

⁴⁸ İlker Parasız, *Ekonomik Büyüme Teorileri*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2003, s. 2

fonksiyonunda her bir girdinin azalan verimliliği, girdiler arasında pozitif ikâmenin ve ölçek verimliliğinin sabit olduğu varsayılmaktadır.⁴⁹ Solow ve Swan modelinde tasarruf oranları sabit varsayılarak, sermayenin azalan verimliliğinden hareket edilir ve işçi başına düşen sermaye oranı ile verimlilik arasında bir ters orantının varlığından söz edilir. Bu oran ne kadar düşük olursa büyüme oranının o kadar yüksek olacağı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Üretime ne kadar düşük seviyeden başlanırsa büyüme oranındaki artış o denli hızlı olabilecektir. Büyüme ile üretim ilişkisindeki bu yakınsama süreci,⁵⁰ *koşullu yakınsama* (conditional convergence) olarak tanımlanmaktadır. Sermayenin azalan getirisi varsayımından dolayı teknolojik ilerlemenin süreklilik arz etmediği durumda Solow-Swan modelinin bir diğer öngörüsü ise, kişi başına gelirdeki büyümenin büyük bir olasılıkla durmasıdır.⁵¹

Hemen hemen bütün büyüme modellerinin çıkış noktası, Keynes'in neoklasik öğretiyeye yöneltmiş olduğu eleştirilerin dinamik analizidir diyebiliriz. Temel soru eksik istihdamın olmadığı dengeli bir büyüme seyrinin sağlanıp sağlanamamasıdır.⁵² Neoklasik büyüme modeli de temel olarak, üretimde değişen oranlar prensibinin geçerliliğini yani, bir malın üretim sürecinde kullanılan emek ve sermayenin birbirinin yerine ikâme edilebileceğini ileri sürmektedir.⁵³ Neoklasik teorisinin bir diğer varsayımı da, yakınsama hipotezinden yola çıkarak, kişi başına düşen milli gelir seviyelerinin uzun dönemde birbirine yaklaşacağı ve dolayısıyla ülkeler arasındaki refah seviyesi farklarının ortadan kalkacağıdır.

⁴⁹ Yalçın Gübe, "İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı", *Hazine Dergisi*, Sayı: 6, 1997, s. 17

⁵⁰ Yakınsama süreci, kişi başına daha düşük milli gelir düzeyine sahip bir ekonominin, belirli bir zaman sürecinde kişi başına gelir düzeyi anlamında daha yüksek gelirli ekonomiye yaklaşarak aynı gelir seviyesine ulaşmasını ifade etmektedir.

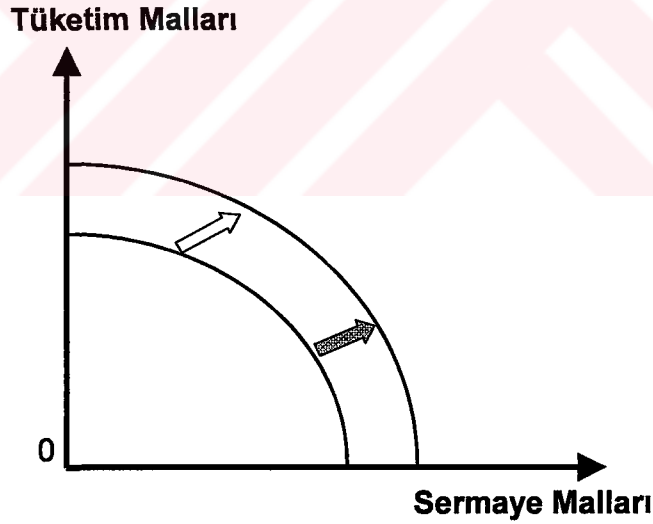
⁵¹ Gübe, a.g.m., s. 18

⁵² Murat Yülek, "İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine", *Hazine Dergisi*, Sayı: 6, Nisan, 1997, s. 1

⁵³ Orhan Morgil, *Parasal Büyüme Modelleri ve Para Politikaları*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları No: 1, 1983, s. 13

Paul Romer'in 1986 yılında yayımlanan "*Increasing Returns and Long Run Growth*" isimli makalesi ile ilk defa ortaya atılan *içsel büyüme teorisi*, esas itibariyle neoklasik büyüme teorisine bir alternatif olarak geliştirilmiştir. Romer makalesinde, üretim sürecinde sadece fiziki ürün değil, yeni üretim bilgilerinin ortaya çıktığını ve bu bilginin ekonomik faaliyetlerde verimliliği arttırdığını ifade etmektedir⁵⁴. Bu yaklaşıma göre, üretim sürecinde AR-GE yatırımlarının önemini ortaya çıkarmaktadır. İçsel büyüme teorisine Lucas ve Robello gibi iktisatçılar da beşeri sermayenin verimlilik üzerindeki etkilerini araştırarak önemli katkılar sağlamışlardır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi ilk bakışta büyüme kavramı biyolojik bir anlam çağrıştırmaktadır. Gerçektende iktisat yazınında ekonomik anlamda büyüme kavramı, canlı varlıklarinkine benzer bir gelişmeyi açıklamak amacıyla kullanılmaktadır.⁵⁵

Şekil 1 : Ekonomik Büyüme

⁵⁴ Yülek, a.g.m., s. 2

⁵⁵ Ali Özgüven, " İktisadi Büyüme ve İktisadi Kalkınma ", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, (Prof. Dr. Süleyman Barda'ya Armağan), Cilt:45, Sayı:14, 1987, s. 161

Bu bağlamda ekonomik büyüme kısaca, bir ekonomideki üretim hacminin genişlemesi şeklinde tanımlanabilir. Diğer bir ifade ile, Şekil 1’de görüldüğü üzere bir ekonomideki üretim imkanları eğrisinin sağa kayması şeklinde de tanımlayabiliriz.⁵⁶

İktisadi analiz söyleminde büyüme kavramı bir toplumun ekonomisinde en azından hem iktisadi faaliyetlerin ölçüğünde meydana gelen bir büyümeyi; hem de iktisadi etkinliklerin toplam ölçüğündeki bir büyümenin toplam nüfustaki büyümeden daha fazla olduğu için kişi başına (per capita) hasılanın da büyümesini ifade eder.⁵⁷

Bir diğer yaklaşıma göre de bir ülke ekonomisi iki yönde değişim gösterir:

- i. Gövdesi ile büyür ve genişler. Örneğin, nüfus artar, işgücü çoğalır, üretim faktörlerinde artış olur.
- ii. Bütçe ve çatısı ile değişir. Örneğin, milli hasıla içerisinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin payları değişir, iş gücünün bu sektörler arası dağılımı farklılaşır.⁵⁸

Bu açıklamadan yola çıkarak bir ülke ekonomisinin nüfus, iş gücü, doğal kaynak ve diğer üretim faktörlerinde gerçekleşen artışlar büyüme olarak tanımlanabilir. Günümüz iktisat kuramında büyüme ise, kişi başına reel hasıladaki artışları ima etmektedir. Bu artışlar, ancak ülkenin uzun dönemde üretim ölçeğinin veya potansiyelinin genişlemesi veya daha üretken kullanılması sayesinde ortaya çıkabileceğinden, iktisadi büyüme sorunu, genellikle bir uzun

⁵⁶ Parasız, a.g.e., s. 10

⁵⁷ Yahya Sezai Tezel, **İktisadi Büyüme**, Ankara: Ankara Yayıncılık, 1997, s. 3

⁵⁸ Sabri Ügener, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 335, 1974, s. 405

vade sorunu olarak kabul edilir. Bu nedenle büyüme, makro ekonomik anlamda daha çok arz cephesince belirlenir.⁵⁹

Bu kadar karmaşık olayın bir arada cereyan ettiği büyüme sürecinde, kesin sonucu belirtecek ölçünün bulunması çok güçtür. İktisadi unsurların çoğundaki değişimlerin rakamla ifadesi nispeten kolaydır. Buradaki asıl sorun toplumsal değişiklikleri istatistik seriler halinde düzenleyip yorumlama güçlüğüdür. Rakamlarla ifade edilebilen iktisadi unsurlarda da büyüme sırasında meydana gelen dalgalanmalar değişiklik oranlarda olmaktadır. Şu halde sorun, bu çeşitli iktisadi unsurlardan en iyi gösterge olabilecek birini seçmek ve temel ölçü olarak kullanmaktır. Uluslararası alanda en yaygın olarak kullanılan ölçü, *üretim hacmi* ve *milli gelirdir*. Yalnız, milli gelir artışının ulusal bir ekonominin topyekun büyümesini yansıtmadığını, fert başına refah artışına bir ölçü sayılamayacağını da belirtmek gerekir. Çünkü nüfus artışı, yükselen milli gelirin bir kısmını yutmaktadır.⁶⁰ Buna göre büyümeyi kişi başına milli gelir rakamıyla da ölçmek gerekmektedir. Ayrıca, milli gelirdeki artışların ekonomik büyümenin sonucu olduğunu belirtmek gerekir.

Aslında milli gelir endeksinin altında önemli iktisadi toplumsal ve siyasal olaylar yatmaktadır. Ölçü olarak milli gelir seviyesi seçildiğine göre, büyümenin tanımı şöyle yapılabilir: İktisadi büyüme, milli gelirden bir yıldan ötekine meydana gelen artış oranından ibarettir. Örneğin, bir ülkenin milli geliri 1995 yılında 100 trilyon lira iken 1996 yılında 107 trilyon liraya çıkmışsa büyüme hızı % 7'dir. Aynı ülkede yıllık nüfus artış hızı %3 ise, 1995-1996 arasında fert başına milli gelir %4 artmış demektir.⁶¹ Bu bağlamda büyüme olgusunun ölçülebilir ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılması bakımından, *mili gelir artışları* en

⁵⁹ Aykut Kibritçioğlu, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, No:1- 4, Aralık, 1998, s. 208

⁶⁰ Erdoğan Alkın, *Gelir ve Büyüme Teorisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992, s. 8

⁶¹ Alkın, a.g.e., s.9

fazla kullanılan ölçüdür. Yıllık gelir artışına ΔY ve dönem başı gelire Y diyecek olursak; $\frac{\Delta Y}{Y}$ formülü bize büyüme hızını vermektedir.⁶²

1.2.2. Büyümenin Kaynakları

Bir ekonomide refah düzeyinin yükseltilebilmesi için mevcut sermaye, emek ve doğal kaynak gibi sınırlı kaynakların artırılması veya bu kaynakların optimum kullanılması gerekmektedir. İktisadi büyümenin üretim hacmindeki değişimlere bağlı bir olgu olmasından dolayı, büyümenin kaynaklarına değinmeden önce üretim fonksiyonu kavramını açıklamakta yarar vardır.

Üretim fonksiyonu, üretim sürecinde kullanılan emek, sermaye gibi girdilerin miktarları ile bu girdilerle üretilebilecek maksimum ürün miktarı arasındaki ilişkiyi gösterir.⁶³ Bir diğer tanımlamayla üretim fonksiyonu, ekonomide çıktı miktarı ile girdi olarak kullanılan üretim faktörlerini ve teknik bilgi düzeyini ilişkilendirir.⁶⁴ Üretim fonksiyonu hem firma düzeyinde hem de, makro düzeyde incelenebilecek bir konudur. Çalışmanın konusu gereği makro düzeyde incelenen üretim fonksiyonu, *toplam üretim fonksiyonu* olarak adlandırılmaktadır. Toplam üretim fonksiyonunu aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

$$Q = Af (K, L, N, E) \quad (1.1)$$

⁶² Akın İkin, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 343, 1978, s. 38

⁶³ Kemal Yıldırım, Doğan Karaman, **Makro Ekonomi**, Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, Yayın No: 145, 2003, s. 444

⁶⁴ Rudriger Dornbush, Stanley Fischer, **Makro Ekonomi**, Çev. Salih Ak, ve diğerleri, Ankara: Akademi Yayınları, 1998, s. 263

Fonksiyonda A, teknoloji düzeyini K, sermayeyi L, işgücünü N, doğal kaynağı ve E, girişimciliği göstermektedir. Tam istihdam varsayımı altında bir ekonomide, uzun dönemde üretim miktarının artabilmesi ancak, üretim faktörlerindeki (yukarıdaki fonksiyonun bağımsız değişkenlerinde) bir artış veya teknolojik değişim sonucu ortaya çıkar.⁶⁵ Bu bağlamda büyümeyi etkileyen dört temel faktör belirlenebilir:

- i. İş gücünün niteliği ve miktarı;
- ii. Reel sermayenin niteliği ve miktarı;
- iii. Doğal kaynakların niteliği ve miktarı;
- iv. Teknoloji düzeyi;

olarak belirlenen değişkenler, iktisadi büyümenin temel belirleyicileri ve bir ekonominin üretim potansiyeli olarak nitelendirilebilir.⁶⁶

Ekonominin üretim kapasitesini belirleyen bu dört temel belirleyicinin yanında büyüme sürecine doğrudan veya dolaylı olarak etki eden iktisadi veya iktisadi olmayan bazı faktörler de mevcuttur. Ekonominin rekabet yapısı, gelir ve servet dağılımı, tüketici tercihleri, ekonomik aktiviteyi yönlendiren hakim yapı ve diğer kurumsal etkenler, söz konusu değişkenler arasında yer alırlar.⁶⁷ Bu bağlamda büyüme sadece üretim kapasitesi değil, aynı zamanda mevcut üretim kapasitesinin kullanımındaki etkinlik derecesi ile de ilgili bir süreçtir diyebiliriz.

Büyüme teorisinin, iktisadi büyüme sürecinde rol oynayan iktisadi ve iktisadi olmayan faktörlerin birlikte ele alınması ve bu faktörler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün ve büyüklüğünün saptanmasına yönelik

⁶⁵ Ahmet Gökdere ve diğerleri, *İktisadın İlkeleri*, Ankara: Alkım Yayıncılık, 1996, s. 669

⁶⁶ Wallace C. Peterson, *Gelir İstidam ve Ekonomik Büyüme*, Çev. Talat Güllap, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, Yayın No:763, 1994, ss. 488-4889

⁶⁷ Peterson, a.g.e., s.490

olarak çok-disiplinli bir araştırma alanı eğilimi içinde olduğu söylenebilir. Bu anlamda; kullanılan değişkenler itibariyle, sürekli zenginleşen modern iktisadi büyüme kuramının, politik çıkarımları ile ampirik yaklaşımları birbirleriyle tamamlayıcılık ilişkisi içinde oldukları söylenebilir.

1.3. Sermaye Birikimi ve Büyüme Kavramlarına Teorik Yaklaşımlar

1.3.1. Klasik Yaklaşım

Liberal düşünce sisteminin temel felsefesi olan *laissez faire, laissez passer* ideolojisini fizyokratların *doğal düzen* kavramına bağlı olarak geliştirmiştir. İktisadi olayları herhangi bir kısıtlama olmaksızın doğal akışına bırakan görünmeyen elin tüm iktisadi aktiviteleri düzenleyeceği düşüncesi fizyokratların düşünce sistemine dayanmaktadır. Bu olgular bilim literatürüne iktisat bilimini ve Klasik İktisadi Düşünce sistemini kazandırmıştır. Klasik iktisat öğretisi, fizyokratlardan aldığı liberalizmi neoklasiklere, oradan da bugünün Keynes sonrası iktisadi düşüncesine uzatan zincirin bir halkasıdır.⁶⁸ Diğer taraftan klasikler temel sorunu, merkantilistlerde olduğu gibi, ulusal zenginliği arttıran en önemli etkenleri belirlemektir.⁶⁹ Bu açıklamadan sonra Klasik teorinin temel varsayımlarını şöyle sıralamak mümkündür:⁷⁰

- Merkantilizmin harcamayı vurgulayan görüşüne karşılık, Klasik iktisat tasarrufa önem verir. Tasarruf, sermaye birikiminin kaynağıdır ve sermaye birikimi ekonominin gelişmesinde, üretim tekniğinin değişmesiyle beraber kilit rol oynar. Tasarruf ve yatırım kârın bir çeşit fonksiyonudur. Bu nedenden ötürü kâr oranını düşürecek etkenler ekonominin gelişmesini engelleyen faktörlerdir.

⁶⁸ Çavdar, a.g.e. s.85.

⁶⁹ Colander and Landreth, a.g.e., s. 46

⁷⁰ Coşkun Can Aktan, İktisat Okulları, www.canaktan.org; Çavdar, a.g.e. ss.85-87; Kazgan, a.g.e., s.87; Colander and Landreth, a.g.e., ss. 43 - 48

- Klasik iktisatta bir malın değeri kullanım değeri ve değişim değeri olarak ikiye ayrılır. Kullanım değeri fayda, değişim değeri ise fiyattır. Klasik iktisatçılar sadece değişim değeriyle ilgilenirler.
- Sanayi kesiminde teknik ilerleme hızlıdır. Milli ekonominin hasılası tarım ve sanayi olarak ele alınır. Tarım kesiminde ise teknik ilerleme hızı çok düşüktür. Dolayısıyla, toprak miktarı veri olduğundan, tarım kesiminde azalan verim hali, sanayi kesiminde ise artan verim hali egemendir. Ancak, sanayi kesimindeki artan verim hali, tarım kesimindeki azalan verim halini yenemediğinden ekonomide azalan verim kanunu işlemektedir.
- Klasik iktisatçılar iktisadi gelişme konusunda genellikle iyimser bir tavır sergilerler ve kapitalizmin sürekli olarak büyüyerek devam edeceğini savunurlar. Bu görüşün tek istisnası geleceği nüfus patlamalarından dolayı karanlık bir biçimde tanımlayan Malthus'tur. Malthus'un nüfus teorisine göre ücret haddi kısa dönemde emek arz ve talebine bağlı olarak değişse bile, uzun dönemde asgari ücret düzeyinde sabit kalma eğilimindedir.
- Ekonomide sürekli tam istihdam ve tam rekabet piyasa koşulları egemendir. Piyasada tam rekabet koşullarının geçerli olması; ücret, faiz oranı ve mal fiyatlarının esnek olması ve her arzın kendi talebini oluşturacağını açıklayan Mahreçler Kanunu'nun bir sonucudur.
- Tam rekabet piyasasında karşılaşan tüketici ve üreticiler, ekonomik çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen insanlardır(*homo economicus*).
- Emeğin doğal ve piyasa fiyatı olmak üzere iki fiyat vardır. Ayrıca emeğin arzı, nüfusa bağlıdır. Emeğin payı her yıl ücret fonu olarak ayrılan ve büyüklüğü ekonominin sermaye stokuna bağlı olan bir fondan ödenmektedir. Ücretleri nüfusun miktarı ve fonun büyüklüğü

belirler. Emek talebi reel ücretlerin azalan bir fonksiyonudur. Emek arzı ise reel ücretin bir fonksiyonudur.

- Klasik iktisatta *Miktar Teorisi* geçerlidir. Buna göre tam istihdam da bulunan bir ekonomide, kısa dönemde paranın dolaşım hızı ve reel üretim arttırılamayacağından, para arzında meydana gelen herhangi bir genişleme doğrudan doğruya fiyatlar genel düzeyini arttıracaktır. Klasiklere göre, para arzı devlet tarafından belirlenir, yani sisteme dışsaldır. Para talebi ise işlem amacıyla elde tutulur.

1.3.1.1. Klasik Birikim Kuramı

Adam Smith ve David Ricardo ile başlayan Klasik iktisadın sermaye konusundaki en önemli katkıları üretken sermaye kavramını tarım dışı üretim alanlarında özellikle sanayide kullanmış olmalarıdır. Bu şekilde sermaye, yalnızca rant yaratan bir kavram olmaktan çıkarak ve artığın bir bölümü olan kârın açıklayıcısı durumuna gelmiştir. Smith, emeğin toplam ürününün her zaman kendisine ait olmadığını, yaratılan artığın kâr ve ücret şeklinde kapitalist ile bölüşmesi gerektiğini düşünür. Smith'e göre, birikimin kaynağı tasarruftur ve tasarruf tutumlulukla oluşur. Bu tasarrufların kullanımı da birikim açısından önemlidir; savurganlık ve lüks tüketim sermaye birikimini engelleyen en büyük etkindir. Smith'e göre gelirin tasarruf yada tüketim (lüks tüketim hariç) için kullanımı arasında pek fark yoktur. Bunun nedeni, tüketim faaliyetinin gelir yaratan, dolayısıyla yeniden tasarruf-yatırım döngüsüne katılan bir aktivite olmasıdır.⁷¹ Diğer bir ifadeyle, Ekonomik gelişmenin şartı sermaye birikimidir ve sermaye birikimi tasarruf sonucu elde edilen likit ve kullanılabilir satın alma gücüdür. Sermaye tutumlulukla artar, savurganlık ve yanlış davranışlarla azalır.⁷² Tasarruf edilen likit, direkt yatırıma dönüşür. Dolayısıyla, tasarruflar

⁷¹ Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, Cilt: II, çev: M. Tanju Akad, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2002, ss. 319-321

⁷² Henri Denis, *Ekonomik Doktrinler Tarihi*, Paris, çev: Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1973, s. 203

verimli yatırımlarda kullanılır ve bu yolla tasarruf, tüketimi karşılamak üzere işgücünün eline geçer. Yani yatırıma yöneltilen tasarruf tüketimi azaltmaz.

Belirli bir toplumda kârın var olması ve elde edilen kârın yatırımlar yoluyla sermayeye dönüştürülmesi, sermaye birikimini ve malların daha çok mallara dönüştürülmesi anlamına gelen iktisadî gelişmeyi yaratır.⁷³ Ricardo sermayeyi, bir ülkenin zenginliği ile bağlantılandırarak, üretimde kullanılan ve emeği harekete geçirmek için gerekli araçlar, hammaddeler, makineler gibi faktörler olarak tanımlar. Ricardo'nun tanımında iki temel unsur vardır: Biri sermayenin üretimde kullanılması, diğeri ise üretim sürecinde emek ile sermayenin bütünleşmesidir. Bu bağlamda, sermayenin emek dışındaki faktörlerle ilişkileri ve farklı kullanım biçimleri tanımlamanın dışında kalır. Ricardo'ya göre sermaye, hangi hızla tükendiğine ve hangi sıklıkta yeniden üretildiğine bağlı olarak ikiye ayrılır: Sabit sermaye ve döner sermaye. Sabit sermaye aletler, makineler ve binalardan oluşan dayanıklı mallardır. Değişken sermaye ise üretim dalında emeğin bakımı için kullanılan ve çabuk tükenebilen yiyecek ve içecekten oluşur.⁷⁴

Genel olarak klasik iktisat sermayeyi, üretimdeki yıllık harcamalar toplamı olarak almakta, kâr ise bu harcamaların karşılığı olarak görülmektedir. Klasik iktisat sermayeyi, emek ve toprağa ek olarak üretimden pay alan bir faktör olarak ele alır ve toplam üretimin, ücret, rant ve kâr olarak bölüşülmesi gerektiğini savunur. Ekonomik gelişme, sermaye birikimi ve teknik ilerlemeye bağlıdır. Tasarruf ve yatırımı gerçekleştiren sadece kapitalist sınıftır. Kapitalist yatırımı kâr amacıyla yaptığı için, tasarruf ve yatırım, kâr oranının bir fonksiyonudur. Kâr oranının düşmesi, tasarruf ve yatırım oranlarını düşüreceğinden, ekonomide durgunluk söz konusu olacaktır. Klasik iktisadın

---

⁷³ İbrahim Tanyeri, "David Ricardo'nun İktisadi Analizi Üzerine", Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:18, Sayı:2, s. 9

⁷⁴ David Ricardo, *Ekonomi Politiğinin ve Vergilendirmenin İlkeleri*, çev:Tayfun Ertan, İstanbul:Belge Yayınları, 1997, ss.42-43

homos economicus olarak tanımlanan rasyonel bireyi, iktisadi başarı için büyük bir çabayla çalışmalı, giderek daha fazla üretmeli, başkalarıyla rekabet etmeli ve sermaye biriktirmek için lüks tüketimden vazgeçmeli ve sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak için tasarrufa yönelmelidir.⁷⁵ Bütün Klasiklerde, toprak sahiplerinin, tasarruf ve yatırım yapmayan bir sınıf olduğu görüşü yaygındır. Nitekim, Malthus, ekonominin genel dengesiyle ilgili olarak, efektif talebi yükseltmek için, toplumda bir aylak ve tasarruf yapmayan sınıfın beslenmesi gerektiğini ileri sürerek, toprak sahiplerinden söz etmektedir.⁷⁶

Klasik iktisadın diğer bir kavramı da, tasarruf-yatırım eşitliğidir. Klasik iktisatta Malthus dışındaki iktisatçılar, tasarlanan tasarrufun tasarlanan yatırıma eşit olduğu görüşündedirler. Buna göre, gömüleme ve gömüleme çözülmesi yoktur; çünkü, para sadece değişim aracıdır. Temel görüş, rasyonel davranan tüketicinin, elinde atıl para tutmayacağı yönündedir. Ricardo'nun, bireyin birikimini verimli kullanım dışında başka bir amaçla gerçekleştiremeyeceği savı, diğer Klasik iktisatçılar tarafından da kabul edilir. Ancak sadece Malthus, ekonomide aşırı tasarrufun olabileceğini ileri sürer. J.B.Say'in Mahreçler kanununu çürütür nitelikteki bu görüş, Klasik iktisatta kabul görmez.

Üretim sürecinde iki tür sermaye mevcuttur. Bunlardan ilki sabit ya da değişmeyen sermaye, diğeri ise döner yada değişken sermayedir. Sabit sermaye net gelirden bağımsız olarak üretim mekanizmalarının işler tutulabilmesi için gereken malzeme ve araçlardır. Sabit sermaye, emek dışında, tüm somut üretim araçlarından oluşur. Toplumda sabit sermaye elendiğinde geriye sadece tüketim malları kategorisi kalır. Bu toplum için, sermaye değil, net gelirdir, tüketim fonudur. Bireyin net sermayesi ve geliri, mutlaka toplumun net sermayesi ve gelirine karşılık gelmez. Toplumun sabit sermayesi, birey için sermaye değil, gelirdir. Bu gelir sabit sermaye içinde emeğin ücretiyle,

---

⁷⁵Walter A.Weisskopf, *Yabancılaşma ve İktisat*, Çev: Çağatay Koç ve diğerleri, Anahtar Kitaplar Yayınevi, s. 50

⁷⁶ Kazgan, a.g.e, s. 87.

kapitalistlerin kârını temsil eden bölümlerden oluşan tüketim fonudur. Bireyin döner sermayesi, özellikle gıda malları biçiminde olduğu sürece, toplumun sermayesi olamaz, geliri olur. Yıllık toplam sosyal üretime sabit değer cinsinden bakıldığında sermayenin hiçbir izine rastlanmaz. Sermayenin tamamı ücret, kâr ve ranta dönüşmektedir.⁷⁷ Kâr ile birikim arasındaki diğer bir ilişki, birikimin amacının kâr elde etmek olması, kısaca yatırımların kârlılığının birikim için bir dürtü teşkil etmesidir. Kapitalistler net bir kâr bekledikleri zaman gelirlerini tasarruf ederek yatırım yapmaktadırlar.

Kârın vergilendirilmesi doğrudan doğruya birikim yavaşlatır. Ücretlerin vergilendirilmesi, reel ücretler asgari geçim düzeyindeyken, parasal ücret artışına yol açar ve bu da nihai olarak, kârları azaltır. Bu nedenlerle de gelir vergisi doğrudan doğruya rantı hedef almalıdır. Ancak tarımsal vergilerin ürün üzerinden değil, ya doğrudan doğruya rant gelirleri üzerinden, ya da ranta orantılı olarak toprak değeri üzerinden alınmalıdır. Eğer ürün üzerine bir vergi konulursa bu marjinal toprakta üretilen tarım ürünlerinin maliyetini ve dolayısıyla fiyatını artırır. Bu reel ücretlerin asgari düzeyin altına inmesi anlamına geldiğinden parasal ücretlerdeki artış tarım ürünlerinin fiyatlarındaki artışı izler ve sonuçta bütün vergi kârlar üzerine yüklenir.⁷⁸

Ricardo, teknolojik gelişmeyi makine kullanımı şeklinde ele alır ve bunun birikim ile bölüşüm üzerindeki etkilerini inceler: Teknolojik gelişme, sabit sermayenin işletme sermayesine oranının artması şeklinde ortaya çıkar ve çıktı başına daha az dolaysız işgücü kullanılmasına yol açar. Makine kullanımının yol açtığı teknolojik işsizlik, artan kâr ve birikim dolayısıyla diğer kesimlerin artan işgücü talebiyle kısmen giderilse de bu ek talep yetersizdir.⁷⁹

⁷⁷ Luxemburg, a.g.e., ss.12-25.

⁷⁸ Ricardo, a.g.e., ss.181- 189

⁷⁹ Vural Savaş, *İktisadın Tarihi*, 4.b. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000, ss. 327-328

1.3.1.2. Klasik Büyüme Kuramı

Klasik iktisat bir anlamda büyüme iktisadı olarak da nitelendirilebilir. Kapitalist ekonominin kendi içsel dinamiği sonucu bir *uzun dönem durgunluğuna* gireceğini öngören Klasiklerin, çağdaş büyüme teorilerine kadar, liberal öğretinin *son büyüme teorileri* olduğu söylenebilir.⁸⁰ Klasik büyüme teorisi, Adam Smith, Thomas Malthus, John Stuart Mill, David Ricardo gibi bu okulun en önemli iktisatçılarının ortak bir ürünü olmakla beraber, modele en büyük katkıyı sağlamasından dolayı Ricardo Modeli olarak da anılmaktadır.

Ricardo'ya göre ekonomi politığın temel sorunu, toplam üretimin toprak sahipleri, sermaye sahipleri ve emek sahipleri arasında bölüşümünü düzenleyen yasaların belirlenmesidir.⁸¹ Bu bağlamda Ricardo, aslında doğrudan doğruya büyüme konusunu değil uzun dönemde üretim faktörleri paylarının ne olacağını, yani gelir bölüşümünü incelemiştir.⁸²

Bir sonraki bölümde incelenecek olan Post-Keynesgil büyüme teorisinin ilk temellerini oluşturduğu için, çalışma açısından Ricardo'nun konu ile ilgili görüşleri önemlidir. Ricardo'ya göre, gelir dağılımı bütün ekonomik faaliyetleri tayin eden en önemli unsurdur. Bu tür teorilerde kârın tamamının tasarrufa ve dolayısıyla yatırıma yöneltileceği varsayımı esastır. Bu nedenle, gelirin kâr ve ücret arasındaki dağılımını tayin etmek; ekonominin büyüme hızını tayin eden faktörleri tespit etmek anlamına gelir.⁸³

Klasik büyüme modelinde büyümeyi sağlayan en önemli faktör yatırımlar, yani sermaye birikimidir. Yatırımlar bir taraftan doğal kaynakların, diğer taraftan da emeğin prodüktivitesini arttırarak üretim hacminin artmasını sağlamaktadır.

⁸⁰ Kazgan, a.g.e., s. 93

⁸¹ Tanyeri, a.g.m., s. 3

⁸² Mükerrerem Hiç, *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994, s. 14

⁸³ Vural Savaş, "Büyüme Teorilerinde Gelir Dağılımının Yeri ve Önemi", *Eskişehir İTİA Dergisi*, Cilt:IX, Sayı:1, 1973, s. 147

Klasik modelde yatırım artışının en önemli nedeni kâr oranlarındaki artıştır. Keza, kâr oranlarının artışı, tasarruf artışına, dolayısıyla yatırım artışına neden olacaktır. Bu açıklamadan sonra Klasik büyüme modelinin dayandığı temel varsayımları kısaca şöyle sıralamak mümkündür:⁸⁴

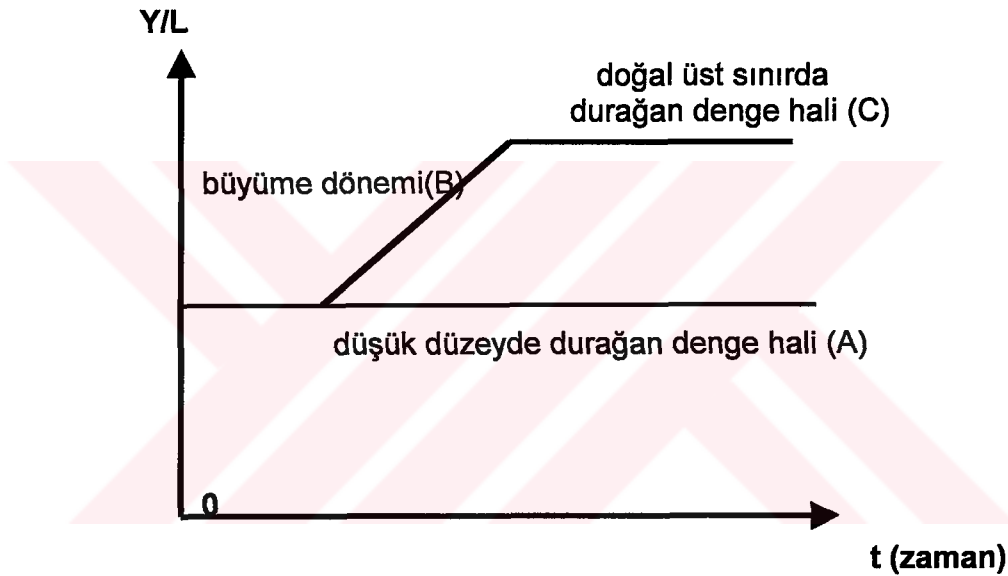
- Sermaye birikimini uyaran, kâr motividir. Başlangıçta kârlar yüksek olduğundan, tasarruf ve sermaye birikimi de hızlıdır.
- Sanayi kesiminde teknik ilerleme hızlıdır. Tarım kesiminde ise teknik ilerleme hızı çok düşüktür. Dolayısıyla, toprak miktarı veri olduğundan, tarım kesiminde azalan verim hali, sanayi kesiminde ise artan verim hali egemendir. Ancak, sanayi kesimindeki artan verim hali, tarım kesimindeki azalan verim halini yenemediğinden ekonomide azalan verim kanunu işlemektedir.
- Üretim fonksiyonu veridir.
- Malthus'un nüfus teorisine göre ücret haddi kısa dönemde emek arz ve talebine bağlı olarak değişse bile, uzun dönemde asgari ücret düzeyinde sabit kalma eğilimindedir.
- Ekonomide sürekli tam istihdam ve tam rekabet piyasa koşulları egemendir.
- Emeğin doğal ve piyasa fiyatı olmak üzere iki fiyat vardır.
- İktisadi faaliyeti düzenleyip harekete geçirerek büyümeyi sağlayan en önemli faktör, sermayedardır.

Ricardo, Smith'in ilk olarak ileri sürdüğü iktisadi büyümenin belirli bir sınırı olduğunu ve bu sınırı tarıma elverişli toprakların miktarının belirlediğini düşünür. Fizyokratların düşünce çerçevesinden izler taşıyan bu görüşe göre,⁸⁵ bir ekonomideki iktisadi büyümenin üst sınırının üzerine çıkamayacağını bunu nedeninin ise, o ülkedeki sosyo-kültürel yapının ve kurumsal yapının iktisadi

⁸⁴ Aklın, a.g.e., ss. 41 – 42; Hiç, a.g.e., ss. 14-16

⁸⁵ Tezel, a.g.e., s. 137

büyümei etkileyerek, toplam veya kişi başına geliri belirli bir seviyenin altında tutmasıdır.⁸⁶ Bu koşul özellikle durağan ekonomilerde çokça görülen bir durumdur. Özellikle Smith'in büyüme yaklaşımını özetleyen bu görüş üç yönde ele alınabilir:⁸⁷ Birincisi, ülkelerin kurumsal ve kültürel nedenlerle *durağan denge halinde* kalabilecekleri (A); ikincisi, doğal özgürlük ortamının sağlanamaması dolayısıyla ülke ekonomisinin büyüme sürecinin durması veya tersine dönmesi (B); üçüncüsü ise, büyüme sürecinin üst sınırına ulaşıp ekonominin durağan denge haline sabitlenmesidir (C). (Şekil: 2)

Şekil 2 : Klasik Kuramda İktisadi Büyümenin Sınırları

Büyümenin sınırları ile ilgili önemli katkıda bulunan bir diğer iktisatçı ise nüfus teorisi ile Malthus'tur. Malthus, Ricardo'nun modelleştirme yönteminin ötesinde daha çok sosyal politikalara ağırlık veren bir iktisatçıdır.

⁸⁶ Irma Adelman, *Theories of Economic Growth and Development*, 1.p., Stanford, California: Stanford University Press, 1961, s.40

⁸⁷ Tezel, a.g.e., s. 139

Malthus'tan önce özellikle kişi başına gelir, bölüşüm ve benzeri konularla ilgili tartışmalar çok azdır ve görece çok düşük olan dünya nüfusundan dolayı, nüfus ile diğer iktisadi kavramlar arasındaki ilişki Malthus'un aksine pozitif olarak kuruluyordu. Bunun nedeni, klasiklerin emek arzının artışı, üretim hacmi ve buna bağlı olarak gelir ve refah seviyesinin artışının nedeni olarak görmeleridir. Malthus'un teorisinin mekanizması, gelir ile nüfus artışı arasında ters yönlü bir yapıdadır.⁸⁸

Malthus'un analizinin makroekonomik anlamda iki önemli hareket noktası vardır; birincisi, kişi başına gelirin, nüfusa göre dağılımı, ikincisi ise, kişi başına gelirdeki artışın yönü ile nüfus artışı arasındaki etkileşimdir.⁸⁹ Gelir ile nüfus arasındaki bu bağıntı modern büyüme teorilerini etkileyecek ön görüye sahiptir.⁹⁰ Bir diğer öngörü ise bir ekonomideki nüfusun yapısındaki değişmedir. Malthus bu öngörü ile ilgili olarak, özellikle sanayileşmeye bağlı olarak bir göç sorunun ortaya çıkacağını, bunun nüfus yapısı ve gelir üzerinde olumsuz etkilerinin ortaya çıkacağını belirtir.⁹¹ Tarihsel süreç bize bu etkileşimin sadece gelir-nüfus ilişkisinden öteye ekonomilerin gelişmişlik düzeyi ile nüfusları arasındaki ilişkinin önemini göstermektedir.⁹² Malthus, bu görüşlerini tarımsal üretimi baz alarak ileri sürmüştür. Özellikle daha fazla tarımsal alanın üretime dahil edilmesinin ancak artan maliyetlere katlanılarak mümkün olabileceğini yani, iktisadi yaşamın doğasında bir *azalan getiriler kanununun hüküm sürdüğünü* söyleyerek,⁹³ kuramsal anlamda iktisat yazınına önemli bir katkı sağlamıştır.

---

⁸⁸ Gray S. Becker, Edward, L Glaeser, Kevin M. Murphy, " Population and Economic Growth", **The American Economic Review**, Vol: 89, No:2, May, 1999, s.145

⁸⁹ Oded Galor, David N. Weil, " From Malthusian Stagnation to Modern Growth", **The American Economic Review**, Vol: 89, No: 2, May, 1999, s.150

⁹⁰ Becker, Glaeser, Murphy; **a.g.m.**, s.146

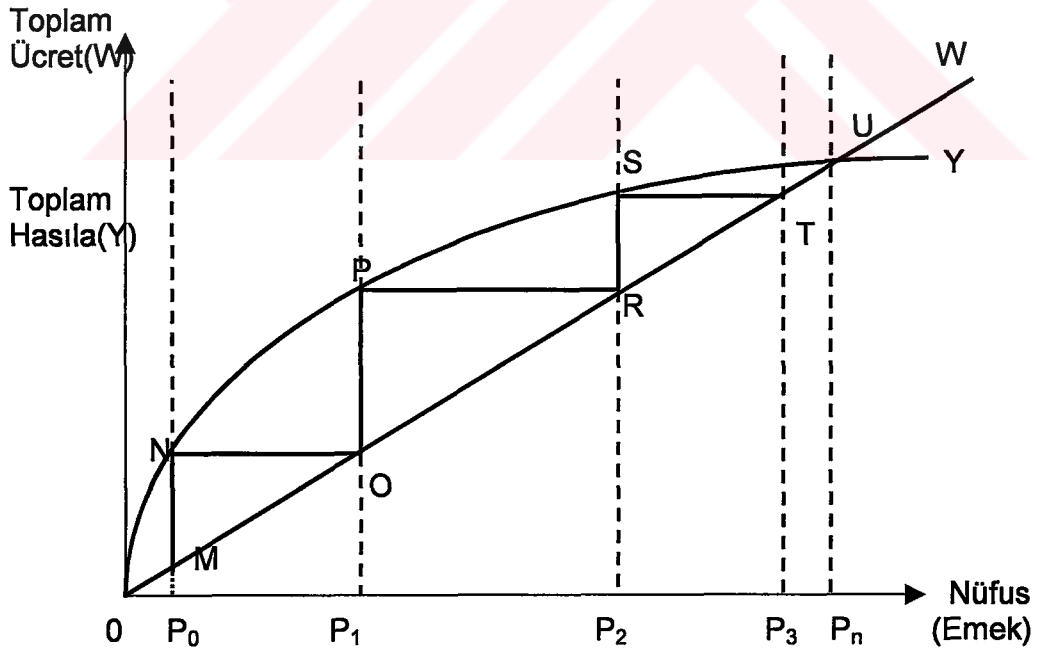
⁹¹ Barbara Ingham, **Economics and Development**, London: McGraw-Hill Book Company, 1995, s. 261- 263

⁹² Galor, Weil, **a.g.m.**, s. 153

⁹³ Tezel, **a.g.e.**, s. 149

Klasik büyüme modelinde en önemli argüman yatırımdır. Yatırımlar iktisadi büyümenin temel önkoşuludur ve bir taraftan doğal kaynağın, diğer taraftan emeğin verimini ve buna bağlı olarak, üretim hacmini arttıran temel etkindir. Yatırım artışı ise, kâr oranıyla doğru orantılı olarak değişen bir olgudur. Kâr oranı ise, sermaye birikimi ve emeğin verimine göre değişir.

Şekil 3'de toplam ücret eğrisi, emek miktarı ile asgari ücret düzeyinin çarpımına eşittir ve eğri sabit bir eğime sahiptir. Toplam hasıla eğrisi ise azalan verimler kanunundan dolayı azalan bir eğime sahiptir. Başlangıç itibariyle nüfus düşük ve doğal kaynak miktarı çoktur. Üretim faaliyetine dahil edilen emek miktarı OP_0 ve doğal ücret haddi $P_0 M$, kâr oranı ise MN kadardır. Kâr oranlarının yüksekliği sermaye birikimini artırarak, emek talebini ve buna bağlı olarak ücret düzeyini arttırarak $P_0 N$ düzeyine getirecektir. Bu ücret seviyesinde kâr oranları düşerek sermaye birikim sürecini durduracaktır.

Şekil 3: Klasik Büyüme Modelinin İşleyişi

Ancak birikim ve ücret düzeylerindeki artış nüfus artışına neden olarak, emek arzını arttıracak ve doğal fiyatının üzerine çıkan ücret düzeyi gerileyerek tekrar doğal ücret seviyesine inecektir. Bu döngü aynı süreçlerin tekrarını sağlayarak E noktasına kadar devam ederek, ekonominin büyüme yolunu, M, N, O, P, R, S, T, U, E şeklinde oluşturmaktadır.⁹⁴

Klasik büyüme kuramının iktisadi büyüme olgusuna tatmin edici bir çözümlenme getiremediği ortadadır. Modelin dayandığı varsayımlar, iktisadi büyüme tecrübelerini açıklamakta oldukça zayıf kalmaktadır. Özellikle çokça bilinen tam rekabet koşulu ya da tam istihdam seviyesi varsayımlarının güncel iktisadi yaşam koşullarının gerçeklerinden uzak oluşu itibarıyla modelin açıklayıcılık gücü son derece yetersiz kalmaktadır. Ancak, klasik öğretinin iktisat biliminin temelini teşkil etmesi bakımından büyüme olgusuna yaklaşımlarının, günümüz teorilerinin gelişimi açısından son derece önemlidir.

1.3.2. Marksist Yaklaşım

Kapitalizme karşı iktisat tarihinde en önemli eleştiri olarak nitelendirilen Marksizm'in felsefi yapısı, iktisat teorisi ve iktisat politikası ile bütünlük arzeden bir öğreti niteliği taşımaktadır. Marksizm, temelde üç öğeden oluşur:⁹⁵

1. Felsefesi: Marksizm'in felsefesi, insanlık tarihinin evrim kanunlarını, belirli yöntemle ortaya çıkarmaya yönelmiştir.
2. İktisat Sistemi: Marksist iktisat, kapitalizmin gerçekçi bir tahlili ve bu yoldan eleştirisidir.

---

⁹⁴ Yalçın Acar, *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, Bursa: Vipaş Yayınları, 2002, ss. 64-65

⁹⁵ Kazgan, a.g.e., ss.342-345

3. İhtilal Teorisi: Kapitalist toplumun yıkılışını ve yeni bir toplum düzenine, sosyalizme, geçişin teorisidir.

Marksist teoriye göre sömürünün en gelişmiş yöntemi olan kapitalizm, kendi iç çelişkilerinin ve tarihsel sürecinin etkisiyle çökmeye mahkum bir sistem olarak nitelendirilmiştir. Marksist teori, karşı çıktığı kapitalizme eleştirisini, emek değer teorisi ve kâr teorisiyle yapmaktadır. Marksist iktisadın temel varsayımlarını kısaca şöyle sıralayabiliriz:⁹⁶

- Emek, insan ihtiyaçlarına yönelik kullanım değeri olan malları üretir. Üretilen malların bir de değişim değeri vardır. Kullanım değeri öznel ve bir malın kullanıcılarına sağladığı yararın niteliğini belirler. Değişim değeri ise, her malın değişim gücünü, başka bir maldan ne miktar sağladığını anlatır.
- Emeğin, belirli kullanım değeri olması ve toplumun ihtiyacı olan bütün kullanma değerlerini yaratan bireysel emek toplamı olması bağlamında iki yönü vardır. İkinci yönüyle emek, toplumsal önem taşır. Toplumsal üretim, her bireyin emeğini, toplumun toplam emeğinin bir kısmı haline dönüştür. Bu dönüşüm şekli toplumsal ilişkilere bağlıdır. Kendi tüketimi için üretim yapan ataerkil köylü bir ailede, bireysel emek, toplum düzeni dolayısıyla, hemen toplumsal emeğin bir kısmı haline gelir. Feodal toplumda, toplumsal üretimin temelinde kişisel bağlılık olduğundan, her serf feodal beye belirli miktar emek harcamak zorundadır. Bu zorunluluk, bireysel emeği, toplumsal emeğin bir ögesi haline getirir. Kapitalist sistemde ise, üretiminde, bireysel emeğin genelleştirilmesi malların, kullanım değeri yanında değişim değeri taşıyıcısı haline getirilmesi ile gerçekleşir. Kapitalist sistemde, bir mala kullanım değeri veren nitelikler, değişim değerinin maddi taşıyıcılarıdır. Kapitalist

⁹⁶ Karl Marx, **Kapital** I.Cilt, Çev: Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, 2000, ss.47-50; Kazgan, a.g.e., ss.358-359, Çavdar, a.g.e., ss. 87-88 ; Savaş, a.g.e., ss. 467- 488

üretimde, emeğin iki yönü vardır: Kullanım değeri yaratıcısı olarak, somut, özelleşmiş emek ve değişim değeri yaratıcısı olarak, soyut, genelleşmiş, eşit emek.

- Değişim değerinin varolduğu bir ekonomide, malların değerini belirleyen üretimde kullanılan cisimleşmiş doğrudan ve dolaylı emektir. Bunun ölçüsü de emek-zaman yani emek miktarıdır. Kısaca, değişim değerinin ölçüsü, değer yaratan emeğin içerdiği miktardır ve bu miktar bir malın üretiminde harcanan, emek-zamanıyla ölçülür. Emek, değer in özü; emek-zaman ise değer in ölçüsüdür.
- Değeri belirleyen toplumsal bakımdan gerekli emek-zaman, yalnızca üretimin son aşamasındaki emek-zaman değildir. Bugünkü emek-zamanın yanında geçmişte sarf edilmiş emek-zamanın da hesaba katılması gerekir.
- Üretimi yapan emeğin değeri *emek-zaman* ile ölçülür. Emeğin piyasadaki değişim değeri, emeğinin maliyetinin karşılığı olan *gerekli emek-zaman* ile belirlenmektedir. Kapitalistler, emeği kendi işyerlerinde kullandıklarında emeğin bütün kullanım değerinden yararlanmaktadır buna karşılık ücret ödemektedirler. Ancak bu iki değer arasında kullanım değeri lehine bir fark doğmaktadır. Bu fark artık-değer olarak adlandırılır. Bu artık-değer iktisadi büyümenin ve bu büyümeyi sağlayan sermaye birikimin kaynağıdır.
- Kapitalist üretim yeniden üretimi de gerektirir. Artık-değer elde etmek için kullanılan sermaye yine aynı amaç için kullanılır. Eğer bir üretim süreci sonunda artık-değer kapitalistin tüketimine gidiyorsa "basit yeniden üretim", bir kısmı kapitalistin birikimine yöneliyorsa "genişletilmiş yeniden üretim" söz konusudur. Birikim, artık-değer in sermayeye dönüşümüdür.
- Kapitalist ekonominin büyümesi bir yandan birikimin, bir yandan yoğunlaşmanın artmasıyla belirlenmektedir. Sermaye mallarının firma payları yükselmesiyle yani üretim teknolojisinin gelişmesiyle kâr oranı

azalmakta, buna karşılık toplam kâr büyümektedir. Kâr oranındaki azalışı ortadan kaldırmak için kapitalistler emek başına düşen sermaye mallarının payını yükseltmeye çalışırlar. Sermaye stoku büyüdükçe ve emek verimi arttıkça belirli bir ürün miktarı için gerekli emek talebi azalır. Bu işsizliği beraberinde getirir ve *yedek işçi ordusu* oluşur. Yedek işçi ordusunun varlığı emeğin pazarlık gücünü kırar ve ücretlerin ancak geçimlik düzeyde olmasına neden olur.

- Sermaye birikimi ve yoğunlaşma artarak büyürken, sefalet de çoğalmaktadır. Bu durum kapitalist sistemin temel çelişkisidir. Kapitalizmin iç çelişkileri kendilerini devresel krizler olarak belli eder. Krizler, bu çelişkilerin etkili, fakat geçici çözümü; bozulan dengeyi bir süre için tekrar kuran patlamalardır.

1.3.2.1. Marksist Sermaye ve Birikim Teorisi

Marksist yaklaşımda, sermaye, kapitalist sistemin incelenmesinde temel ögedir. Marksist çözümlemede sermaye kavramı üç ayrı anlam taşır:⁹⁷

- a- Belli bir tarihsel dönemde üretim ilişkisi
- b- Üretim aracı
- c- Artık yaratan bir süreç

Marx'a göre sermaye sadece bir nesne değil, kapitalist üretim sisteminde bir üretim ilişkisidir. Bu niteliği ile toplumun belli tarihsel biçimine aittir; bir nesne olarak ortaya çıkar ve bu nesneye belli bir toplumsal nitelik kazandırır. Sermaye, kapitalist üretim biçiminde, bir üretim ilişkisi olarak, kapitalistte toplanan, emeğe yabancılaşmış ve emekle bağımsız koşullarda karşı karşıya gelen bir toplumsal varlık niteliği kazanmaktadır. Sermayenin, kapitalist üretim ilişkilerine özgü niteliği; nesnenin (sermayenin) kişiselleşmesi ve kişinin (emeğin) nesnelleşmesi gibi bir terslik ortaya çıkarır. Sermaye, bir üretim ilişkisi olmasının

⁹⁷ Kepenek, a.g.m., ss.105-110.

yanında bir süreçtir. Sermaye, bir hareket olarak ele alındığında dolaşım içinde ve bu süreç içinde hem kendi varlığını korur hem de genişler. Kendi kendini çoğaltan bir nitelik kazanır. Çoğaltma, artık-değerin yaratılması ve gerçekleştirilmesi sürecidir. Herhangi bir nesnenin sermaye niteliği kazanması için artık-değer yaratmak için kullanılmaları gerekir. Sermaye çoğaltan etkisini hareket halinde kazanır. Yani sermayeyi artıran üretim sürecinde kullanılmasıdır.

Sermayenin ilkel birikimi: Marx'a göre kapitalizm gelişim sürecini, emekçinin elinden üretim araçlarının mülkiyetini alan süreçtir. Bu süreç bir yandan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürür, diğer yandan doğrudan üreticileri ücretli emekçilere dönüştürür. Bu bağlamda, ilkel birikim, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçtir. İlkel olarak görünür çünkü sermaye ve buna uygun düşen üretim tarzının tarih öncesi aşamasını oluşturur.⁹⁸ Marksist üretim ilişkilerinden bahsederken, mülkiyet ilişkileri ve üretim araçlarının iyeliklerine göre reel yararlanma ilişkilerinden söz etmek gerekmektedir. Mülkiyet ilişkileri Marksist teoriye göre; üretim araçlarının mülk sahipleriyle, toplam değeri, yani artık-ürün veya değeri yaratan emek sınıfı arasındaki ilişkilerdir. Mülk sahibinin emeğe verdiği pay, aslında emeğin ürüne dönüşmüş halinden başka bir şey değildir. Çalışanların emeklerinin ürünü kaçınılmaz bir şekilde çalışmayanların elinde birikmekte ve birikim, üretimi gerçekleştiren emeği köleleştiren güçlü bir silah haline gelmektedir.⁹⁹ Bu bağlamda emeğin yarattığı değer, üretim araçları sahibine devredilmektedir.

İlkel birikimin köleliğin ortadan kaldırılması ve feodalizmin yıkılması gibi olaylar, kapitalist sınıfın oluşması yolunda kaldıraç görevi gören çağ açıcı olaylardır. Bu tarihsel hareketler, bir yandan emekçiyi kölelikten ve serflikten kurtarıırken bir yandan da özgürleşmiş emekçinin sahip olduğu bütün üretim

⁹⁸ Marx, *Kapital C.I.*, ss.678-679.

⁹⁹ William N. Loucks, *Kıyaslamalı Ekonomik Sistemler*, Çev: Belge Yayınevi Araştırma ve Çeviri Grubu, İstanbul: Belge Yayınları, 1972, s. 223

araçlarının mülkiyetini elinden alır ve onu ücretli emek haline getirir.¹⁰⁰ İlkel birikim, işçinin emeğini satmak zorunda kalması ve emeğin, üretim araçlarından ayrılması sonucu ortaya çıkması beraberinde üretim araçlarının mülkiyetini tekelinde bulunduran yeni bir sınıfın, burjuvazinin ortaya çıkmasına neden olur. İlkel birikim bir taraftan kapitalisti yani burjuva sınıfını yaratırken, diğer yandan emeğini satmak zorunda kalan emekçi sınıfını yaratmaktadır. Bu iki sınıfın çatışmaları ya da üretim araçlarına göre konumları toplumsal yapıyı belirler. Özetle, kapitalist üretim biçimi üç temel etki ile ortaya çıkar:¹⁰¹

1. Üreticinin üretim araçlarından ayrılması
2. Üretim araçlarının burjuva sınıfının eline geçmesi
3. Varlığını sürdürmek zorunda olan işçinin emeğini satmak zorunda kalması

Sermaye Birikimi: Marx'a göre sermaye, sürekli yeniden elde edilen kârlarla kendisini büyüten bir değerdir. Sermayenin kendisini büyütebilmesi ve üretimde satılabilir mallar üretecek şekilde kullanılması gerekir.¹⁰² Toplumsal varoluşunun temel koşulu olan üretim araçları, ancak kapitalistlerin özel mülkiyetlerinde buldukları ve işçi sınıfını sömürmek için kullandıkları zaman sermaye olarak nitelendirilirler. Sermaye, toplumun başlıca üretici gücü olan işçi sınıfını geçim ve üretim araçlarından yoksun bırakan, bu yüzden de işçi sınıfını emek gücünü, bu araçların mülkiyetine sahip kapitalistlere satmaya zorlayan tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal bir üretim ilişkisi durumundadır.¹⁰³ Ücretli işçilerin sömürülmesi yolu ile artık-değer sağlayan sermaye, üretim sürecinde; değişmeyen sermaye ve değişen sermaye olarak ikiye bölünür.

---

¹⁰⁰ Marx, *Kapital C.I.*, ss.679-680.

¹⁰¹ Nikitin, *a.g.e.*, ss.70-71

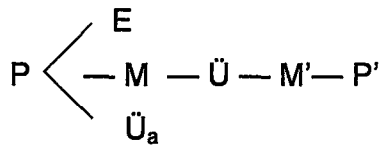
¹⁰² Selik, *a.g.e.*, s. 335.

¹⁰³ Nikitin, *a.g.e.*, ss. 81-82.

Üretim araçları (makineler, makine-aletler, hammaddeler, vb.) satın almak için harcanan ve üretim süreci içinde büyüklüğünü değiştirmeyen sermaye bölümüne *değişmeyen sermaye* adını alır ve "c" harfi ile simgelenir. Kapitalist sermayenin, üretim araçları dışındaki bölümüyle emek gücü satın alır. Üretim süreci sonunda, kapitalist, işçiler tarafından üretilen yeni bir değer sahibi olur, bu yeni değer, kapitalistin ücret şeklinde ödediği emek gücü değerinin üstünde bir değerdir. Emek gücü satın almak için harcanan ve üretim süreci içinde işçiler tarafından yaratılan artık-değeri takiben artan bu bölüm *değişen sermaye* (v) adını alır.¹⁰⁴

Değişmeyen sermayenin makine ve tesisler gibi birden fazla üretim döneminde kullanılan dayanıklı kısmına *sabit sermaye* adı verilir. Ara malları ve hammaddeler gibi bir üretim döneminde kullanılıp tüketilen dayanıksız mallar kısmına ise *döner sermaye* adı verilir.¹⁰⁵ Bu tanımlarında yardımıyla artık-değerin oluşum mekanizması daha kolay anlaşılır:

Kapitalist, üretim için gerekli olanları pazardan satın alır. Fabrikada başlayan üretim sürecinde hammaddeler, makine, aletlerin işlemesi ve işçilerin çalışması ile nihai ürüne dönüşür. Ortaya çıkan mal, kapitalist tarafından pazarda satılır ve maldan sağladığı para ile de sermaye alır. Yani devir sıfırdan yeniden başlar. Bu süreç şu şekilde gösterilir:¹⁰⁶

Para-Mal (emek gücü ve üretim araçları)-Üretim-Mal-Para

¹⁰⁴ Nikitin, a.g.e., s. 82.

¹⁰⁵ Karl Marx, *Kapital II.Cilt*, Çev: Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, 2000, ss.144.

¹⁰⁶ Nikitin, a.g.e., s. 76.

Sermayenin değişmeyen kısmıyla satın alınan unsurlar üretim süreci sırasında kullanılmaları suretiyle değerlerini üretilen malın değerine olduğu gibi aktarılır, sermayenin bu kısmı, kendisiyle satın alınan unsurların tüketimleri yoluyla, yeni malın değerinde kendi büyüklüğüyle yer alır. Buna karşılık sermayenin değişen kısmıyla satın alınan emek, üretim süreci sırasında kendi değerinden yani ücretinden daha büyük bir değer yarattığı için sermayenin bu kısmı büyümek için değişir.¹⁰⁷

Kapitalist için ürettiği malın maliyeti (toplam yatırılan sermaye) $c+v$ iken, değeri $c+v+s$ olur. Buradaki artık-değer kapitalistin karşılığında hiçbir şey ödemeksizin elde ettiği bir fazladır.

Kapitalist için önemli olan üretime yatırılan sermayenin ne kadar kâr getirdiğidir. Bu bağlamda ekonominin bütünü içinde meydana gelen toplam artık-değer ile üretiminde rol almış sermayenin oluşturduğu kâr arasındaki ilişki önemlidir. Bu ilişkinin anlaşılabilmesi için öncelikle artık-değer oranı, sermayenin organik bileşimi ve kâr oranı kavramlarının açıklanması gerekir:

- **Artık-değer oranı:** Artık-değerin değişen sermaye ile olan ilişkini ifade eder. Artık-değer oranı $s' = s / v$ şeklinde gösterilir.¹⁰⁸
- **Sermayenin organik bileşimi:** Değişen sermayenin değişmeyen sermayeye oranı olarak tanımlanır. $q = c / v$ şeklinde gösterilir.
- **Kâr Oranı:** Artık-değerin toplam yatırılan sermayeye oranıdır. $r = s / (c + v)$ şeklinde gösterilir.¹⁰⁹

Artık-değerini yaratan sadece değişen sermaye olsa da, kapitalistin emeği kullanabilmesi, aynı zamanda, değişmeyen sermayeyi gerektirir. Dolayısıyla

¹⁰⁷ Selik, a.g.e., ss.335-336.

¹⁰⁸ Kazgan, a.g.e., s.354.

¹⁰⁹ Metin Altıok, "1980 Sonrası Türkiye'de Sermaye Birikimi ve Kriz", ODTÜ Gelişme Dergisi, Bahar 25, 1998, s.251.

kapitalist açısından arık değerin yaratılması için değişen sermayenin yanında değişmeyen sermayede gereklidir. Kapitalist artık-değer oranıyla değil, kâr oranıyla ilgilenir. Artık-değer oranı, sermayenin organik bileşimi ve kâr oranı arasındaki ilişki şu özdeşlikle açıklanabilir:

$$s' = \frac{s}{v}$$

$$r = \frac{s}{c} + v = \frac{s'}{q}$$

$$q = c + v$$

Eşitlikte kâr oranının, artık-değer oranıyla doğru, sermayenin organik bileşimiyle ters orantılı olarak değiştiği görülmektedir. Yani q veri iken, s' ne kadar yükselirse, r o kadar yükselir. s' veri iken, q ne kadar yükselirse r o kadar düşer. Değişik kapitalist girişimlerde, ceteris paribus, kâr oranı, sermayenin organik bileşimine göre farklıdır. Ancak kapitalistler arasındaki rekabet, kâr oranı farklarının sürekli olmasına imkan vermez, organik bileşimi ne olursa olsun, her birim sermaye, ortalama kâr oranına eşit kâr getirmek eğilimine, rekabet yoluyla sevk edilir. Kâr oranlarının eşitlenmesi, sermayenin organik bileşimi ne olursa olsun, aynı üretim dalında bulunan kapitalistlerin, aynı ürünü, aynı fiyata satacağını gösterir. Ancak, sermayenin organik bileşimi farklı olduğundan, bu ürünlerin hepsinin değişim değerleri eşit değildir. Kâr oranlarının eşitlenmesi ve her kapitalist için fiyatın eşit olması üretim fiyatı ile değer arasında bir farkın doğmasına yol açar.

Kapitalistler arasındaki rekabet ve her kapitalistin toplam artık-değerdeki payını arttırma isteği, zaman içinde sermayenin organik bileşimini yükseltse dahi kâr oranlarını düşürmez. Nitekim sermayenin organik bileşimi zaman içinde sürekli olarak yükselmektedir.¹¹⁰ Sermayenin organik bileşiminin yükselmesi

¹¹⁰ Kazgan, a.g.e., ss.366-369.

kapitalizmin gelişmesinin objektif bir kanunudur. Bu kanunun etkisi kapitalizmin çelişkilerinin ve sınıf uyuşmazlıklarının derinleşmesinin en önemli faktörlerinden biridir.¹¹¹

Sermaye-tasarruf ilişkisi: Kapitalistler, ellerine geçen fonları, üretim sürecinde daha fazla emek istihdam etme üzere kullanırken, tasarruf yapmaktadırlar. Marksist iktisatçılar dışında bütün iktisatçılar, tasarruf olmadan sermaye birikiminin olmayacağını bu nedenle tasarrufun da en az emek kadar önemli olduğunu ve üretimden pay alması gerektiğini savunurlar. Marx'a göre bu tutum yanlıştır ve iki yönden eleştirilmelidir.¹¹²

1. İlk sermaye fonları, topraktan alınıp koparılan işçilerden sağlanan fonlardır. Modern kapitalistlerin tasarruf ettiği iddia edilen fonlar da, ilk sermaye fonları gibi çalınmaktadır.
2. Kapitalisti gasp ettiği fonları tasarruf ettiği için ödüllendirmek anlamsızdır. Kapitalistin çaldığı fonları tasarruf etme yükünden kurtarmak için hırsızlığın önlenmesi gerekmektedir.

Kapitalizmin temelinin, değer ve ücretleri belirleyen süreçler ve sermaye birikimi olduğunu belirten Mandel; *"bu süreç ve birikim kapitalist düzenin bir parçasıdır. Kapitalist düzen bu unsurlar olmadan varolamaz, aynı şekilde bu unsurlar da kapitalizm dışında hiçbir sistemde ortaya çıkmaz. Kapitalist üretim ilişkileri, ahlâk ve insanlık dışı ilişkilerdir. Bunun nedeni kapitalist sistemin ayrılmaz parçalarının insanın refahının tersine çalışmalarıdır. Dolayısıyla, kapitalizm bu unsurlara sahip olduğu için, içsel tutarsızlık ve çelişkiler içinde olan bir sistemdir"* diyerek kapitalizmi bu yönünü ile ekonomik bunalımlarla açık bir

¹¹¹ Zagolov ve diğerleri, a.g.e, s.298.

¹¹² Loucks, a.g.e., s.223.

sistem olarak görür ve devresel ekonomik krizler olarak adlandırılan bu durumu, kapitalist sisteme özgü ve kaçınılmaz bir olgu olduğunu belirtir.¹¹³

Kapitalist sistemin dinamik birikim sürecini oluşturan genişleyen yeniden üretimdir. Sistemim iç çelişkileri bu dinamik süreç içinde ortaya çıkar. Genişleyen yeniden üretim analizi için öncelikle basit yeniden üretim süreci incelenmelidir. Artık-değer yaratan sermaye birikiminin sürekliliği genişletilmiş yeniden üretime bağlıdır. Öte yandan teknolojik gelişmenin sermaye birikimi sürecine katılımı, bir yandan kapitalizmde üretim güçlerinin gelişmesine yol açan artığı ve kâr oranının azalmasına, yani sermaye birikimine olanak veren kârın ortadan kalkmasına neden olurken diğer yandan da, yarattığı *artık* ile teknolojilerin ve üretim araçlarının ortaya çıkmasını sağlayan emeğin, üretim süreci dışında kalmasına, yani yedek işsizler ordusunun giderek artmasına neden olur.¹¹⁴

Bir taraftan sermaye birikirken diğer taraftan durmadan büyüyen işsizlik ve yaşamın güvensizliği kapitalist sistemin mutlak genel yasasıdır.¹¹⁵ Kapitalist üretim kesintisiz devam ettiği sürece, sermaye birikir, yeniden üretilir ve kâr toplanır. Sermayenin birikimi kapitalizmin yaşam kaynağıdır ve devamlılığının sağlanması gerekir. Bu $P - M \dots \dot{U} \dots M' - P'$ sürecinin kesintiye uğramaması ile gerçekleşir. Bu süreçte $M' - P'$ devresi kapitalist için önemlidir. Çünkü kapitalistin buradaki amacı, üretilen mallara, kâr ekleyip yeni alıcılar bulmaktır. Bu sağlanmazsa sermaye birikimi kesintiye uğrar, bu da sistemi krize sürükler. Kapitalist bir artık-değer sağladığı sürece üretimi devam ettirir.

¹¹³ Ernest Mandel, **Marksist Ekonomi Kuramına Giriş**, Çev: A. Ünlü, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998, s.57.

¹¹⁴ Akyüz, **a.g.e.**, s.66.

¹¹⁵ Marx, **Kapital I.C.**, s. 613.

Sermaye birikiminin, kesintiye uğramaması için üretimde aynı aşamalar tekrar tekrar aşılmalıdır. Malların üretim sürecindeki bu kesintisiz yinelenmesine yeniden üretim denir.¹¹⁶ Sermayenin yeniden üretimi basit yeniden üretim ve genişletilmiş yeniden üretim olmak üzere ikiye ayrılır: Basit yeniden üretim ve genişletilmiş yeniden üretim. Basit yeniden üretim Marx'a göre teorik ve soyuttur ve genişletilmiş yeniden üretimin açıklanması için bir hareket noktasıdır.¹¹⁷

Üretilen net çıktının tamamının tüketildiği, birikimin ve teknolojik gelişmenin olmadığı, kullanılan üretim araçlarının aynen yenilendiği ve üretim kesimlerinin yoğunluklarının değişmediği bir üretim sisteminde basit yeniden üretim koşulları hüküm sürmektedir. Ücretlerin tamamı emeğin yeniden üretimi için gerekli tüketime gittiği için üretilenlerin tamamen tüketilmesi, yaratılan artık-değerin veya kapitalistlerin kârlarının tamamının tüketilmesi anlamına gelmektedir.

Basit yeniden üretimde artık-değer tamamen tüketime gitmekte ve sermaye birikimi olmadığı için uzun dönemde artık-değerin artması da söz konusu olmamaktadır. Bu üretim koşulları kapitalist üretim biçiminin temel niteliği ile bağdaşmaz ve sermaye birikiminin mevcut olmadığı bir kapitalizm düşünülemez. Basit yeniden üretim koşulları sadece genişletilmiş yeniden üretimin anlaşılmasını sağlar. Sermaye birikiminin kökeni artık-değer, artık-değerin nedeni de üretim araçlarının özel mülkiyeti olduğu için, sermaye birikimi kapitalizmin doğal kuralıdır ve bu kapitalistler arasındaki rekabetin zorunlu kıldığı bir süreçtir. Sermaye birikim süreci boyunca ortaya çıkan teknolojik gelişme bu rekabetin sonucudur. Daha etkin ve ileri yöntemler uygulayarak üretimde bulunma çabası, bu yöntemlerin uygulanması için gereken birikim, bir yandan kapitalistler arasındaki rekabetin somutlaşma biçimi olmakta, diğer yandan da kapitalist gelişme sürecinde dinamik bir nitelik kazanmaktadır.

---

¹¹⁶ Nikitin, a.g.e., s.102.

¹¹⁷ Akyüz, a.g.e. ss.66-69.

Kapitalizmin dinamik sürecini belirleyen temel unsur, sermaye birikimi ile birlikte ortaya çıkan teknolojik gelişmenin, emek talebi, istihdam düzeyi ile kâr oranı üzerindeki etkileridir. Teknolojik gelişme, üretimde birim çıktı başına daha çok üretim aracı ve daha az dolaysız emeğin kullanılması şeklinde ortaya çıkmakta, kapitalistler arasındaki rekabet emeğin verimliliğinin daha yüksek olduğu teknikalere yatırım yapılmasına yol açmaktadır. Teknolojik gelişme, emeğin yerine makinelerin alması şeklinde ortaya çıktığı için işsizlik yaratmaktadır. Teknolojik gelişmenin yarattığı yedek işsizler ordusu, emek arzının emek talebinden sürekli olarak daha yüksek olmasına, bu da işçiler arasındaki rekabete, rekabette ücretlerin asgari düzeye inmesine, neden olmaktadır. Bu durum emek sınıfının bütün olarak hayat standardında bir düşme meydana getirmekte, bu sınıfın sefaleti birikime ve üretim güçlerinin gelişmesine rağmen artmaktadır. Ancak bu durum kâr oranındaki düşme eğilimini engellememektedir. Nitekim kâr oranlarındaki düşme ve artan yedek işsizler ordusu, kapitalizmin dinamik sürecinin dengesizliğini göstermektedir.¹¹⁸

Sermaye birikiminin sonuçları aynı zamanda, kapitalist sistemin çelişkilerini de yansıtır.¹¹⁹ Sermaye birikiminin bir sonucu, kapitalist rekabet kanununun işleyişi dolayısıyla, sermayenin organik bileşiminin yükselmesi ve bunun bütün üretim dallarına yayılmasıdır. Ceteris paribus, kâr oranı, sermayenin organik bileşimiyle ters orantılı olduğuna göre, birikim kaçınılmaz şekilde ortalama kâr oranında düşüşe yol açar. Bunun yanında sermaye birikimi, toplam artık-değeri veya toplam kârı da arttırmaktadır. Kapitalizmin bir çelişkisi de buradadır.

Kapitalist sistemde üretimin tek itici motifi, kâr oranının mümkün olduğunca arttırmak ve sermayenin değerlenmesini maksimuma çıkarmaktır. Bu duruma engel olan kâr oranlarının düşme eğilimidir ve kapitalistlerin bu duruma çözüm arayışları birbiriyle çelişen durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

---

¹¹⁸ Akyüz, a.g.e., s.77-84.

¹¹⁹ Kazgan, a.g.e., ss. 380-381.; Zagolov ve diğerleri, a.g.e., s.408.

Sermaye birikiminin diğerk bir sonucu, sermayenin, gittikçe daha az sayıda elde toplanmasıdır. Yani sermayenin merkezileşmesidir. Sermaye birikimi hızlandıkça, kâr oranındaki azalış, kapitalistler arasındaki rekabeti şiddetlendirir. Kapitalistler, kâr oranındaki azalışa bir tepki olarak sermayenin organik bileşimini yükseltirler. Bunun yanında sermayenin yoğunlaşmasına neden olurlar. Kâr oranı azalırken sermayenin yoğunluğunun artması ve küçük kapitalistlerin tasfiyesi, sermayenin merkezileşmesi olayını şiddetlendirir. Sermayenin merkezileşmesindeki artış, sermaye birikimi ve sermayenin organik bileşiminin yükselmesinin hızlandırdığı için, kâr oranını daha da hızlı düşürme eğilimindedir. Banka sisteminin gelişmesi, anonim şirketlerin ortaya çıkması, gittikçe daha fazla üretim dalının büyük sermaye ile çalışma olanağını yaratır. Bu olanaklar, sermayenin merkezileşmesini teşvik eder ve hızlandırır.

Klasik iktisat yaklaşımı, kâr oranındaki düşüşü, teknik değişimin yavaşlığı karşısında, toprakta azalan getiri kanunu gibi doğal bir olaya bağlar ve bu durumu tam olarak açıklayamaz. Bunun nedeni Klasik iktisat yaklaşımının değişmeyen ve değişen sermaye arasındaki gerekli sınırı tam çizememeleri, sermayenin organik bileşimindeki değişikliklerin önemini inceleyememeleri ve kâr ile artık-değer arasındaki farkları görememeleridir. Marksist yaklaşımda, bunun nedeni artık-değer oranı veri iken, sermayenin organik bileşiminin yükselmesi olarak açıklanır.

Sermayenin yeniden üretimi ve birikimi: Kapitalist üretim kesintisiz devam ettiği sürece, sermaye birikir, yeniden üretilir ve kâr toplanır. Sermayenin birikimi kapitalizmin yaşam kaynağıdır ve devamlılığının sağlanması gerekir. Bu durum $P - M \dots \ddot{U} \dots M' - P'$ sürecinin kesintiye uğramaması ile gerçekleşir. Bu süreçte $M' - P'$ devresi kapitalist için önemlidir. Çünkü kapitalistin buradaki amacı, üretilen mallara, kâr ekleyip yeni alıcılar bulmaktır. Bu sağlanmazsa sermaye birikimi kesintiye uğrar, bu da sistemi krize sürükler. Kapitalist bir artık-değer sağladığı sürece üretimi devam ettirir.

Sermaye birikiminin, kesintiye uğramaması için üretimde aynı aşamalar tekrar tekrar aşılmalıdır. Malların üretim sürecindeki bu kesintisiz yinelenmesine yeniden üretim denir¹²⁰. Sermayenin yeniden üretimi basit yeniden üretim ve genişletilmiş yeniden üretim olmak üzere ikiye ayrılır: Basit yeniden üretim ve genişletilmiş yeniden üretim. Basit yeniden üretim Marx'a göre teorik ve soyuttur ve genişletilmiş yeniden üretimin açıklanması için bir hareket noktasıdır¹²¹:

Basit yeniden üretim: üretilen net çıktının tamamının tüketildiği, birikimin ve teknolojik gelişmenin olmadığı, kullanılan üretim araçlarının aynen yenilendiği ve üretim kesimlerinin yoğunluklarının değişmediği bir üretim sisteminde basit yeniden üretim koşulları hüküm sürmektedir. Ücretlerin tamamı emeğin yeniden üretimi için gerekli tüketime gittiği için üretilenlerin tamamen tüketilmesi, yaratılan artık-değerin veya kapitalistlerin kârlarının tamamının tüketilmesi anlamına gelmektedir.

Genişletilmiş yeniden üretim: basit yeniden üretimde artık-değer tamamen tüketime gitmekte ve sermaye birikimi olmadığı için uzun dönemde artık-değerin artması da söz konusu olmamaktadır. Bu üretim koşulları kapitalist üretim biçiminin temel niteliği ile bağdaşmaz ve sermaye birikiminin mevcut olmadığı bir kapitalizm düşünülemez. Basit yeniden üretim koşulları sadece genişletilmiş yeniden üretimin anlaşılmasını sağlar. Sermaye birikiminin kökeni artık-değer, artık-değerin nedeni de üretim araçlarının özel mülkiyeti olduğu için, sermaye birikimi kapitalizmin doğal kuralıdır ve bu kapitalistler arasındaki rekabetin zorunlu kıldığı bir süreçtir. Sermaye birikim süreci boyunca ortaya çıkan teknolojik gelişme bu rekabetin sonucudur. Daha etkin ve ileri yöntemler uygulayarak üretimde bulunma çabası, bu yöntemlerin uygulanması için gereken birikim, bir yandan kapitalistler arasındaki rekabetin somutlaşma biçimi olmakta, diğer yandan da kapitalist gelişme sürecinde dinamik bir nitelik kazanmaktadır.

---

¹²⁰ Nikitin, a.g.e., s.102.

¹²¹ Akyüz, a.g.e. ss.66-69.

1.3.2.2. Marksist Büyüme Teorisi

Büyüme sürecini birikim teorisine dayandıran Marx, büyüme olgusunu bir denge sorunundan ziyade bir dengesizlik durumu olarak kabul eder.¹²²

Bu modelde üç önemli oran vardır.¹²³

S = Artık-değer (toplam değerden yani GSMH'dan sabit ve değişir sermaye çıktıktan sonra kalan kısımdır).

V = Değişir sermaye (istihdam edilen işçilere fiilen ödenen ücretlerin toplamıdır)

C = Sabit sermaye (amortisman tutarı) olmak üzere;

$$s = \frac{S}{V} \quad : \text{Artık-değer oranı}$$

$$c = \frac{C}{C+V} \quad : \text{Sermayenin organik bileşimi}$$

$$r = \frac{S}{C+V} \quad : \text{Kâr oranıdır.}$$

Üçünün arasındaki ilişki ise;

---

¹²² Akyüz, a.g.e., s. 69.

¹²³ Tezel, a.g.e., ss. 175-176.

$$\frac{S}{C+V} = \frac{\frac{S}{V}}{1+\frac{C}{V}} \quad \text{şeklindedir.}$$

Buradan da anlaşılacağı üzere kâr oranı; artık-değer oranı ile doğru, sermayenin organik bileşimi ters orantılıdır. Sermayenin organik bileşimi yükselirse kâr oranı düşecektir. O halde kapitalist ülkeler bu durumda neden sermayenin organik bileşimini yükseltmeyi amaçlamaktadırlar? Bu kapitalist sistemdeki çelişkiyi oluşturur.

Klasik modelde olduğu gibi sermaye birikimi iktisadi büyümenin temel faktörüdür.¹²⁴ Kapitalist sistemde üretim, yeniden üretimi de içermektedir. Yani, artık-değer elde etmek için kullanılan sermaye, yeniden aynı amaca dönük olarak kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle birikim, artık-değerin kapitale dönüşmesinden ibarettir. Sermaye birikimi ile beraber kapital stoku büyüdükçe, emek daha fazla sermaye ile donatılmakta, bu da emeğin veriminin yükselmesine neden olmaktadır. Verimin yükselmesi daha az emek talebine sebep olmakta bu da kapitalistin toplam kârını arttırmaktadır. Kâr oranının yükseltilmeye çalışılması, sermayenin merkezileşmesine, işsizliğe ve işçi sefaletinin artmasına sebep olacaktır, fakat yeni tekniklerin uygulanması ve sermaye yatırımları kâr oranlarını düşürecektir. Kapitalist sistemdeki çelişkiler devamlı bir büyüme sağlayacak fakat süreçte iç çelişkiler giderek artıp sistemi çökertecektir.¹²⁵

Bu modelin gelişmiş ülkelerin büyümesi hakkındaki ileriye sürdükleri, tarihi gelişimi açıklamaktan uzaktır. Bu ülkelerin işçi ücretlerinin yükseltilmesi ve çeşitli sosyal politika tedbirleri ile refah devleti olma yolunda ilerlemeleri, sanayi

¹²⁴ Akyüz, a.g.e., s. 71.

¹²⁵ Hiç, a.g.e., s. 32.

devriminin ilk başında işçi sınıfına görülmüş olan sefaleti ortaya çıkarmamış, aksine işçiler geniş bir maddi refaha kavuşmuşlardır. Sanayileşme süreci boyunca teknik ilerleme sayesinde üretim ve milli gelir hızla yükseldiği için, ücretlerin artırılması kârları düşürmemiş, aksine kârlar da ücretlerle birlikte artmıştır. Artan milli gelirden hem kapitalistlerin hem de işçilerin pay alması hem refahın artışına hem de orta sınıfın güçlenmesine neden olmuştur.

1.3.3. Neoklasik Yaklaşım

Klasik iktisat toplumun bütünüyle ilgili şartların belirlediği değer anlamında, nesnel bir reel değer teorisi olan değişim değerini kurar. Klasik iktisadın toplumun ekonomik gerçeğine yaklaşım biçimi, dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda objektif olarak kabul edilebilir.¹²⁶ Ancak 19. yüzyıl sonlarında, kapitalizme yöneltilen şiddetli eleştiriler, toplum düzeni konusunda tarafsız kalmayı olanaksız kılar ve klasik değer teorisinde bir değişme kaçınılmaz olur. Bu süreç sonunda, Neoklasik iktisat teorisi, kapitalizmin yeni savunucusu olma amacıyla doğar.¹²⁷ Neoklasik yaklaşımın iktisadi analiz yöntemi ağırlıklı olarak tüketim, talep ve fayda gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşan sübjektif bir analizdir. Şüphesiz ki neoklasik analiz yönteminin daha önceki kuramsal gelenekten farklı olması tesadüfi değildir. Bu dönemde şiddetlenen sınıf çatışmaları ve buna bağlı olarak işçi hareketlerinin artışı, Klasiklerin sınıflı toplum yapısını savunulamaz hale getirir.¹²⁸ Bu durum, Neoklasiklerin toplumsal düzenden soyutlanan ve matematiksel kalıplarla

---

¹²⁶ Yakup Kepenek, "Ekonomik Düşüncede Sermaye Kavramının Değişimi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Bahar Sayısı, No:11, 1976, s. 108

¹²⁷ Kazgan, a.g.e, ss. 118-123.

¹²⁸ William Barber, *İktisadi Düşünce Tarihi*, 3.b., İstanbul: Şule Yayınları, 1999, s.223

süslenip anlaşılması zor olan teoriler kurmalarına neden olur. Neoklasik iktisadın varsayımları kısaca şöyle özetlenebilir:¹²⁹

- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet şartları geçerlidir.
- Doğal ekonomik düzene ve bunu yöneten kanunlara dışarıdan bir müdahale olmadığı takdirde büyük sosyal yarar sağlanır.
- İnsan rasyonel bir varlıktır. Ekonomik olaylar incelenirken hareket noktası, tüketim ve bireyin bunun gerisinde yer alan psikolojik değerlendirmesi olmalıdır.
- İktisadın konusu, veri olan bir kuruluş içinde sahip bulunulan ekonomik kaynakların çeşitli kullanım olanakları arasında, piyasa mekanizmasının aracılığıyla maksimum faydayı sağlayacak şekilde dağıtılmasıdır.
- Neoklasik iktisatta teknoloji, üretim fonksiyonu ile ele alınır ve aynı emek ve sermaye gibi bir üretim faktörü olarak kabul edilir. Teknolojik gelişme ise, üretim fonksiyonunda yukarıya doğru sürekli bir kaymayla açıklanır ve bunun nedenlerinin ekonomi dışı nedenler olduğu kabul edilir. Üretim fonksiyonu üzerindeki hareketin nedeni girdi artışlarına bağlanırken, üretim fonksiyonundaki kaymanın girdi artışlarına atfedilmeyen kısmı teknolojik gelişme olarak yorumlanmaktadır.
- Neoklasik iktisat, malların değerini belirleyen ve ölçen unsur olan emek miktarını bir yana bırakıp, bunun yerine marjinal faydayı değer belirleyicisi ve ölçüsü olarak kabul eder.

1.3.3.1. Neoklasik Sermaye Teorisi

¹²⁹ Yılmaz Akyüz, **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, Ankara: AÜ SBF Yayını, Yayın No:400, 1977 ss. 473-475.; Selik, a.g.e., ss.256-259.

Neoklasik düşüncenin iktisadi soruna tüketim ve fayda açısından bakmasının bir sonucu iktisadi kavramların açıklanmasında *değişim* kavramı belirleyici bir konumda olmasıdır. Dolayısıyla neoklasik sermaye kavramı için de bu durum geçerlidir. Neoklasik sermaye yaklaşımının iki temel yönü vardır: İlki sermaye talebinin bağımlı bir talep olmasıdır; ikincisi ise, sermaye, üretim sürecine katkıda bulunan üretilmiş mallardır. Neoklasik düşüncenin önemli temsilcilerinden Böhm-Bawerk sermayeyi, üretim sürecinde elde edilen ve tekrar üretimde kullanılan ana mallar olarak tanımlar. Bu düşünce sisteminin önemli temsilcilerinden Leon Walras ise, sermayenin talebi ile ilgilenerek, tam rekabet koşullarının sermayenin fiyatını belirleyeceğini ve bu nedenle üretim araçları talebinin bağımlı talep olduğu sonucuna varır. Sermaye talebine dolaylı bir araç niteliği kazandırıldıktan sonra neoklasik yaklaşımın iki temel öngörüsü ortaya çıkmaktadır. Bunlar, üretim fonksiyonu ve marjinal verimlilik kavramlarıdır. Bu bağlamda yaklaşımın temelinde, mikro teorinin genelleştirilmesi ile ekonominin bütünü için çözümlenmeler elde etme eğilimi vardır diyebiliriz. Toplam üretim fonksiyonu bu genellemenin bir sonucudur. Üretim fonksiyonun gösterilmesi için fiyatından bağımsız bir sermaye birimine ihtiyaç vardır. Sermaye bir üretim aracı olarak alındığında payını belirlemek için, fiyatından ayrı bir birim olarak tanımlanması zorunludur. Neoklasik iktisat, üretimi sermaye-işgücü koordinasyonlarına indirgeyerek, üretim ilişkisi ile ilgili olarak sermaye kavramını da bir tarafa bırakıp, yalnızca sermayenin teknolojik niteliğini vurgular. Sermayenin *hareket* niteliği hiç dikkate alınmaz.¹³⁰ Neoklasik teorinin sermaye ile ilgili fikirlerinin bu noktada tam net olmadığı söylenebilir. Sermaye konusundaki bu tümevarımcı yaklaşım sistemi, çözüme yönelik karmaşıklıklar içerir. Bu karmaşıklığın çözümüne yönelik olarak çalışmalarını sermaye ve faiz üzerinde yoğunlaştıran Böhm-Bawerk ve Kunt Wicksell'in tasarruf ve faiz analizleri, neoklasik sermaye kavramı konusunda bir çözüm niteliği taşır. Böhm-Bawerk'e göre sermaye ve faiz analizi, insan topluluğunun hangi sisteme göre düzenlenmesi gerektiği hususundaki savaşta saldırı ve savunmanın yöneldiği

¹³⁰ Kepenek, a.g.m., ss.110-113.

odak noktasını teşkil eder.¹³¹ Karl Marx'ın sömürünün kaynağı olarak gösterdiği *artık-değer* kavramını Böhm-Bawerk, müteşebbisin hakettiği bir gelir kaynağı olarak nitelendirir. Böhm-Bawerk'e göre, sermayeye dayalı veya dolaylı üretim, kapitalist üretimdir. Kapitalizmi diğer sistemlerden ayıran temel nitelik de budur. Ekonomik sistemlerin kurumsal yapılarından bağımsız olarak, her sistemde, faiz, geçerli bir gelir kaynağıdır. Bu bağlamda sermaye ile faiz arasında sıkı bir ilişki vardır. Böhm-Bawerk sermayeyi iki kategoride incelemektedir:¹³²

1. Üretim aracı olarak sermaye
2. Faiz geliri yaratan kaynak olarak sermaye

Böhm-Bawerk'e göre asıl üretim girdileri emek ve topraktır. Sermaye, emek ve toprağın, üretim sürecine sonradan kattığı, süreci kolaylaştırmak amacıyla yarattığı araçtır. Ancak dolaylı üretim, dolaysız, yani sadece emek ve toprağın kullanıldığı üretime göre daha etkindir. Dolaylı üretim, insan emeğinden daha büyük bir güce sahip olmayı ve üretimin yükünü, insan emeğinden doğaya kaydırmayı sağlar. Dolaylı üretimin hangi yönde yapılacağını, piyasa talebi ve tüketici tercihleri belirler. Böhm-Bawerk'e göre dolaylı üretimin olumlu yönlerinin yanında, *zamanda fedakarlık* olarak nitelendirdiği temel bir sakıncası vardır. Buna göre, dolaylı üretimde, üretimin etkinliğindeki artışla, zaman arasında bir dengesizlik oluşur. Bu dengesizliği ortadan kaldıracak tek unsur faizdir.¹³³

Böhm-Bawerk faizin borçlanma güdüsünden kaynaklandığını belirtir. Borçlanma, piyasada var olan, aynı anda satın alınabilecek mallarını, gelecekte satın alınabilecek mallarla değişimidir. Yani faiz, tüketim ile gelecekte tüketiminden vazgeçilen malların değerleri arasındaki farktır. Burada tüketiminden vazgeçilen mallar sermaye mallarıdır.

¹³¹ Barber, a.g.e., s.281.

¹³² E.Von Böhm Bawerk, *Capital and Interest*, Vol.2, London: Macmillian, 1891, s.22'den, Aktaran: Kazgan, a.g.e., s.167.

¹³³ Kazgan, a.g.e., ss.167-168.

Böhm-Bawerk' e göre faiz ikisi tüketim biri teknik açıdan üç temele dayanır. Bunlardan ilk ikisi, sübjektif-psikolojik davranış ürünüdür. İnsanlar gelecekteki ihtiyaçlarını ve bunları giderecek şeyleri sistematik olarak küçümseme eğilimindedirler. Yani İnsanlar, bugün sahip oldukları mallara gelecekte sahip olabileceklerinden daha fazla önem verir. Ayrıca insanlar, gelecekte daha fazla olanağa sahip olacaklarını ve dolayısıyla gelecekteki tatminlerinin daha fazla olacağını düşündükleri için bugünkü tatminlerini arttırmak üzere bir bedel ödemeye hazırdırlar.¹³⁴

Faizin üçüncü temeli üretimle ilgilidir. Daha fazla nihai ürün elde etmek üzere, gittikçe artan miktarda üretim veya sermaye malları üretilir ve kullanılırsa, üretim süreci uzar. Bu durumda gerekli üretim mallarının ortaya konulabilmesi için bugünkü tüketimden vazgeçmek gerekir. Bu nedenle vazgeçilen tüketim mallarının değer ve fiyatlarına bir prim eklenir. Bu prim faizdir. Faizin ilk iki nedeni, insanların zaman tercihleri ile, üçüncü nedeni ise teknik bakımdan zamanla ilgilidir. Sermaye malı kullanılan üretim süreci belirli bir zaman gerektirir ve bu sırada gerçekleşen tüketim için faiz ödemek gerekir.

Kunt Wicksell, tasarruf ve yatırıma dolaylı olarak değinir. Bu iki unsuru ele alırken, çıkış noktası olarak faiz oranlarını kullanır. Faiz oranı, tüketim mallarının tüketiminden vazgeçildiği andan itibaren, sermaye oluşumuyla ortaya çıkan bir unsurdur. Faiz oranları iki şekilde değişebilir:¹³⁵

1. Yatırıma bağlı olarak oluşan faiz oranı
2. Tasarrufa bağlı olarak oluşan cari (nominal) faiz oranı

Wicksell, fiyat-miktar kavramı üzerinden hareket ederek tasarrufun, sermayeye yönelmesini inceler. Tasarruf, bireylerin, tüketim mallarının

¹³⁴ Selik, a.g.e., s.286.

¹³⁵ Mehmet Ertuğruloğlu, *Ekonomi Doktrinler Tarihi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972, s.272.

tüketiminden vazgeçtikleri, gelirin harcanmayan kısmıdır. Tasarruflar bir gelir yani faiz karşılığında girişimciye aktarır. Faiz bu şekilde tasarrufun fiyatı olarak ortaya çıkar. Bu anlamda faiz, bireyler için gelir kaynağı iken, girişimci için üretim maliyetidir.

1.3.3.2. Neoklasik Büyüme Teorisi

Neoklasik büyüme teorisi, nüfus artışına ve teknolojik değişmeye tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl cevap verdiğini açıklamaktadır. Bu teori 1956'da ve birbirlerinden bağımsız olarak Solow ve Swan tarafından geliştirilmiştir. Neoklasik modelde üretim reel olarak gösterilir ve bir kısmı tüketime bir kısmı da tasarrufa ayrılmaktadır ve bu tasarruflar sabit kabul edilir. Ekonominin sermaye stoku, net yatırıma eşittir.¹³⁶ Ayrıca neoklasik teoride, nüfusun büyüme oranı iktisadi büyüme oranını etkiler. Ancak ekonomik büyüme, nüfusun büyümesini etkilemez. Benzer şekilde, neoklasik büyüme teorisinde teknolojik değişme oranı iktisadi büyümeyi etkiler. Ancak iktisadi büyüme teknolojik değişimi etkilemez. Neoklasik büyüme teorisinde nüfusun büyümesi ve teknolojik değişme dışsaldır yani, işgücü arzı ve bunun büyüme oranı, modelin değişkenlerinden bağımsız olarak tamamen dışsaldır.¹³⁷ Neoklasik büyüme teorisinin özünde sermaye stoku ve verimlilik fonksiyonu vardır. Teori, emek birimi başına sermaye ile emek birimi başına çıktı arasındaki ilişkiyi göz önünde tutmaktadır. Kişi başına sermaye stoku ne kadar hızlı büyürse, reel GSMH ve kişi başına gelir o kadar hızlı büyüyecektir. Ayrıca kişi başına sermaye stokunun büyüme oranını, sermayenin kişi başına arz ve talebi belirlemektedir.¹³⁸

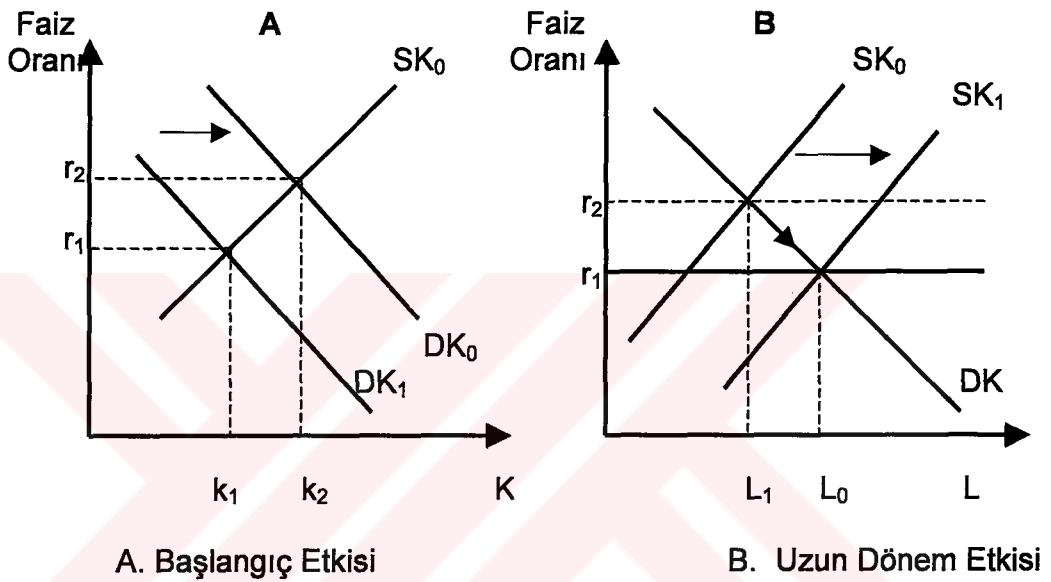
Şekil 4, sermaye talep ve arzının sermaye stokunu ve onun büyüme hızını nasıl belirlediğini göstererek neoklasik büyüme teorisini açıklamaktadır. Şekilde yatay ekseninde kişi başına sermaye stoku, düşey ekseninde reel faiz

¹³⁶ Vural Savaş, *Kalkınma Ekonomisi*, İstanbul : Beta Yayınları, 1982, s. 350

¹³⁷ Akyüz, a.g.e., s. 449

¹³⁸ Parasız, a.g.e., s.132

oranı gösterilmiştir. Sermaye talebi ve sermaye arzını yatırım ve tasarruf kararları belirlemektedir. Buna göre reel faiz oranı ne kadar düşükse, karlı olan proje sayısı o kadar fazla ve sermaye talebi o kadar büyük olacaktır. Öte yandan kısa dönemde faiz oranı ne kadar düşükse, tasarrufa göre tüketim teşvik edilecektir ve sermaye arzı daha az olacaktır.¹³⁹

Şekil 4 : Neoklasik Büyüme

Şekil 4'de sermaye talebini negatif eğimli DK_0 eğrisi göstermektedir.¹⁴⁰ Bu eğri boyunca, reel faiz oranı düşerken sermaye talep miktarı artmaktadır. Sermaye arzını pozitif eğimli SK_0 eğrisi göstermektedir. Bu eğri boyunca, reel faiz oranları düşerken ve diğer koşullar aynı iken, arz edilen sermaye miktarı azalmaktadır.

¹³⁹ Parasız, a.g.e., s. 134

¹⁴⁰ Parasız, a.g.e., s. 135

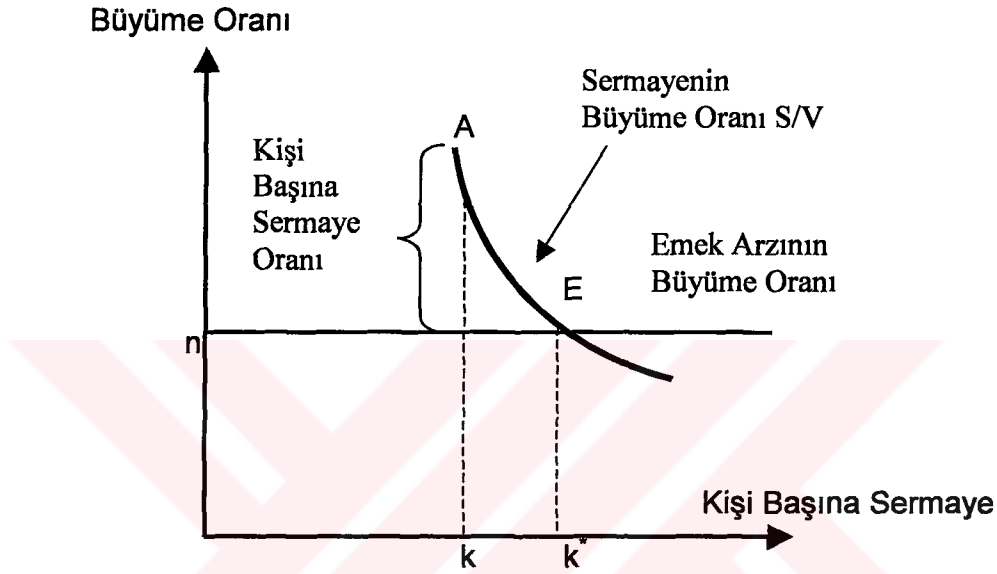
Talep edilen sermaye miktarının arz edilen sermaye miktarına eşit olmasını sağlamak için reel faiz oranı ayarlanmaktadır. Şekil 4' de görüldüğü üzere ekonomi r_1 reel faiz oranında ve k_1 sermaye stokunda dengededir. Teknolojide herhangi bir değişiklik olmadığı zaman kişi başına sermaye denge düzeyine yaklaşacaktır. Bunun sonucu olarak, kişi başına reel GSMH bir sabit düzeye yönelecek ve ekonomik büyüme duracaktır. Ancak, teknoloji değiştiği zaman, kişi başına reel GSMH büyüyecektir. Şekil 4B, bu büyüme sürecini göstermektedir. Teknolojik ilerleme sermayenin produktivitesini artırır ve sermaye talebi artar. Sermaye talep eğrisi sağa, (DK_1) kayar. Sermaye talebinin artması reel faiz oranını r_2 ye yükseltir. Reel faiz oranındaki artış Şeklin A kısmında görüldüğü üzere tasarrufta bir artışa neden olur. Böylece arz edilen sermaye miktarı kişi başına k_2 yükselir. Bu sırada ekonomi bir büyüme dönemi geçirmiştir. Çünkü kişi başına sermaye stoku ve kişi başına üretim artmıştır. Aynı şekilde emeğin produktivitesi ve emek talebi artmıştır. Ancak ekonomik büyüme Şekil 4'de gösterilen noktanın ötesinde de devam edecektir. Bunun neden böyle olduğunu anlamak için neoklasik tasarruf teorisini hatırlamak gerekir.

Neoklasik tasarruf teorisi *sabit zaman tercihi oranı* olarak adlandırılan bir fikre dayanmaktadır. *Zaman tercihi oranı*, tasarruf sahiplerinin ulaşmak istedikleri hedef *reel faiz oranıdır*. Eğer reel faiz oranı zaman tercihi oranını aşarsa, tasarruf pozitifdir ve sermaye arzı artar. Reel faiz oranı zaman tercihi oranından daha azsa, tasarruf negatiftir ve sermaye arzı azalır. Reel faiz oranı zaman tercihi oranına eşitse insanlar biriktirdiği tasarruf miktarından (tasarruf miktarı sıfırdır) memnundur.¹⁴¹

Şekil 4B sabit zaman tercihi oranını sonuçlarını göstermektedir. Zaman tercihi oranı yıllık bazda r_1 dir. Böylece reel faiz oranı r_2 ye yükseldiği zaman tasarruf pozitifdir ve sermaye arzı artar. Sermaye arz eğrisi sağa SK_1 e

¹⁴¹ Parasız, a.g.e., s. 135

kayacaktır. Sermaye arzı arttığı için, reel faiz oranı düşer ve talep edilen sermaye miktarı artar. Muhtemelen, ekonomi reel faiz oranını zaman tercihi oranına eşit olduğu noktaya ulaşır. Bu noktada tasarruf sıfırdır ve sermaye arzı SK_1 dir.

Şekil 5: Neoklasik Büyüme Modeli

Yukarıda açıklanan süreç boyunca, kişi başına reel GSMH artmaktadır. Kişi başına sermaye stoku ve reel ücret oranları artmıştır. Ekonomi bir büyüme yaşamıştır. Teknolojik ilerlemeler sürekli olarak sermaye talebini artırır ve reel faiz oranının zaman tercihi oranının üzerine çıkmasına neden olur. Üretim faktörleri birbirlerini ikame ediyorsa, sermaye kat sayısı, kişi başına sermayenin (sermaye yoğunluğu) fonksiyonu olacaktır. Teknik ilerlemenin olmadığı durumda, sermayenin ortalama üretkenliği ve sermayenin marjinal üretkenliği kişi başına sermayenin azalan fonksiyonudur.

Tasarruf oranı sabit olduğu zaman büyüme oranı (s/v) de kişi başına sermayenin azalan bir fonksiyonudur. Üretim tekniklerinin esnekliği Şekil 5'de

görüldüğü üzere garantili büyüme oranıyla doğal büyüme oranının eşit olmasını sağlar. Eğer ekonomi başlangıçta A noktasında ise yani kişi başına sermaye çok azsa, sermayenin büyüme oranı emek gücünün büyüme oranından daha büyüktür ve ekonomiyi dengeli büyümeye (E noktası) yöneltecek şekilde kişi başına sermaye artacaktır. ¹⁴²

Şekil 5'de A noktasındaki gibi kişi başına sermaye çok düşük olduğu zaman sermayenin marjinal prodüktivitesi, yani kâr, dengeli büyümeye tekabül eden kâr oranından daha yüksektir. Bir diğer şekilde söylemek gerekirse, reel ücretler çok düşüktür ve kapitalist üretim teknikleri yetersizdir. Ancak kişi başına sermaye emeğin prodüktivitesini arttıracak ve sermayenin marjinal prodüktivitesini (kâr oranını) ekonomi dengeli büyüme yoluna ulaşıncaya kadar azaltacaktır. Bütün ayarlanmalar esnasında ücretlerin esnekliği tam istihdamın korunmasını sağlayacaktır. Eğer reel ücretler yapışkansa ekonominin büyüme oranı (garantili büyüme) emek gücünün büyüme oranından daha fazla olacaktır ve artan bir emek kıtlığı oluşacaktır.¹⁴³ Bu kıtlık reel ücretlerde bir artışa neden olacak ve bu durum aynı şekilde ekonomiyi E noktasına, yani dengeli büyüme yoluna yöneltecektir.

Neoklasik büyüme modelinde önemli bir nokta tasarruf oranındaki artışın ekonominin büyüme ritmini değiştirmemesidir. Tasarruf oranındaki artış, kişi başına daha yüksek sermayenin olduğu bir büyüme yoluna ulaşmak için geçici olarak üretim ve sermayenin büyümesini hızlandırır.

Neoklasik teorinin iki ilginç sonucu vardır:¹⁴⁴

- i. Teknik ilerleme olmadığı zaman büyüme geçicidir.

¹⁴² Parasız, a.g.e., s. 135

¹⁴³ A. Savaş Akat, İktisadi Analiz, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, No:467, ss. 623-625

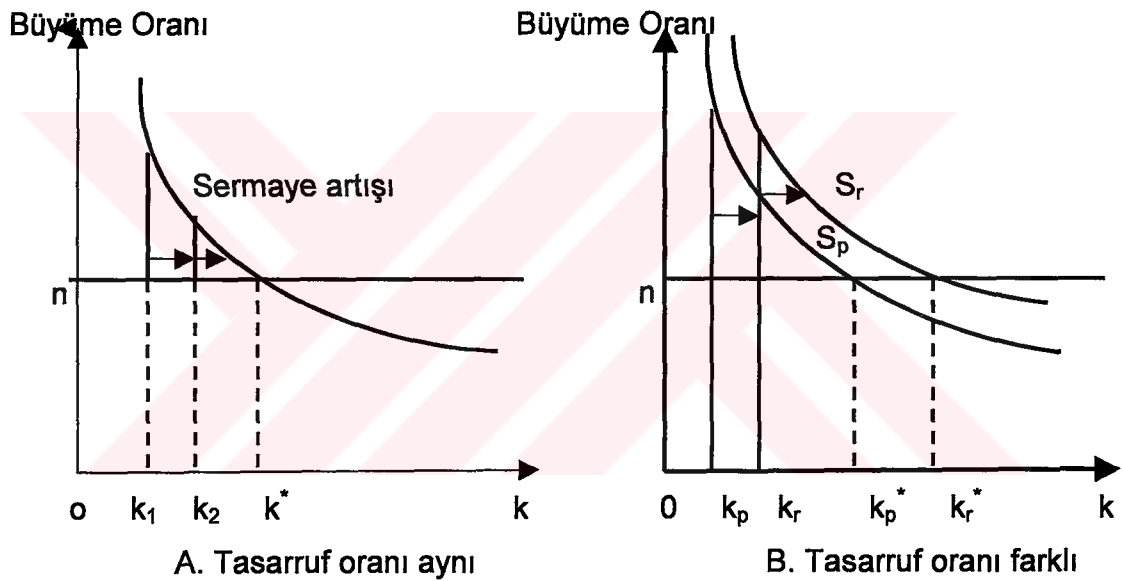
¹⁴⁴ Parasız, a.g.e., s.138

- ii. Tasarruf oranında bir yükselmenin sonucu olarak büyümenin hızlanması geçicidir.

Bu iki sonuca bağlı olarak iki özellik ortaya çıkmaktadır:

- i. Ekonomilerin yakınlaşması (yakınsama)
ii. Büyümenin dışsal özellikli olması

Şekil 6: Neoklasik Modelde Yakınsama

Şekil 6 teknik ilerlemenin olmaması durumunda başlangıçta sermaye yoğunluğu dengeli büyümenin gerektirdiği sermaye yoğunluğundan daha az olduğu zaman kişi başına sermaye geçici olarak artmaktadır. Buradan şu sonuç çıkar: Başlangıçta iki ekonomi aynı tasarruf oranına ve fakat farklı sermaye düzeyine sahipse, fakir olan ülke zengin olan ülkeden daha hızlı büyüyecek ve sonunda her iki ekonomi kişi başına aynı sermaye ve aynı hasıla düzeyine

yönelecektir. Bir cümleyle söylemek gerekirse eğer aynı tasarruf oranına sahiplerse, fakir ülkeler uzun dönemde zengin ülkeleri yakalayacaklardır.

Sonuç itibariyle neoklasik büyüme modeli, teknoloji düzeylerinin tüm ekonomilerde aynı olduğu ve değişmediği varsayımı altında, gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerin uzun dönem reel büyüme oranlarının aynı uzun dönem değerine yaklaşacağı ve bu oranın da sıfır olduğu sonucunu vermektedir. Bu hipoteze literatürde yakınsama(convergence) hipotezi denilmektedir.¹⁴⁵

---

¹⁴⁵ Kibritçioğlu, a.g.m., s. 8

İKİNCİ BÖLÜM KEYNESGİL TEORİ

Keynesgil teori, ekonominin her zaman tam istihdam durumunda olacağı görüşünden yola çıkan geleneksel teorinin, 1929'da başlayan Büyük Depresyonu açıklayamamasından kaynaklanan bir tepki olarak doğmuştur. Klasik ve neoklasik iktisatçılara göre, serbest piyasa koşulları çerçevesinde işleyen bir ekonomi yalnız *tam istihdamda* dengede bulunur. Ekonomi tam istihdamdan geçici olarak ayrılrsa dahi ekonomi kendi dinamikleri yine tam istihdamı sağlar. Keynes, *uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız* önermesinden yola çıkarak, kısa dönemde istihdam seviyesini belirleyen faktörlerin neler olduğunu belirlemeye çalışmıştır.¹⁴⁶ Keynes'in, özellikle neoklasik teoriye getirdiği yıkıcı eleştirisi devrimci niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu nitelik, neoklasiklerin sürekli uyum ve esnekliğe dayanan piyasa mekanizması ve genel denge kavramlarını reddetmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁴⁷

Keynes kapitalist bir ekonominin tam istihdam seviyesinin altında dengede olabileceğini, klasik ve neoklasik teorilerin tam istihdam koşulunun özel bir durum olduğunu ileri sürerek, kapitalizmin otomatik olarak kendi kendini

---

¹⁴⁶ Michael Stewart, *Keynes Devrimi*, Çev: Asım Baltacıgil, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1980, s.72

¹⁴⁷ Tülay Arın, " Keynesçi Akımlar: Keynesçiliğin Krizi ve İç Çatışmaları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Özel Sayı(Prof. Dr. Süleyman Barda'ya Armağan), 1986, s. 53

ayarlayabilen nitelikte olduğunu reddeder, *laisser faire* koşulları altında kronik ve büyük çapta bir işsizliğin oluşacağını düşünür.¹⁴⁸ Bu bakımdan Keynes'in Genel Teori'si *laisser faire* kapitalizminin teorik temellerini reddederek, işsizliği azaltmak için de pozitif maliye ve para politikalarının uygulanmasını tavsiye etmektedir.

2.1. Keynesgil Teorinin Temel Önergeleri

Keynesgil teori, genelde bir *efektif talep* teorisidir; efektif talebi ise iki faktör belirlemektedir: Tüketim eğilimi ve yatırımın uyarılması. Tüketim eğilimi, değişik milli gelir düzeylerinde tüketim miktarlarına ait fonksiyonel bir ilişki demektir. Milli gelir arttığı zaman tüketim de artacaktır; ancak tüketim artışı, milli gelirdeki artıştan az olacaktır. Ek tüketimin ek gelire oranı, Keynes'in teorisinde önemli bir kavram olan marjinal tüketim eğilimini vermektedir.¹⁴⁹

Keynes marjinal tüketim eğilimini dC_s / dR_s formülüyle açıklar. Üretimin artışının tüketim ile yatırım arasında ne şekilde paylaşılacağını gösterdiği için bu kavram Keynes için son derece önemlidir. Çünkü, $\Delta R_s = \Delta C_s + \Delta I_s$ denkleminde ΔC_s tüketim, ΔI_s ise yatırım artışlarını ifade eder ve bunun sonucu olarak, $\Delta R_s = k \Delta I_s$ şeklinde yazılabilir. Burada $1 - \frac{1}{k}$ marjinal tüketim eğilimini temsil etmektedir. Ayrıca k , yatırım çarpanı olarak da adlandırılır. Bir toplam yatırım artışı olduğu zaman gelirin, yatırımdaki k kadar artışına eşit bir miktardaki artışı göstermektedir.¹⁵⁰

Girişimcilerin yatırım uyarısı ise bunların varolan sermayelerinin gelecekteki kârlarına dair beklentileriyle ilgili olduğu kadar, yatırım için borçlanılan faiz oranları ile de ilgilidir. Cari yatırım miktarıyla beklenen kâr

¹⁴⁸ Lawrence R. Klein, *Keynesian Revolution*, 2. b. , London: Macmillan, 1968, ss. 56-58

¹⁴⁹ Bkz. Jhon Maynard Keynes, *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi*, Çev: Asım Baltacıgil, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969, ss. 80-119,

¹⁵⁰ Keynes, a.g.e., s. 103

oranları arasındaki fonksiyonel ilişki, *sermayenin marjinal etkinliği* adını alır. Herhangi bir dönemde yatırım, bir iskonto oranı olarak ifade edilen sermayenin marjinal etkinliği ile faiz oranının eşit olduğu noktaya kadar yapılır.

Milli geliri ve istihdamı belirleyen unsurlar içerisinde yatırım en önemli faktördür. Düşük yatırım düzeyleri beraberinde düşük istihdam da getirmektedir. Yatırımdaki dalgalanmalar, istihdamda ve gelirden çok daha şiddetli dalgalanmalara yol açmaktadır. Yatırım, Keynes'in efektif talep teorisinde stratejik bir faktördür. Çünkü yatırım, tüketim mallarına harcanacak satın alma gücünü artırdığı halde piyasaya arz edilen tüketim mallarına herhangi bir katkıda bulunmamaktadır. Keynes, Genel Teori'de yatırım talebi ile ilgili olarak iki problemi ön plana çıkarır. İlki, yatırımların istikrarsızlık potansiyeli, ikincisi ise, tam istihdam seviyesinin altındaki tasarruf düzeyinde yatırımların durgunluk eğilimidir. Yatırımın Keynesgil teorinin içindeki önemi, ekonomiye satın alma gücü sağlamasından kaynaklanmaktadır.¹⁵¹ Piyasaya tüketim malı arz etmeden gelir sağlayan her faaliyet, efektif talebin bir parçası olarak yatırımın fonksiyonunu yerine getirmektedir.

Bir firmanın üretimini kârlı gördüğü tüketim malı miktarı, üretilmekte olan yatırım malları miktarına bağlıdır. Çünkü tüketim malları talebi iki nedenden kaynaklanmaktadır: Tüketim mallarını üretim sürecinde istihdam edilen işçilerin gelirleri ve yatırım malları üretiminde istihdam edilenlerin gelirleridir. Burada yatırım çarpanı kavramı ortaya çıkmaktadır.¹⁵² Bu açıklamaların ardından Keynesgil teorinin varsayımlarının şöyle özetleyebiliriz:¹⁵³

---

¹⁵¹ James R. Crotty, " Keynes on the Stages of Development of the Capitalist Economy: The Institutional Foundation of Keynes's Methodology ", *Journal of Economic Issues*, Vol: 24 / 3, September 1990, s. 763

¹⁵² Crotty, a.g.m., s. 769

¹⁵³ Aktan, www.canaktan.org

- Ekonomi kendiliğinden ve daima tam istihdam düzeyinde dengede değildir. Ekonomi için aşırı istihdam, eksik istihdam ve tam istihdam dengelerinden biri söz konusu olabilir.
- Genel fiyat seviyesini, gelir seviyesini ve üretim fonksiyonu aracılığıyla istihdam seviyesini belirleyen toplam taleptir.
- Makro ekonomik denge, toplam arz ile toplam talebin veya toplam yatırımlar ile toplam tasarrufların eşitlendiği noktada gerçekleşir.
- Para talebinin üç motifi vardır. Bunlar işlem, ihtiyat ve spekülasyon motifleridir. İşlem ve ihtiyat güdüsü ile tutulan para milli gelir düzeyine, spekülasyon güdüsü ile tutulan para faiz oranına bağlıdır. Spekülasyon güdüsü ile tutulan para ile faiz oranı arasında ters yönde bir ilişki vardır. Faiz oranı yüksekken yakın zamanda düşeceği düşünülerek para talebi azalmakta, faiz oranı düşükken kısa zamanda yükseleceği düşünülerek para talebi artmaktadır.
- Likidite tuzağı, herkesin faiz oranının düşebileceği en düşük seviyeye düştüğüne inanması halidir. Bu durum, para talebinin faiz oranına karşı sonsuz esnek olduğu haldir. Böyle bir durumda para arzında meydana gelebilecek her artış spekülasyon güdüsü ile elde tutulacak ve faiz oranı hiç etkilenmeyecektir. Diğer bir ifade ile böyle bir durumda para politikaları etkisiz olacaktır.
- Tasarruf ve tüketim fonksiyonlarını faiz oranı belirlemez. Ekonomide toplam talebin bir kısmını teşkil eden tüketimi belirleyen unsur, gelirdir. Tüketim milli gelir arttıkça artar, ancak tüketimdeki artış, milli gelirdeki artıştan az olur. Yatırımı belirleyen unsur ise, faiz oranıdır. Faiz oranını belirleyen unsur ise para arzı ve talebidir. Emek talebi reel ücretlerin azalan bir fonksiyonudur. Emek arzı ise nominal ücretin bir fonksiyonudur.
- *Her arz kendi talebini yaratır* şeklinde ifade edilen Mahreçler Kanunu gerçek iktisadi yaşama uygun değildir. Bu durum, tam istihdam düzeyinde cari fiyat düzeyi üzerinden toplam arzın toplam talebe

eşitliği halinde meydana gelir. İstihdam hacmi, her şeyden önce milli gelire bağlıdır.

- Yatırım fonksiyonu milli gelir değişmelerinden bağımsız ve milli gelirin artan bir fonksiyonudur. Bağımsız yatırım fonksiyonunda girişimcilerin yatırım kararlarını milli gelir düzeyi belirlemez.
- Ekonomi, toplam talep etkilenecek düzenlenebilir. Ekonomide toplam talep, toplam arzdan fazla ise, veya yatırımlar tasarruflardan fazla ise bir *enflasyonist açık* söz konusudur. Ekonomi kendiliğinden dengeye gelmediğinden devlet efektif talebi yönlendirerek ekonomiyi düzeltebilir. Devlet, kamu harcamalarını azaltarak ve/veya vergi oranlarını artırarak müdahalede bulunur (Sınırlayıcı Maliye Politikası). Ekonomide toplam talep, toplam arzdan az ise veya toplam yatırımlar, tasarruflardan az ise bu durumda *deflasyonist açık* söz konusudur. Deflasyonist açığın giderilmesi için, devletin yine talebi yönlendirme yoluyla ekonomiye müdahalesi gereklidir. Bu durumda kamu harcamaları artırılarak ve/veya, vergiler indirilerek müdahale yapılacaktır (Telafi Edici Maliye Politikası).
- Devletin harcamaları bazı alanlarda özel sektör kadar, hatta özel sektörden daha fazla, verimli olabilir. Kamu gelirleri ve harcamaları tarafsız olamaz.
- Ekonomide tam istihdam düzeyinin altında denge söz konusu iken özel harcamalarla kamu harcamaları birbiriyle rekabet halinde değildir.

Keynesgil teoriye yöneltilen başlıca eleştiri, uygulamada enflasyona neden olduğu yönündedir. Bu eleştiri üç noktada ele alınmalıdır: Efektif talep artışları başlangıçta istihdamı artırabilir. Ancak, belirli bir istihdam düzeyinden sonra fiyatlar da önemli ölçüde artacaktır.¹⁵⁴ Keynesgil politikalar sayesinde

¹⁵⁴ Kurt Rothschild, "Keynes's General Theory: A Look at the Criss-Cross of Reviews", *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol:18/ 4, Summer, 1996, ss. 534-535

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki depresyonlar ortadan kaldırılmıştır ancak, bu depresyonlar enflasyona da yol açmıştır.

Başarılı bir maliye politikasının gerektirdiği esneklik, politik bakımdan sağlanamayabilir, yada politik süreçlerdeki aksaklıklar, sağlam mali politikaların etkinliklerini azaltabilir. Vergi oranlarının artırılması, bu oranların düşürülmesinden, kamu harcamalarının azaltılması da artırılmasından daha zordur. Bu politik koşullar, Keynesgil maliye politikalarını enflasyonist bir yapıya büründürmektedir.¹⁵⁵ Keynesgil maliye politikalarına en önemli eleştiriyi monetarist iktisatçılar yöneltmiştir. Monetaristlerin politikası para miktarında sürekli, fakat sınırlı bir artış öngörmektedir.¹⁵⁶ Buna karşılık Keynesgil iktisatçılar ise para politikasını maliye politikasının gerekli bir tamamlayıcısı olarak görürler. Genişletici maliye politikaları¹⁵⁷ sonucu ya da başka nedenlerle istihdam arttığı zaman, paranın işlem görmesi için para talebinde meydana gelen artışı finanse etme gereksinimi, para arzının artırılmasına yol açmaktadır.

2.1.1. Sermayenin Marjinal Etkinliği

Sermayenin marjinal etkinliği, sermaye malının beklenen getirisi ile marjinal maliyetine göre belirlenir. Herhangi bir yatırım yapılırken, sermaye malının marjinal maliyeti ile birlikte yatırımın gelecekte beklenen gelirin öngörülmesi zorunluluğu söz konusudur. Girişimcinin, ek sermaye birimini satın almak için, ihtiyaç duyduğu likiditeyi sağlamak için, ödeyeceği likidite miktarı,

¹⁵⁵ Keith Cuthbertson, *İktisat Politikası*, Çev:N. Engin, Eskişehir:Bilim Teknik Yayınevi, 1987, ss. 8-9

¹⁵⁶ Monetaristlere göre, ekonomiye bunun dışında bir devlet müdahalesi olamamalıdır. Monetaristlere göre, maliye politikası üretimi ve istihdamı etkileyemez. Etkilese dahi ancak olumsuz etkileyebilir. Buna göre devlet harcamaları kısılmalı ve bütçe denge halinde olmalıdır.

¹⁵⁷ Genişletici maliye politikası, para politikasını ve diğer destekleyici politikaları kullanarak üretimde ve milli gelir oranında artışın teşvik edilmesidir. Kredi faizlerini düşürülerek, bankalardan daha fazla kredi kullanımını sağlamak, gayri menkul alımıyla ilgili mevzuatı yumuşatmak, vergi oranlarını azaltmak, bankaların Merkez Bankası'na yatırmak durumunda oldukları yasal karşılık oranlarını düşürmek ve benzeri uygulamalar bu konuda alınabilecek tedbirlerin bir kısmını oluşturmaktadır.

cari faiz oranını ifade eder. Bu durumda sermayenin gelecekteki değerini, bugünkü değeriyle eşitleme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Beklenen getiri oranı ile sermaye malını eşitleyen bir *iskonto oranı* ortaya çıkmaktadır. İskonto oranı, sermaye malının üretimde kullanım süresince beklenen yıllık hasıla serilerinin bugünkü değerini, sermaye malının arz fiyatına eşitleyecek olan orandır.¹⁵⁸ Sermayenin marjinal etkinliğini iki unsur belirler:¹⁵⁹

- Sermaye mallarının kullanıldığı süre boyunca beklenen getirisi.
- Sermayenin marjinal maliyeti

Keynesgil teoride sermaye malları talebi, diğer faktörlerin talebi gibi tüketim malları talebine bağlı olarak belirlenmektedir. Firmalar tarafından sermaye malları talep edilirken, üretilen malların satışından elde edilen toplam gelirin, söz konusu sermaye mallarının satın alınmasıyla katlanılan toplam maliyeti aşacağını beklerler. Etkin veya en düşük maliyetli üretim için hangi sermaye mallarını ne miktarda kullanılacağına karar vermek amacıyla yapılan hesap basit bir işlem değildir. Firma bu hesaplama sırasında üreteceği çeşitli mal miktarlarını hangi fiyatlardan satabileceğini, en düşük maliyetle çalışmak için gerekli olan faktör bileşimini ve fiziki sermaye malları satın almak için kullanacakları parasal sermayenin cari faiz haddini dikkate almak zorundadır.¹⁶⁰ Örneğin firma bir yıllık ömrü olan bir makine veya teçhizatı satın almak için C kadar bir maliyete katlanmış olsun. Firma adı geçen makineyi kullanarak üreteceği malların satışından elde edeceği geliri ve sermaye malı ile birlikte kullandığı diğer üretim faktörlerine yapacağı toplam harcamaları tahmin etmek zorundadır.¹⁶¹ Tahmin edilen gayrisafi gelirden diğer faktörlere yapılacak

¹⁵⁸ Keynes, a.g.e., s. 119

¹⁵⁹ Keynes, a.g.e., ss. 119 - 121

¹⁶⁰ Stewart, a.g.e., ss. 80 - 81

¹⁶¹ Örneğin: 100 birim fiyatı olan bir makinenin kullanımını sonucunda 125 birimlik bir gelir elde edileceği ve diğer faktörler için ise 20 birimlik bir maliyet tahmin ediliyorsa, geriye 105 birim kalmaktadır. Yani bugün sarf edilen 100 birimin ilerde 100 + 5 birim getireceği umulmaktadır.

ödemeler çıkarıldıktan sonra kalan miktara R, net gelirin sermaye maliyetine oranına r diyecek olursak;

$$C = \frac{R}{1 + r} \quad (2.1)$$

eşitliği yazılabilir. Burada (r), net geliri (R) sermayenin maliyetine (C) eşit kılan bir iskonto oranını ifade etmektedir. Fiziki sermayenin kullanım süresi bir yıldan uzun ise, gelecek yıllar için tahmin edilen $R_1, R_2, R_3, \dots R_n$ toplamını C' ye eşitleyen (r) için

$$C = \frac{R_1}{(1+r)^1} + \frac{R_2}{(1+r)^2} + \frac{R_2}{(1+r)^3} + \dots + \frac{R_n}{(1+r)^n} \quad (2.2)$$

eşitliğini yazmak gerekecektir. Öte yandan firma kullandığı fiziki sermayenin bugünkü değerini de dikkate alacaktır. Bugünkü değeri P ile gösterecek olursak, gelecek yıllara yönelik olarak tahmin edilen $R_1, R_2, R_3, \dots R_n$ toplamını P' ye eşit kılacak iskonto haddi de cari piyasa faiz haddidir.

$$C = \frac{R_1}{(1+i)^1} + \frac{R_2}{(1+i)^2} + \frac{R_2}{(1+i)^3} + \dots + \frac{R_n}{(1+i)^n} \quad (2.3)$$

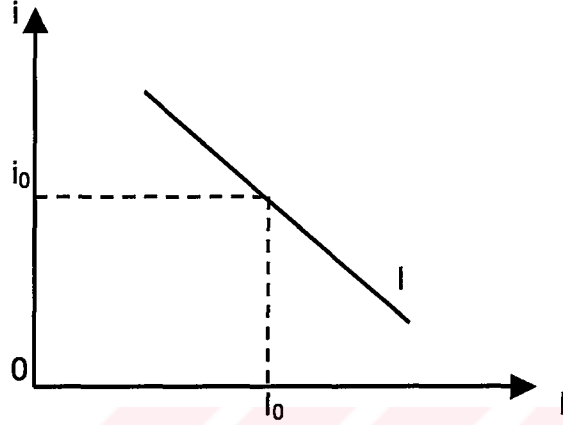
Üretim faaliyetinde kullanılacak fiziki sermayenin bugünkü değeri maliyetini aşıyorsa, yani $P > C$ ise firmanın sermaye malını satın alması rasyonel olacaktır. Aksi taktide söz konusu sermaye malı talep edilmeyecektir.

Şekil 7'de yatay ekseninde firmanın yatırım talebi, dikey ekseninde ise piyasa faiz oranını göstermektedir. Görüldüğü üzere faiz oranı arttıkça yatırımlar azalmaktadır. Burada firmanın sermaye malları talebini C ile P'nin karşılaştırılması etkilemektedir. Aslında C ile P'nin karşılaştırılması, (r) ile (i)'nin

---

Bu durumda dönem sonunda elde edileceği tahmin edilen net gelir 5 birim olup bu da sermaye maliyetinin % 5'i kadardır.

karşılaştırılması anlamına gelmektedir. Eğer $P > C$ ise, $r > i$ dir. Bu durumda kısa dönemde (r) sabit varsayıldığında firmanın sermaye mali talebi piyasa faiz haddindeki değişimlerin fonksiyonu olacaktır.¹⁶²

Şekil 7 : Yatırım Faiz İlişkisi

Firma tarafından kullanılan sermaye mallarının türdeş olmamasından dolayı sermaye stokuna yapılan fiziki ilavelerden ziyade parasal ilaveleri dikkate almak gereklidir. Böyle bir işlem sonucunda sermayenin ölçülebilirlik niteliği kazandığı varsayılmaktadır.

2.1.2. Yatırım Fonksiyonu

Tüketim gelirin istikrarlı fonksiyonu olduğuna göre, tüketim harcamalarının atışı, gelir artışına bağlıdır; dolayısıyla, geliri arttıran temel ekonomik değişken yatırımdır. Gelir arttırıcı etken olan yatırım, üç temel faktör göz önünde bulundurularak gerçekleştirilir:

- Sermaye malının ikâme maliyeti

¹⁶² Alkın, a.g.e., ss.

- Sermaye malının beklenen yıllık hasılatı
- Piyasa faiz oranı

İkame maliyeti, sermaye malının arz fiyatı ya da sermaye malının üretime yöneltilme maliyetidir. Beklenen hasıla, tahmini satış geliri ile cari masraflar arasındaki farktır. Bu iki değişken, yani, bir birim sermaye malının beklenen geliri ile, üretim maliyeti arasındaki ilişki, sermayenin marjinal maliyetini tanımlar. Aynı zamanda bu ilişki, iskonto oranıdır. Bu ilişki formülle ifade edilecek olursa:¹⁶³

$$C_r = \frac{Q_1}{(1+i)} + \frac{Q_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{Q_n}{(1+i)^n} \quad (2.4)$$

Formülde, C_r ikame oranını, n sermaye malının kullanım süresini, $Q_1, \dots, Q_n$ beklenen yıllık hasıla düzeyini ve i sermayenin marjinal etkinliğini (iskonto oranını) göstermektedir. Iskonto oranı, piyasa faiz oranından büyük ise, bu iki oran eşitleninceye kadar yatırıma devam edilir. Sermayenin marjinal etkinliğini yatırım arttıkça iki nedenden ötürü azalır:¹⁶⁴

- Üretim miktarı arttıkça, beklenen getirisinin azalması,
- Azalan getiriden dolayı, üretim miktarı arttıkça, birim maliyet ve sermaye mallarının görece arz fiyatı artması.

2.1.3. Keynesgil İstihdam Teorisi

Keynes'in istihdam teorisi efektif talep prensibine dayanan bir analizdir. Efektif kavramı, toplam talep eğrisinin toplam arz eğrisi tarafından fiilen

¹⁶³ Kazgan, a.g.e., s. 265

¹⁶⁴ Keynes, a.g.e., ss. 120-121

kesilmesi anlamına gelmektedir. Efektif kavramının ikinci bir anlamı, satın alma arzusunun ek olarak satın alma gücü ile fiilen desteklenmesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda toplam istihdam toplam talebe bağlıdır. İşsizlik ise toplam talepteki eksiklikten kaynaklanmaktadır. İstihdam arttıkça gelir de artmaktadır; Bir ekonomide reel gelir arttıkça, tüketim de artacaktır; ancak tüketimdeki artış gelirdeki artıştan daha düşük olmaktadır. İstihdamdaki artış yeterli derecede devam ettirmek için, reel yatırımda gelirle tüketim arasındaki farka eşit bir artışın meydana gelmesi gerekmektedir. İstihdamın artması bu suretle, yatırım artışına bağlanmaktadır.¹⁶⁵ Diğer bir ifadeyle, yatırım artmadan istihdamın artması imkansızdır. Efektif talep prensibinin temelini bu durum ifade etmektedir. Aynı zamanda istihdam düzeyi tüketim ve yatırım düzeyleriyle belirlenen gelirin bir fonksiyonudur diyebiliriz.¹⁶⁶

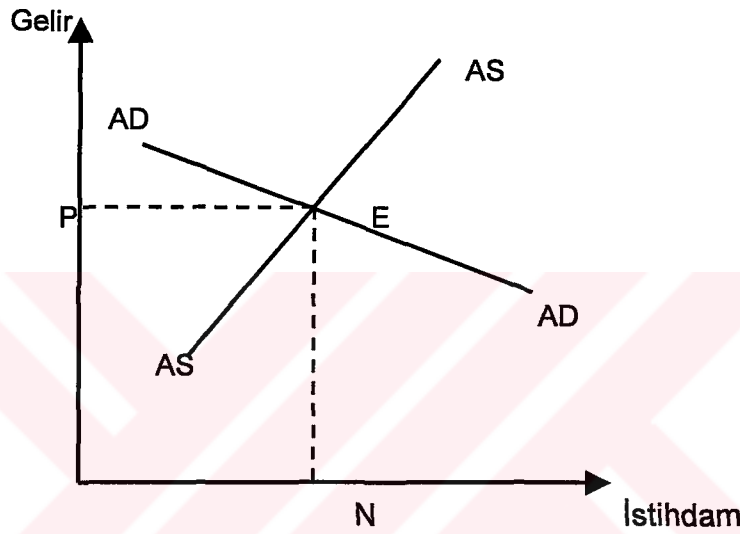
Keynesgil teoride talep kelimesi toplam talep anlamına gelmektedir. Toplam talep eğrisi veya fonksiyonu, çeşitli istihdam düzeylerinde oluşan hasılanın beklenen getirilerinin fonksiyonudur. İstihdam düzeyi arttıkça üretim hacmi genişlemekte ve daha fazla getiri sağlamaktadır.

Şekil 8'de toplam arz eğrisiyle toplam talep eğrisinin kesiştiği E noktasında beklenen getiri ile müteşebbislerin belirli bir istihdam düzeyini sağlayacak getiri eşit olmaktadır. Efektif talebi ifade eden E noktasında, N miktarında istihdam sağlanmaktadır. Bu noktada, müteşebbisler kâr beklentilerini maksimize etmektedirler. Bu noktadan daha düşük veya daha yüksek istihdam düzeylerinde müteşebbislerin kârları daha az olacaktır. Bu bağlamda Keynes'e göre, belirli bir dönemde tek bir istihdam noktası, müteşebbislere en kârlı konumu sağlamaktadır. Kural olarak iş piyasası bir satıcı piyasası değildir. Toplam talebin toplam arza eşit olduğu bir noktada tam istihdamın gerçekleşmesi mümkündür; ancak bu noktada yatırım talebinin tam istihdamdaki toplam arz fiyatıyla, tüketicilerin tam istihdamdaki gelirlerinden

¹⁶⁵ Keynes, a.g.e., ss. 80-82, 225-228

¹⁶⁶ Stewart, a.g.e., s. 103

tüketime harcadıkları miktar arasındaki açığa eşit olmalıdır.¹⁶⁷ Keynes'e göre, tipik yatırım talebi, tam istihdamdaki gelire, bu gelirin tüketime harcanan kısmı arasındaki açığı dolduracak yeterlilikte değildir. Toplam talep eğrisi ile toplam arz eğrisi tam istihdamın altındaki bir noktada kesişecektir.¹⁶⁸ Herhangi bir dış etken olmadığı takdirde, eksik istihdam dengesinin değişmesi için bir neden yoktur.

Şekil 8: Gelir- İstihdam İlişkisi

Keynes'in genel istihdam teorisini kısaca şöyle özetleyebiliriz.¹⁶⁹

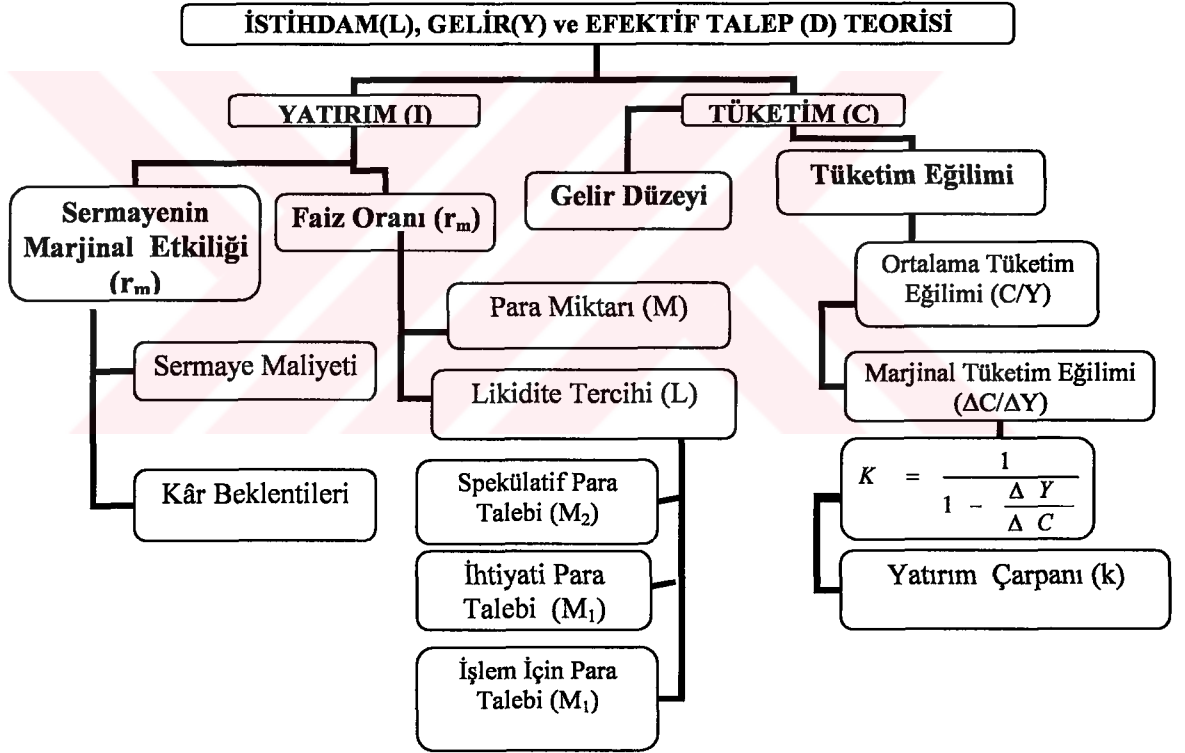
- İstihdam ve gelir, efektif talebe bağlıdır. Efektif talep, tüketim eğilimi ve yatırımın hacmiyle belirlenmektedir
- Tüketim eğilimi, nispeten istikrarlıdır. Tüketim eğilimi değişmediği takdirde, istihdam yatırım hacmine bağlıdır

¹⁶⁷ Stewart, a.g.e., s. 104

¹⁶⁸ Klein, a.g.e., ss. 110-113

¹⁶⁹ Keynes, a.g.e., ss. 224-230; Stewart, a.g.e., s. 102-105; Klein, a.g.e., ss. 109-114

- Faiz oranı, para miktarına ve likidite tercihine bağlıdır
- Yatırım, faiz oranına ve sermayenin marjinal etkinliğine bağlıdır. Sermayenin marjinal etkinliği, kâr getirileri hakkındaki beklentilere ve sermaye varlıklarının yenilenme maliyetine bağlıdır
- Likidite tercihi, üç güdünün etkisi altında oluşmaktadır: İşlem güdüsü, ihtiyat güdüsü ve spekülasyon güdüsü ile para talebi.

Şekil 9: Keynesgil Teorinin İşleyişi¹⁷⁰

¹⁷⁰ Şekil 9, Rona Turanlı, *İktisadi Düşünce Tarihi*, 3.b., İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2000, s.199 ve Stewart, a.g.e., s. 89'dan derlenmiştir.

2.1.4. Keynesgil Genel Denge

Keynes'in teorisine göre, üretim ve arz kapasitesinin bir sorun yaratmadığı kısa dönemde, GSMH seviyesini ve istihdam hacmini efektif talep belirler. Efektif talep ise tüketim ve yatırım harcamalarından oluşur. Gelir değişmelerinden bağımsız tüketim harcamaları, milli gelirin doğrusal fonksiyonudur. Gelirle tüketim ve dolayısıyla tasarruf arasındaki ilişkiyi, marjinal tüketim eğilimiyle marjinal tasarruf eğilimi belirler. Yatırım harcamaları ise, basit Keynes modelinde, gelir değişmelerinden bağımsız kararlar sonucunda gerçekleşir. Bununla beraber, müteşebbisler yatırım kararlarını verirken sermayenin marjinal etkinliği ile faiz haddini karşılaştırırlar. Bu anlamda denge reel gelir seviyesini, klasik teorinin aksine, ekonominin parasal yönü etkileyebilmektedir. Çünkü müteşebbislerin yatırım kararlarını etkileyen faiz haddi, para arzı ve talebi tarafından belirlenmektedir.¹⁷¹

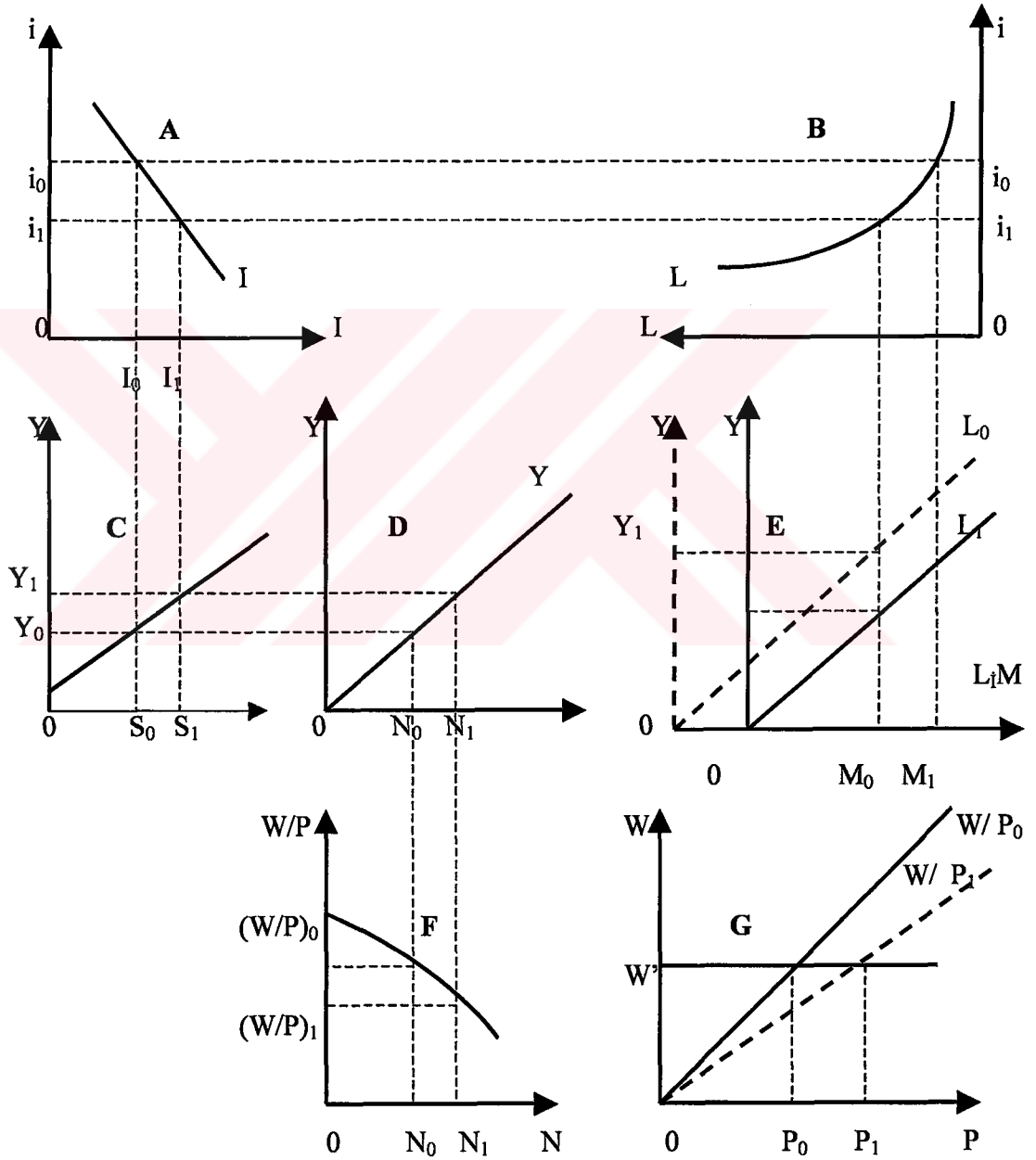
Şekil 10'da bu sistem topluca ele alınmaktadır.¹⁷² Şekilin B ve E panelleri atıl ve aktif para talebini, A ve C panelleri yatırım-tasarruf eşitliğini, D ve F panelleri ise istihdam ve reel ücret seviyesini vermektedir. Parasal ücret haddinin rijit varsayıldığı G paneli ise fiyatlardaki değişmeyi göstermektedir. (M_{or}) para arzı ile (L_2) atıl para talebinin belirlediği (o) faiz haddinde kararlaştırılan (I_o) yatırım hacmi, reel gelirin fonksiyonu olan tasarruflar ile eşitlenerek (Y_o) reel gelir seviyesini ve (N_o) istihdam hacmini belirtmektedir. (N_o) istihdam hacmi ise, emeğin verimine bağlı olarak, $(W/P)_o$ reel ücret seviyesinde rijit ise, sonuç olarak (P_o) fiyat düzeyini de belirlemiş olmaktadır. Para arzında (M_o) 'dan (M_1) 'e bir artış, Şekilin E panelinde bu artış kadar sola eksen kaydırılarak belirtilmiştir. Para arzı artışı, faiz haddini (i_1) 'e düşürüp, yatırım hacmini (I_1) 'e, reel gelirini (Y_1) 'e ve istihdam hacmini (N_1) ' e yükseltmektedir. Bu istihdam genişlemesi, reel ücret haddini $(W/P)_1$ seviyesine düşürüp fiyatları (P_1) seviyesine yükseltmektedir. Bu fiyat artışı, E panelinde görülen parasal gelir

¹⁷¹ Alkın, a.g.e., s. 119

¹⁷² Alkın, a.g.e., s. 120

artışını da anlamlı hale getirmektedir. Bu sistemin çarpan mekanizmasını tam anlamıyla açıklamadığı söylenebilir. Çünkü çarpan modelinde, tam istihdam sınırına kadar fiyatlar genel seviyesinin etkilenmeyeceği varsayılmaktadır. Oysa yukarıda ele alınan sistemde, reel hasıla ile birlikte, fiyat değişimleri yoluyla parasal gelir de genişlemektedir.

Şekil 10: Keynesgil Genel Denge

Klasik sistemde ücretlerin rijit olmasının, Keynes sisteminde ise likidite tuzağının, tam istihdam dengesinin kurulmasını yada bu dengeye varılmasını engelleyeceği açıktır. Bunun yanında, yatırımların faiz esnekliğinin düşük, buna karşılık tasarruf eğiliminin yüksek olduğu bir dönemde, faiz haddi sıfıra düşse bile, yatırım harcamaları tam istihdam seviyesine karşılık olan tasarruf miktarından daha düşük seviyede gerçekleşebilir. Bu durumda tam istihdam seviyesin ulaşmak olanaksızlaşır.

Klasik otomatik tam istihdam dengesine yöneltilen en önemli eleştirilerden biri, yukarıda kısaca açıklanan *yatırım-tasarruf tutarsızlığı olasılığı* olmuştur. Bu eleştiriye karşı Pigou, böyle bir durumda yine parasal ücret haddinin düşürülmesinin klasik tam istihdam dengesini sağlayabileceğini savunmuştur. Pigou'ya göre, parasal ücret haddinin düşmesi, fiyatlar genel seviyesinin azalmasına ve bu da toplum içerisinde likit servet artışı etkisine benzer bir etkinin doğmasına yol açar. Bu durum karşısında bireyler, tüketim harcamalarını artırıp tasarruflarını azaltma eğilimine girecekler, tasarruf fonksiyonu sola kayacak ve tasarruf-yatırım dengesi yeniden kurulacaktır.¹⁷³ Fiyatların düşüp servet düzeylerinin artmasıyla ortaya çıkan bu tasarruf azaltıcı etkiye *Pigou etkisi*¹⁷⁴ denilmektedir.

¹⁷³ Alkın, a.g.e., s. 121

¹⁷⁴ Pigou Etkisi, Klasik iktisadi analizde mevcut olduğu ve ekonominin Keynesgil yaklaşımında ifade edilen likidite tuzağı nedeniyle işsizliğe düşmesini önleyeceği varsayılan, kişisel servet hacminin tüketim harcamaları üzerindeki etkisidir. Toplam talebin tam istihdamı sağlayacak düzeyde olmadığı varsayımı altında ücretler ve fiyatlar tam esnektir. Kaynakların (emeğin) tam kullanımı için ücretler ve fiyatlar düşüncü, bireylerin reel servet hacmi düşer. Bireylerin serveti iki bölümde ele alınabilir. Birinci bölümdeki servet unsurları mal, mülk ve hisse senetleridir. Bu servet unsurlarının değeri fiyatlardaki düşüş sonucunda azalır. Ancak servetin ikinci bölümünü oluşturan sabit para değerli servet unsurlarının (para, alacak, tahvil) değeri fiyat düzeyindeki düşüş nedeniyle reel olarak artacaktır. Özetle bir kişinin serveti büyük ölçüde para, alacak ve tahvillerden oluşuyorsa, reel olarak değeri yükselecek, yükselen servet tüketimi artıracak, artan tüketim de ekonominin tam istihdama ulaşmasını sağlayacaktır. Reel servet değeri ile tüketici davranışları arasındaki bu ilişki de şöyle açıklanabilir: Servet değeri artınca, marjinal faydası düşmektedir. Düşük marjinal fayda etkisi, gelecekte servet yapmasının marjinal faydasının da düşük olması demektir. Dolayısıyla tüketiciler servetleri artırıcı davranıştan kaçınıp, bugünkü tüketimlerini artıracaklardır

2.2. Kalecki Yaklaşımı

Kalecki (1899-1970) iktisat tarihine Keynesgil düşünceleri Keynes'ten daha önce bulmuş olmasıyla geçmiştir. Bununla beraber ekonomi alanında tümüyle orijinal katkıları da vardır. Kalecki'nin modeli Keynes'inkine çok benzemekle birlikte teorisinin statik değil dinamik bir yapıda olması, milli gelirin dalgalanmalarıyla kârlar ve ücretler arasındaki paylaşımı konusundaki fikirleri, Keynes'inkinden daha geçerli ve çağdaş toplumlara daha uygundur.¹⁷⁵ Keynes'in yankı uyandıran *Genel Teori'si* ile hemen hemen aynı yıllarda ondan bağımsız olarak geliştirdiği model daha çok bir büyüme teorisi çerçevesine oturmaktadır.¹⁷⁶ Kalecki, teorisinde makro ve mikro ekonomi ayırımından kaçınır. Modelinde firmaların eksik rekabet koşullarında çalıştıklarını varsayarak *gelir bölüşümüne* önemli bir yer vermiştir. Ekonomik sistemin dinamik özelliğine dikkat çekerek açık ekonomiyle ilgilenir. Keynes'in teorisi stagflasyon olgusunu anlamakta yetersiz kalırken, Kalecki'nin sistemi bu olguyu kavramaya yönelik olarak gerekli başlangıç noktalarını sağlamaktadır. İktisat teorisindeki tartışmaların tümüyle dışında kalan Kalecki'nin katkıları, özellikle Keynesgil fikirlere yöneltilen eleştirilerin çoğunun bu katkılara karşı geçersiz olduğu düşünülse dahi, giderek önem kazanmaya başlar.¹⁷⁷ Kalecki'nin bu bakımdan özellikle önemli katkılarını şöyle sıralamak mümkündür:

- Keynes'in tam rekabet modelini kullanmasına karşılık, Kalecki eksik rekabet ve oligopol teorisini kullanır. Bu bakımdan Kalecki'nin teorisi daha gerçekçidir. Kalecki ayrıca *maliyetin* ve *talebin belirlediği* fiyatları birbirinden ayırarak, maliyet ile gelir

¹⁷⁵J. A. Kregel; *Rate of Profit, Distribution and Growth: Two Views*, London: Macmillan, 1971, s. 98

¹⁷⁶Akyüz, a.g.e., s. 232

¹⁷⁷Romar Correa, "Kalecki's Microeconomics Reconsidered" *American Review Of Political Economy*, Vol:1, No: 1, December, 2002, s. 6

arasındaki farkı *monopol derecesinin yoğunluğuna*, piyasadaki eksik rekabet düzeyine bağlamaktadır. Kalecki'ye göre, monopol derecesinin yoğunluğu, bölüşümü etkileyen diğer etkenler ihmal edilmemek koşuluyla, makro bölüşümü açıklamakta anahtar rol oynamaktadır.¹⁷⁸

- Kalecki'nin kâr teorisi, *ücretlilerin kazandıklarının tümünü harcıyıp tasarruf etmedikleri, müteşebbislerin ise harcadıkları kadar kazandıkları* varsayımına dayanır.¹⁷⁹ Böylece müteşebbislerin kârları, yatırım ve tüketimlerine bağlıdır. Ancak, Kalecki'nin tüketim fonksiyonunu ele alışı da geleneksel teoriden oldukça farklıdır. Tüketimi psikolojik kanunlara göre değil, sınıfların farklı tüketim tarzlarına sahip olduğu varsayımına dayandırır.
- Kalecki'ye göre müteşebbisin sahip olduğu sermaye miktarı, onun dışarıdan borç olarak sağlayacağı mali imkânları belirleyeceğinden ötürü önemlidir. Müteşebbis genellikle borç alma kapasitesinin tümünü kullanmak istemez. Zira başarısız bir yatırım yaptığında yüksek bir borç/öz sermaye oranı onu çok daha fazla zarara sokar; hatta servetini kaybetmeye dek götürür. Bu firmanın ölçüsünü ve yatırım kararlarını belirleyen önemli bir etkendir. Buna karşılık eğer firma içi tasarruflar, amortismanlar, dağıtılmayan kârlar yüksekse bu olumlu bir durumdur. Zira dışarıdan bulunan kaynağın risk artırıcı etkisi bunlar için söz konusu değildir.¹⁸⁰
- Kalecki efektif talep teorisine Keynes gibi çarpan modeli ile yaklaşmamaktadır. Bunun yerine konjonktür dalgaları teorisini kullanır. Kalecki'ye göre cari yatırımlar önceki dönemin yatırımlarından fazlaysa, kâr haddi yükselecek, bu ise gelecek

¹⁷⁸ Alberto Chilosı, "Kalecki's Theory Of Income Determination: A Reconstruction And An Assessment", Kalecki Memorial Conference, Warsaw 1999'dan, www.nber.org, ss. 9-10

¹⁷⁹ Kregel, a.g.e., s. 103

¹⁸⁰ Marc Lavoie, "Kaleckian Models of Growth in a Stock Flow Monetary Framework: A Neo-Kaldorian Model", *Nber Working Papers*, No: 302, June, 2000, ss. 8-9

dönem için kâr beklentilerini artırarak, artan kâr beklentileri sonucu yatırım talebi artacak, artan yatırımlar da geliri artıracaktır. Kalecki burada yatırımın kararlaştırılması ile gerçekleştirilmesi arasında bir ayırım koymuş ve bunu modelinde zamansal bir fark olarak göstermiştir. Yatırımın böyle bir gelir yaratıcı etkisi, ekonomik refahın temelini teşkil ederek, bir sonraki dönem içinde yeni yatırımları teşvik ederken, yatırımların yeni kapasite yaratıcı etkisi, süreci ters yönde etkiler. Her yeni yatırım üretken kapasiteyi artırır. Yeni sermaye malları daha eski teçhizatla rekabet eder. Böylece yeni yatırımların artışı durur.¹⁸¹ Bunun bir sonucu olarak kâr oranlarındaki yükseliş de durur ve kâr oranları giderek düşmeye başlar.

2.3. Keynesgil Dinamik Analiz

Keynes, talep artışlarının stokları azaltarak yatırımları ve istihdam düzeyini arttıracığını söylerken gelir artışına, dolayısıyla iktisadi büyümeye atıfta bulunur. Bu bağlamda Keynes'in analizi, ekonomilerin resesyondan kurtulup iktisadi büyüme sürecine yönelik ilk ivmeyi nasıl sağlayabileceği üzerinde durur. Büyüme sürecinde olan bir ekonominin sorunları üzerinde durmaz. Dolayısıyla geleneksel Keynesgil teorinin büyüme ile ilgili görüşleri statik bir içerik taşır.

Harrod iktisadi sistemlerin sürekli gelişme eğiliminden yola çıkarak statik Keynesgil teoriyi, uzun dönem istikrarlı büyüme koşullarını araştırarak dinamikleştirmiştir. Harrod'un dinamik analizi özellikle Keynes'in imal ettiği *üretim kapasitesini arttırıcı* etkenler üzerinde durmaktadır.¹⁸² Harrod ve Domar

---

¹⁸¹ Lavoie, a.g.m., ss. 9-11

¹⁸² Kazgan, a.g.e., s. 287

birbirlerinden bağımsız olarak geliştirdikleri dinamik analizleri ile bir anlamda çağdaş iktisadi büyüme kuramları sorunsalını başlatmışlardır.¹⁸³

2.3.1. Harrod Modeli

Harrod, dengeli büyüme sorununa, müteşebbislerin üretim ile ilgili kararları yönünden yaklaşmaktadır. Harrod'un büyüme modelinde belli başlı üç temel varsayıma dayanmaktadır: Tasarruf ile ilgili varsayım, hızlandırıcı ilkesi ve müteşebbislerin davranışları ile ilgili varsayım.¹⁸⁴ Bu varsayımlardan birincisi tasarruf ile ilgilidir. Harrod planlanan (*ex ante*) tasarrufları milli gelirin fonksiyonu saymaktadır (*s*, tasarruf eğilimini, *t* ise zamanı ifade etmektedir).¹⁸⁵

$$S_t = sY_t \quad (2.5)$$

Müteşebbislerin bu dönemden bir sonraki döneme üretimlerini $\Delta Y = Y_{t+1} - Y_t$ kadar artırmayı planlamış olduklarını varsayımı altında üretim artışını gerçekleştirmek için planlanan yatırım seviyesini, bir tür hızlandırıcı etkisi olarak da tanımlanabilen sermaye/ hasıla oranı (*g*) tayin eder. Sermaye / hasıla oranı, bir birim hasıla (veya hasıla artışı) sağlamak için gerekli olan sermayeyi (veya sermaye artışını) belirtmektedir.

$$I_t = g (Y_t - Y_{t-1}) \quad (2.6)$$

Harrod'a göre, planlanan tasarruflar mutlaka gerçekleştirilir. Gerçekleşen ya da fiili tasarruflar ise, fiili (*ex post*) yatırımları finanse edecektir. Bu anlamda fiili yatırımlar (*I_f*), fiili tasarruflar (*S_f*) ve planlanan tasarruflar (*S_p*) birbirine eşittir. Sorun, planlanan yatırımların tamamının planlanan ve dolayısıyla gerçekleşen tasarruflar tarafından fiili yatırım halinde gerçekleştirilebilip ve

¹⁸³ Tezel, a.g.e., s. 182

¹⁸⁴ Hiç, a.g.e., s. 83

¹⁸⁵ Alkın, a.g.e., s. 130

gerçekleştirilemeyeceğidir. Dengeli büyüme için gerekli planlanan tasarruf planlanan yatırım eşitliğini (t) dönemi için yazacak olursak:¹⁸⁶

$$\begin{aligned} S_t &= I_t \\ sY_t &= g(Y_{t+1} - Y_t) \end{aligned} \quad (2.7)$$

Buradan, dengeli büyüme hızı bulunabilir:

$$r_y = \frac{Y_{t+1} - Y_t}{Y_t} = \frac{s}{g} \quad (2.8)$$

Harrod, planlanan yatırımlarla planlanan tasarrufları eşitleyen bu büyüme hızına *gerekli* ya da uygun (warranted) büyüme hızı adını vermektedir. Çünkü ancak bu takdirde bir kapasite fazlası veya boş kapasite meydana gelmez; müteşebbislerin üretim planları gerçekleşir.¹⁸⁷ Yani, ne ellerinde mal stokları kalır, ne de satabildiklerinden daha azını üretmiş durumdadırlar. Sonuç olarak, müteşebbisler bir sonraki dönem için de aynı oranda üretim artışı planlarlar. Bu şekilde dengeli büyüme süreci süreklilik kazanır.

2.3.2. Domar Modeli

Domar'ın büyüme modeli Harrod'dan bağımsız olarak geliştirdiği ve İktisat literatüründe en çok sözü edilen büyüme teorilerinden biridir. Domar'a göre tasarruflar, milli gelirin fonksiyonudur. $S = \alpha Y$

Toplam arzı (Y) belirleyen, ekonomideki sermaye stoku (K) ile sermayenin potansiyel sosyal verimliliğidir (σ). $(Y = \sigma K)$

¹⁸⁶ Alkin, a.g.e., s. 131

¹⁸⁷ Alkin, a.g.e., s. 131

Buradaki sermayenin verimliliği kavramının, diğer faktörler sabitken sadece sermaye genişlemesinin yarattığı ürünün artış hızını ifade eden verimlilik anlamına gelmediği açıktır. Sosyal verimlilik, sermaye artışının sonuç olarak bütün ekonomide meydana getirdiği hasıla artışına, potansiyel verimlilik ise yaratılan kapasitenin tamamının kullanılması halinde meydana gelebilecek hasıla artışına işaret etmektedir. (t) döneminde yapılan yatırımlar o dönemin gelir seviyesini yada toplam talebi, çarpan etkisiyle belirleyecektir¹⁸⁸ (tasarruf fonksiyonunda bağımsız tasarrufların bulunmadığı ve dolayısıyla bağımsız tüketim harcamaları yapılmadığı varsayılmaktadır).

$$Y_t = \frac{1}{\alpha} I_t \quad (2.9)$$

Yatırımlardaki her artış, milli geliri ya da talep seviyesini çarpan etkisiyle yükseltecektir.

$$Y_t = \frac{1}{\alpha} \Delta I_t \quad (2.10)$$

(t) döneminde toplam arz artışını yaratan, bir önceki dönemde sermaye stokuna yapılan ekler, yani yatırım harcamalarıdır.

$$\Delta \bar{Y}_t = \sigma \Delta K_{t-1} = \sigma I_{t-1} \quad (2.11)$$

(t-1) döneminde arz-talep dengesinin mevcut olduğu varsayımı altında dengenin devam etmesi için (t) dönemindeki talep ve arz artışlarının birbirine eşit olması gerekmektedir.

---

¹⁸⁸ Alkin, a.g.e., s. 125

$$\Delta \bar{Y}_t = \Delta Y \quad (2.12)$$

$$\frac{1}{\alpha} = \Delta I_t = \sigma I_{t-1}$$

Bu arz-talep dengesinin devamı için müteşebbislerin hangi oranda yatırım artışına karar verecekleri, son denklem yardımıyla saptanabilir.

$$r_t = \frac{\Delta I_t}{I_{t-1}} = \alpha \sigma \quad (2.13)$$

Bu durumda müteşebbisler, bir denge döneminden başlayarak yatırımları her dönem ($\alpha\sigma$) oranında artırmaya karar verdikçe, başlangıçtaki denge devam edecektir. Bu durumda büyüme hızının ne olacağı da saptanabilir. Geçen dönemin yatırımları geçen dönemin talep seviyesini belirlemiştir.¹⁸⁹

$$Y_{t-1} = \frac{1}{\alpha} I_{t-1} \quad (2.14)$$

Bu dönemin arz artışını bir önceki dönemin yatırımları belirler:

$$\Delta \bar{Y}_t = \sigma I_{t-1} \quad (2.15)$$

Aynı dengeli büyüme için talep artışının arz artışına eşit olması gerekir.

$$\Delta Y_t = \Delta \bar{Y}_t = \sigma I_{t-1} \quad (2.16)$$

Son denkleme göre dengeli büyüme hızı şöyledir:

---

¹⁸⁹ Alkin, a.g.e., s. 126

$$r_y = \frac{\Delta Y_t}{Y_{t-1}} = \frac{\sigma I_{t-1}}{\frac{1}{\alpha} I_{t-1}} = \alpha\sigma \quad (2.17)$$

Bu durumda ($\alpha\sigma$) oranında yatırım artışı kararı, büyüme hızını da ($\alpha\sigma$) a olarak belirleyecektir. Buraya kadar anlatılanlar, bu dengeye neden *bıçak sırtı denge* adı verildiğini, yani büyüme trendi dengeden ayrıldığında ortaya çıkan etkiler yüzünden dengeden gitgide uzaklaşıldığını açıklamaktadır.

Domar modelini geometrik olarak tanımlamak da mümkündür. Şekil 11'de birinci kadranda çarpan (tasarruf-yatırım eşitliği) etkisiyle ortaya çıkan talep (milli gelir) seviyesi, ikinci kadranda arz-talep eşitliği, üçüncü kadranda sermayenin verimliliği yoluyla talebe eşit arz yaratacak kapasite ya da sermaye stoku gösterilmektedir. $S = \alpha Y$ doğrusunun eğimi marjinal tasarruf eğilimine (α), arz-talep eşitliği doğrusunun ($Y = \bar{Y}$) eğimi üniteye, arz doğrusunun ($\bar{Y} = \sigma K$) eğimi marjinal verimliliğine (σ) eşittir.¹⁹⁰

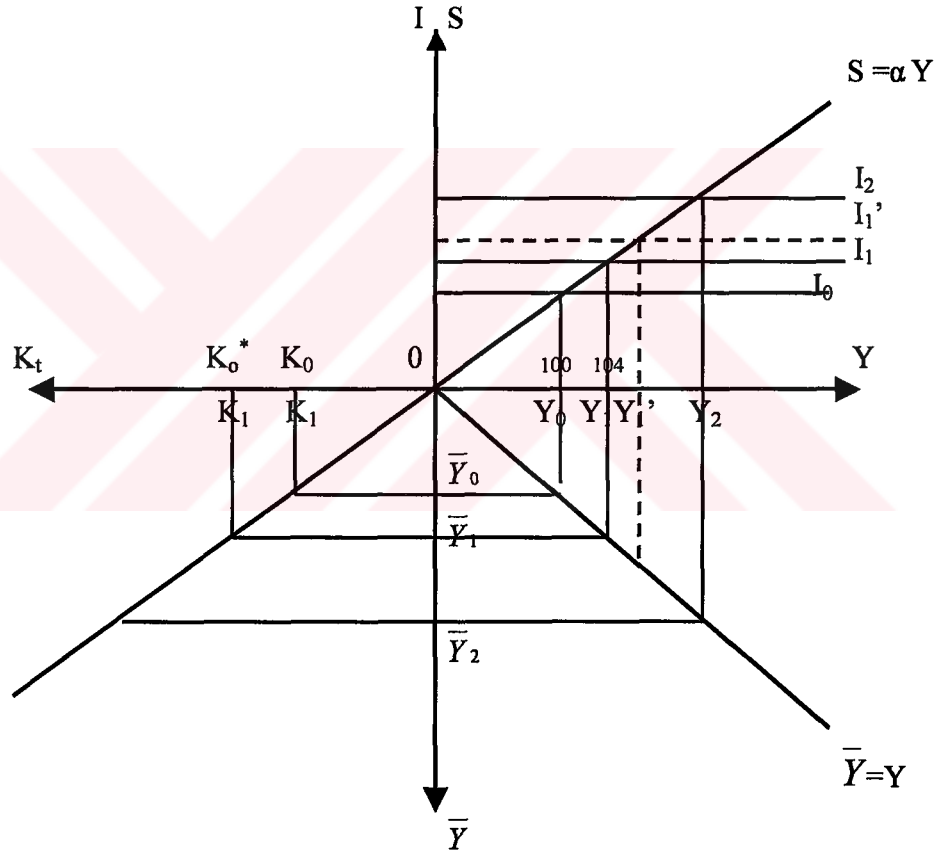
Başlangıç döneminde arz-talep dengesinin bulunduğu varsayımı altında (OA) yatırımın (20 birim) yarattığı (OY₀) talebine (100 birim) eşit (OY₀) arzını üretecek sermaye (OK₀)'dir. (OA) yatırımı bu kapasiteye kendi kadar ilavede bulunmuş ve stoku (K₀)'dan (K₁)'e çıkmıştır (KO₀ + 20 birim). (K₀K₁) kapasite artışının, marjinal verimliliğe göre $\sigma K_0 K_1 = \sigma \Delta K = \sigma$, $OA = \bar{Y}_1 \bar{Y}_2 = \Delta Y$ ($0,3 \times 20 = 6$ birim) yeni arz yaratacağı sonucuna varılır.¹⁹¹

Arz-talep dengesinin devamı için bir sonraki dönemin yatırımları (O $\bar{Y}_1$) arzına eşit, yani (OY₁) kadar talep (106 birim) yaratmaktadır. Geometrik yoldan bu problemin çözümü, (I₁) yatırım doğrusunu, (I₀) doğrusundan (OA) uzaklığının ($\alpha\sigma$) oranı kadar kaydırmaktır. Böylece yeni yatırım harcamasının (20,00 + 0,06

¹⁹⁰ İkkin, a.g.e., s. 326

¹⁹¹ İkkin, a.g.e., s. 327

x 20 = 21,20 birim) çarpan etkisiyle (O_1) arzına eşit (OY_1) talebini yaratacağı hemen göze çarpmaktadır. Fakat bu sefer de (I_1) yatırımları üretim kapasitesine yine kendi kadar ilavede bulunmuş ve sermaye stokunu (OK_1)'den (OK_2)'ye ($OK_1 + 21,20$ birim) çıkarmıştır. (OK_2) sermaye stoku , marjinal verimlilik parametresine göre (OY_2) arzını yaratacaktır. Sorun yine aynıdır. ($O\bar{Y}_2$) arzına eşit talebi hangi yeni yatırım seviyesi belirleyecektir? Çözüm için, (I_1) doğrusunu (OB) uzaklığının ($\alpha\sigma$) oranı kadar yukarı kaydırmak yeterlidir. Böylece (OY_2) talebini yaratacak (I_2) yatırım seviyesi belirlenir.

Şekil 11: Domar Modelinin Geometrik Yorumu¹⁹²

¹⁹² Alkin, a.g.e., s. 131, İkin, a.g.e., s. 327

I_1 , I_0 'ın ya da I_2 , I_1 'in yüzde ($\alpha\sigma$) kadar üstünde yer almadığı durumda örneğin, (I_1) yatırımları (OB) kadar değil de (I_1) kadar olsun. Bu takdirde bir önceki dönemin yatırımlarıyla üretim kapasitesindeki artış, toplam arzı $(O\bar{Y}_1)$ seviyesinde belirlerken, (I_1') yatırımları toplam talebi $(O\bar{Y}'_1)$ seviyesinde belirler. Sonuç olarak, arz-talep dengesi kurulamaz.

2.3.3. Harrod-Domar Modeli

Yukarıda belirtildiği üzere, Harrod ve Domar çalışmalarını ayrı ayrı yapmış olmalarına rağmen aralarında çok az farklılık olduğu için, birlikte Harrod-Domar Modeli olarak ele alınmaktadır.¹⁹³ Modelin vurguladığı temel prensip, net yatırımın bir yandan üretime yönelik bir talep oluştururken diğer yandan çıktı üretmek için ekonominin kapasitesini arttırıcı ikili etkisi ve belli bir dönemde net yatırım miktarı ile net tasarruf miktarı eşitse planlanan (ex ante) yatırımla planlanan tasarrufun birbirine eşit olacağıdır.

Birbirinden farklı üç büyüme oranı vardır. Bunlar;¹⁹⁴

- i) Gerekli büyüme oranı (G_w)
- ii) Fiili büyüme oranı (G_α)
- iii) Tabii büyüme Oranı (G_n)'dir.

¹⁹³ Parasız, a.g.e., s. 89.

¹⁹⁴ Hiç, a.g.e., ss. 85-86.

Gerekli büyüme oranı, planlanan yatırımı planlanan tasarrufa eşit kılan orandır. S; tasarrufları, V; bir birim üretim artışı için gerekli olan sermaye malının değerini göstermek üzere;

$$Gw = \frac{S}{V} \text{ şeklindeki formülle gösterilir.}$$

Fiili büyüme oranı ise, bir ekonomide fiilen gerçekleşen büyüme oranıdır. Yatırım oranı ile varılan fiili büyüme hızının, istikrarlı ve dengeli bir büyümeyi sağlaması için gerekli büyüme hızına eşit olması gerekir. Yani, böyle bir dengenin sağlanması için gerek ve yeter şart, yatırım tasarruf eşitliğidir.¹⁹⁵ Fiili tasarruf gereken tasarrufu aşarsa, sürekli ve kalıcı bir işsizlikle; fiili yatırımlar gereken yatırımı aşarsa sürekli enflasyonla sonuçlanır.

Ekonomideki sermaye, işgücü, doğal kaynaklar, üretim teçhizatı, teknolojik düzey vd. faktörlerin mümkün kıldığı büyüme oranına tabii oran denir. Bu oran gerekli büyüme oranının üzerindeyse, fiili büyüme oranı gerekli büyüme oranını aşabilir.¹⁹⁶ Büyüme en belirgin şekilde milli gelirdeki artışlarla ölçülebilmektedir. Milli gelir seviyesi Y, milli gelirdeki artış ΔY ile gösterilecek olursa, büyüme hızı (y) ;

$$y = \frac{\Delta Y}{Y} \quad (2.18)$$

şeklinde ifade edilir. Harrod-Domar modelinde sermayenin verimliliği yerine, bunun tersi olan *sermaye/hasıla oranı* kullanılmaktadır. Yatırım, ülkedeki sermaye stokuna yapılan ekleri belirtmektedir. Sermaye stokunu K, yatırımları I, sermaye stokuna yapılan ilaveleri ΔK ile gösterecek olursak, $I = \Delta K$ yazabiliriz.

¹⁹⁵ A. Krishna Dutt, "New Growth Theory, Effective Demand and Post Keynesian Dynamics", Conference on Old and New Growth Theories: An Assessment, Pissa, Italy, October, 2001, <http://growthconf.ec.unipi.it/papers/Dutt.pdf>. s. 4-6.

¹⁹⁶ Tezel, a.g.e., s. 191.

Toplam sermaye stoku ile yaratılan hasıla arasında oran (K/Y), *ortalama sermaye/hasıla oranı* adını taşır. Sermaye stokuna yapılan eklerle yaratılan hasıla artışı arasındaki orana ($\Delta K/\Delta Y$ veya $I/\Delta Y$), *marjinal sermaye/hasıla oranı* denir. Ortalama ve marjinal sermaye/hasıla oranları (k) birbirine eşit varsayılırsa

$$\frac{K}{Y} = \frac{\Delta K}{\Delta Y} \quad (2.19)$$

yazılabilir. Buradan da, çarpanların yerini değiştirip sağ tarafı Y ile çarparak

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta K}{Y} \times \frac{Y}{K} \quad (2.20)$$

ifadesi elde edilir. Bu ifadeye göre yatırımlar ile büyüme hızı arasındaki ilişkiyi ifade eden eşitlik şöyle yazılabilir:¹⁹⁷

$$y = \frac{1}{k} \frac{1}{y} = y \cdot k = \frac{1}{y} \quad (2.21)$$

Birinci formül yatırımların milli gelire oranı ile sermaye/hasıla katsayısı belli iken yüzde kaç fiili büyüme hızına varılabileceğini göstermektedir. Örneğin $k = 3$ ve $I/Y = \%21$ ise, y $\%7$ olmaktadır. İkinci formül ise sermaye/hasıla oranı veri iken belli bir büyüme hızına varmak için milli gelirin yüzde kaç kadar yatırım yapılması gerektiğini göstermektedir. Örneğin, varılmak istenen hedef büyüme hızı $\%7$ ve sermaye/hasıla oranı 3 ise, bu büyüme hızını sağlamak için gerçekleştirilmesi gereken yatırımlar milli gelirin $\% 21$ 'i kadar olmalıdır. I/Y yatırım oranı ile varılan fiili büyüme hızının, istikrarlı ve dengeli bir büyümeyi sağlaması için gerekli büyüme hızına eşit olması gerekir. Yani, büyüme süreci boyunca her dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin tümünün arz ve talep fazlalığı yaratmadan talep edilmesi gerekecektir. Böyle bir dengenin sağlanması

¹⁹⁷ Dutt, a.g.m., s.6

için gerekli ve yeterli koşul, yatırım-tasarruf eşitliğidir.¹⁹⁸ Bu bağlamda tasarruflar S ile gösterilecek olursa, fiili büyüme hızının gerekli büyüme hızına eşit olması için; I=S yada;

$$\frac{I}{Y} = \frac{S}{Y} = s \quad (2.22)$$

eşitliğinin de sağlanması gerekmektedir. Örneğin k=3 iken hedef büyüme hızı % 7'ye ulaşmak için gerekli olan yatırım oranı % 21 ise, bu büyüme hızının istikrarlı olabilmesi için yatırımların tamamının tasarruflarla finanse edilmesi, yani milli gelirin % 21'i kadar tasarruf sağlanması gerekecektir. Bir ülke halkının yaptığı gönüllü ve cebri (vergileme yoluyla gerçekleştirilen) tasarruflar, hedef olarak seçilen büyüme hızına ulaşmak için yapılması gerekli yatırımları finanse edecek genişlikte olmayabilir. Bu takdirde, hedef büyüme hızından fedakarlık yapmak istenmiyorsa, iç tasarrufları (S_d), dış tasarrufları (S_t) (dış borçlar) ile takviye etmek gerekecektir. Örneğin, % 7 büyüme hızını tutturmak için gerekli yatırım (tasarruflar) oranı %21 ise ve ülke halkı milli gelirin ancak % 18'i kadar tasarrufta bulunabiliyorsa, yabancı ülkelere söz konusu ülke milli gelirin % 3'ü oranında borç almak gerekecektir.¹⁹⁹ Bu durumda hedef büyüme hızının istikrarlı olabilmesi için

$$y.k = \frac{1}{Y} = \frac{S}{Y} = \frac{S_d + S_f}{Y} \quad (2.23)$$

eşitliklerinin sağlanması gereklidir. Kişi başına milli gelir, belirli bir yılın milli gelirin (Y) söz konusu yılın nüfusuna (P) bölünmesiyle bulunmaktadır. Büyüyen bir ekonomide ise bir yandan milli gelir, öte yandan nüfus artmaktadır. Buna göre, gelir artışının bir kısmı artan nüfus tarafından absorbe

¹⁹⁸ Parasız, a.g.e., s. 90

¹⁹⁹ Alkin, a.g.e., s. 133,

edilmektedir.²⁰⁰ Yani, kişi başına büyüme hızını (y_i), nüfus artış hızını p ile gösterecek olursak,

$$y_i = y - p \quad \text{ya da} \quad y_i = \frac{1}{k} \frac{1}{Y} \cdot p = \frac{1}{k} s \cdot p \quad (2.24)$$

şeklinde ifade edilebilir. Örneğin sermaye/hasıla oranı 3, yatırım oranı % 21, nüfus artış hızı % 3 olan bir ekonomide kişi başına büyüme hızı $y_i = (0,21/3) - 0,03 = 0,07 - 0,03 = 0,04$ (%4) olacaktır.

Harrod-Domar Modeli temel olarak, *yatırım çoğaltanı, hızlandırıcı, toplam arz* kavramlarına dayanır. Bu kavramların reel olarak hesaplanması son derece zordur. Çünkü tasarruf eğilimi ve sermayenin verimliliği gibi argümanlar, kolaylıkla hesaplanabilen değişkenler değildir. Ayrıca bu zor hesaplamaların yanında, sektörel farklılıklar ve sektörler arası etkileşimler göz ardı edilerek ekonomi için tek katsayı hesaplamaları yanlış sonuçlar verir. Çünkü sektörel sermaye/hasıla katsayısı, ortalama ve marjinal tasarruf oranları farklıdır ve zaman içinde teknolojik gelişme ile birlikte değişime uğrar.

İnceleme yönteminin ve teorik içeriğinin yeniliğine rağmen Harrod-Domar modeli, bir büyüme modelinin içermesi gereken bütün değişken ve ilişkileri içermemektedir. Ayrıca, bölüşüm ile büyüme süreci arasındaki ilişkiler çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bir kere, sınıfsal tasarruf fonksiyonu çerçevesinde tasarruflar ve dolayısıyla büyüme oranı, gelir dağılımına bağlı olacaktır; gelirin sınıflar arasındaki dağılımında bir değişme sınıfsal tasarruf fonksiyonları uyarınca toplam tasarrufları ve ekonomideki ortalama tasarruf oranını değiştirerek büyüme oranını etkileyecektir. İkincisi, kapitalistlerin teknik seçiminin büyük ölçüde kâr oranı beklentilerine dayandığı düşünülürse, gelir

---

²⁰⁰ İlkın, a.g.e., s. 327

dağılımındaki değişmeler kâr oranı ve teknik seçimi yoluyla sermaye-hasıla katsayısını ve dolayısıyla büyüme oranını etkileyebilir. Modelde kâr oranının belirlenmemiş olması, bu etkilerin modelin dışında tutulması anlamına gelmekte ve bu da tasarruf oranı ile sermaye-hasıla katsayısını tamamen dışsal değişken haline getirerek bıçak sırtı sorununu; yani, gerekli büyüme oranının tek ve sabit bir oran olması ve doğal büyüme oranından farklılaşması sorununu ortaya çıkartmaktadır.²⁰¹ Dolayısıyla, modelde uzun vadeli durgun durum büyümesini sağlayacak bir mekanizma yoktur.

---

²⁰¹ Akyüz, a.g.e., s. 267-268

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM POST KEYNESGİL BİRİKİM TEORİSİ

3.1. Post Keynesgil Düşüncenin Temelleri

Post Keynesgil iktisat, *neoklasik sentez* olarak adlandırılan yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkmıştır. Post Keynesgil iktisatçılara göre 1970-80 döneminde iktisat kuramında görülen bunalıma neoklasik sentezi oluşturan Keynesgil iktisatçılar neden olmuştur. Keynesgil makro iktisat ile, geleneksel mikro iktisadın birleştirilmesiyle oluşan bu sentezde uzun dönemde Keynes öncesi teorinin geçerliliğini koruyarak Keynesgil teoriyi bir kısa dönem analizine indirgenmektedir. Neoklasik iktisat teorisi genel dengenin fiyat ayarlanması ile sağlanacağını öne sürerken Keynesgil teori yatırımdan ve diğer harcamalardan doğacak gelir etkisine (çarpan mekanizması) önem vermiştir. Mikro iktisadı neoklasik teoriye, makro iktisadı ise Keynesgil teoriye bırakarak aralarındaki uyumsuzluğu dikkate almayan neoklasik sentez, teorik ve politik bir kargaşa yaratmıştır.²⁰²

Post Keynesgil teorinin en önemli tezlerinden birisi, istihdam ve gelirdeki dalgalanmaların, ekonominin gelecekteki durumunun belirsizliği karşısında oluşan beklentilerin dalgalanmalarından kaynaklandığıdır. Post Keynesgil teorinin kuramsal çerçevesi içerisinde en önemli tezleri şu konular etrafında toplanır: *belirsizlik, piyasa aksaklıkları, parasal ve mali istikrarsızlık, gelir*

---

²⁰² Ufuk Başoğlu ve diğerleri, *İktisatta Devrimler, Karşı Devrimler*, 2.b. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2004, s. 27

bölüşümü. Bu unsurlar sistemin istikrarı bakımından yaşamsal öneme sahip daha genel bir tezin, *yatırımın* alt unsurlarıdır.²⁰³

1970'li yıllarda yaşanan stagfasyona bağlı ekonomik kriz varolan teorilerin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Keynesgil yaklaşımın ekonominin arz yönünü ikinci planda tutması, popüleritesini önemli ölçüde yitirmesine neden olmuştur. Hernekadar temelleri 1950'lere dayansa da 70'li yıllarda öne çıkan Post Keynesgil iktisat, 1990'larda yerini neoklasik iktisat kapsamında değerlendirilebilecek Yeni Keynesgil iktisada bırakmıştır.²⁰⁴ Bunda Post Keynesgil iktisadın neoklasik iktisada yönelik eleştirileri ve kapitalizm analizlerinde belirli bir görüşü tam olarak sunamamasının etkisi büyüktür. Post Keynesgil iktisatçılar, ortak bir tavır olarak Yeni Keynesgil iktisatçıları Keynesgil teoriye yeterince sadık görmemektedirler ve rasyonel beklentiler teorisini kabul etmekle, Keynes'te yer alan *belirsizlik* fikrini reddederek geleceğin önceden kestirilebileceğini kabul etmiş olduklarını, böylece Keynesgil çizgiden ayrıldıklarını düşünmektedirler.²⁰⁵ Crotty, Post-Keynesgil ekonomiyi genel olarak ortodoks teoriyi yeterli bulmayan ve bu ekolün entelektüel alt yapısının Keynes'in fikirlerinden doğan bir grup ve ortodoks ekonomiye güçlü bir alternatif olarak nitelendirmiştir.²⁰⁶

Ayrıca uğraş alanlarını bir yandan Keynes'in Genel Teori'de bahsettiği konuları genişletmek ve günümüze getirmek olarak, diğer yandan ise Keynes'in çalışmalarından ortaya çıkarılabilecek fakat Keynes tarafından değinilmemiş bölüşüm, büyüme ve bunun uzantısı olan iktisadi dalgalanmalar olarak belirleme uğraşı içindedirler.²⁰⁷ Post Keynesgil iktisatçıların uğraş alanları o kadar geniştir

²⁰³ Arın, a.g.m., s. 53

²⁰⁴ J. R. Crotty, "Post-Keynesian Economic Theory: An Overview and Evolution", *American Economic Review*, 1980, Vol:70, No:2, s. 20-22

²⁰⁵ Sevinç Mihçı, "Post-Keynesyen İktisat ve Joan Robinson", *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 1995, ss. 155-156

²⁰⁶ Crotty, a.g.m., s.10

²⁰⁷ L. Tarshis, "Post Keynesian Economics: A Promise That Bounced", *American Economic Review*, Vol: 70, No: 2, 1980, p. 11

ki hemen hemen ortodoks iktisat görüşün tüm alanları ile ilgilendirir. Bu nedenle iktisat yazınında bu iktisadi görüşü yeni bir paradigma olarak değerlendirme çabalarına rastlanır.²⁰⁸ Post Keynesgil iktisadi görüşün ortodoks teoriden ayrılmasının ve yerine yeni bir yapı koymaya çalışmasının temelinde yöntemsel farklılık ve bunun uzantısı olan teorik farklılıklar yaratmaktadır.

Keynes ile çalışan bir çok İngiliz iktisatçı (Kalecki, Robinson, Kaldor, gibi) uzun dönem tam istihdam dengesini savunan ve Neoklasik sentezi Keynesgil iktisatçıları sert bir dille eleştirerek, Keynes'in öğretilerinden sapmış olarak görmektedirler. Keynes'in varsayımlarına sadık kalan bu iktisatçılar *Ortodoks Keynesgiller* olarak da adlandırılırlar.²⁰⁹ Ortodoks Keynesgillerin en önemli temsilcisi olan J. Robinson ABD'li Neo-Keynesgilleri *Gayri Meşru Keynesgiller* olarak nitelendirir²¹⁰

Post Keynesgil iktisatçıların en önemli çabalarından biride, Ricardo ile Keynes'in çözümlerlerini birleştirmeye çalışmaktır. Bu çabanın nedeni, bölüşüm sorunlarına duydukları ilgidir. Özellikle Cambridge iktisatçılarının bu tavrı, Post Keynesgil teorinin en önemli niteliklerinden biri olarak görülebilir. Diğer taraftan Post Keynesgil ekol, inceleme alanları bakımından Avrupa ve Amerikan Post Keynesgil ekolleri olarak iki akademik çerçevede incelenebilir.²¹¹ Bazı iktisatçılar tarafından Neo Keynesgil olarak da adlandırılan Avrupa Post Keynesgil ekolü, Cambridge iktisatçıları olarak da bilinirler ve doğrudan Keynes'in teorik geleneğini temsil ederler. Kökeni 1930'lara dayanan bu grubun başlıca temsilcileri R. Kahn (1905-1990) , J. Robinson (1908-1983), N. Kaldor (1908-1986) ve L. Pasinetti (1930.-) dir. Amerikan Post Keynesgil ekolü ise,

²⁰⁸ S. Bober, "Modern Macroeconomics: A Post Keynesian Perspective, London: Routledge, 1988, p.7

²⁰⁹ Brian Snowdon, ve Diğerleri , **A Modern Guide to Macroeconomics.** , London: Edward Elgar Publishing Company, 1996, s. 234

²¹⁰ Davidson, **Controversies in Post Keynesian Economics**, Vermont: Edward Elgar Publishing Company, 199, p. 28

²¹¹ Mükerrrem Hiç, Özlen Hiç-Birol, "Post Keynesian Economics", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:XVIII, Sayı:1, Yıl:2003, s.46

Journal of Post Keynesian Economics adlı dergi çevresinde toplanmışlardır. Başlıca temsilcileri olarak P. Davidson (1920-), H. Minsky (1919-), S. Weintraub (1919-1984)'dur. Bu genel ayırım çerçevesinde Cambridge ekolünün büyüme ve bölüşüm, Amerikan Post Keynesgil ekolü ise parasal dinamikler üzerinde yoğunlaştıkları söylenebilir.²¹²

Post Keynesgil bölüşüm ve büyüme kuramları bir ölçüde neoklasik yaklaşıma tepki, bir ölçüde de Keynes-Kalecki-Harrod yaklaşımlarının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak analiz yöntemleri bakımından Keynes ve Kalecki de olduğu gibi kısa dönem dengesi çerçevesinde değil, Harroddil bir dinamik büyüme süreci paralelinde hareket ederler. Dolayısıyla Post Keynesgil modeller, bir taraftan Harrod'un uzun dönem büyüme dengesi sorununa, diğer taraftan uzun dönem bölüşüm sorununa bir çözüm getirme çabasıdır. Bu çözüm, çıktının gelir şeklinde kâr-ücret arasındaki dağılımıyla, harcama şeklinde yatırım-tüketim arasındaki dağılımındaki ikiliğe dayanır. Bütün Keynesgil modellerde olduğu gibi burada da egemen değişken yatırımdır. Yatırımların tasarruflardan bağımsızlığı Keynesgil modelleri neoklasik modellerden ayıran en önemli unsurdur ve uzun dönem bölüşüm ve büyüme kuramlarının da temel ilişki ve özelliğidir.²¹³

Post Keynesgil kuramı neoklasik kuramdan ayıran temel özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz.²¹⁴

- Post Keynesgil yaklaşım (özellikle Avrupa kanadı) ekonomik büyüme ve gelir dağılımına özel bir önem verir. Her iki konunun da temel belirleyicisi yatırım oranıdır. Böylelikle neoklasik kuramın temelini oluşturan görelî fiyatlar yerine yatırımlar temel belirleyici

²¹² Colander and Landreth, a.g.e., s. 399- 401

²¹³ Başoğlu ve diğ., a.g.e., s.29

²¹⁴ Savaş, İktisatın Tarihi, ss. 921-924; Başoğlu ve diğ.; a.g.e, ss. 29-31; Mihçı, a.g.m., ss. 156-158

unsur olmaktadır. Bir başka deyişle hem sektörel hem de toplam talepteki değişmeler görelî fiyatlardaki değişmelerden çok gelirdeki değişmelere bağlıdır.

- İkame etkisi yerine gelir etkisi ön plandadır. Gelir bölüşümüne verilen önem aynı zamanda yaklaşımın sosyo-politik gereğidir. Ücretler emek piyasasında değil, sözleşmeler ile belirlenir. Ücretlerin belirlenmesinde politik, tarihsel, sosyolojik, psikolojik unsurlar etkilidir. Dolayısıyla, sendikaların gücüne de bağlı olarak ücretler, emeğin marjinal verimliliğini etkileyebilir.
- Post Keynesgil kuram, ekonomiyi tarihsel süreç içerisindeki oluşum olarak ele alır. Ekonomik sistemin bu şekilde geçmiş dönemlerin ekonomik deneyimlerine dayalı olarak, sürekli hareket halinde bir süreç olarak ele alınması, neoklasik kuramın hem genel dengeye ve hem de kısmi dengeye dayalı modelleri ile kesin bir tezat oluşturur. Çünkü bu modellerde parametreler değişse dahi, sistem bir süre sonra yine belirli bir denge düzeyine ulaşmaktadır.
- Keynesgil devrim, Marshall'ın analizi gibi zamanı bütün iktisadi faaliyetlerin merkezi haline getirmiştir. Buna karşın Post Keynesgillere göre neoklasik sentez zaman boyutunu ihmal ederek zaman, belirsizliği getirmektedir. Ekonomide tüm faaliyetler belirli bir zaman süreci gerektirir. Üretim ve tüketim faaliyetleri zaman boyutu içinde geri dönüşü olmayan faaliyetlerdir ve zaman asimetrik bir değişkendir; geçmiş bilinir ancak gelecek bilinemez.
- Geleceğin belirsizliği ise beklentileri önemli hale getirir. Klasik kuramda kararlar bir zaman anında alınır ve varsayım gereği bireylerin hata yapması söz konusu değildir. Keynesgil kuramda

ise, belirsiz geleceğe ilişkin kararlar beklentiler doğrultusunda alınır. Bireylerin geleceğe ilişkin beklenti ve tahminleri birbirlerinden farklı olacağı için alacakları kararlar da farklı olacaktır.

- Genel denge kuramında kurumsal yapı üzerinde hiç durulmamış olmasını eleştiren Post Keynesgil teoride ekonomik ve politik kurumların iktisadi olaylar üzerinde büyük önemi vardır. Ekonomiyi politik ve kurumsal yapı gibi diğer etkenlerden soyutlamak imkansızdır. Bu nedenle iktisadın yönteminde doğal bilimlerdekinden farklı olarak, öngörü yerine açıklama geçerlidir. İktisat aynı zamanda değer yargılarıyla da ilişkilidir. Ancak bu bakımdan (pozitif iktisat - normatif iktisat ayrımı) Post Keynesgil iktisatçıların görüş birliği içinde olduklarını söylemek güçtür.
- Post Keynesgil kuramda kredi başta olmak üzere para ile ilgili konulara özel bir önem verilir. Bu yönüyle de paranın reel üretim düzeyi üzerinde hiçbir etkisi olmadığını yalnızca enflasyon yaratma etkisi olduğunu öne süren neoklasik kuramdan farklıdır.
- Özellikle belirsizlik, beklentiler ve tarihsel zaman gibi etkenlerden dolayı, piyasa ekonomilerinde istikrarsızlık doğaldır.
- Post Keynesgil İktisat deyimi, bir çok alanda farklı görüşlere sahip iktisatçıları kapsamakla birlikte bu heterojen grubu birbirine bağlayan ortak özellikler de vardır. Bu özelliklerin en önemlisi, neoklasik kuramın ve Keynesgil kuramın IS-LM genel denge analizine dayalı versiyonunun yadsınmasıdır. Ayrıca Post Keynesgil iktisatçılar Clower ve Leijonhufvud'un Keynesgil kuramı yorumlamalarını eleştirdikleri gibi, bazı iktisatçıların *dengesizlik*

haline dayalı yorumlarını da benimsemezler. Yadsıdıkları bu görüşler yerine, tutarlı alternatif analiz yöntemleri bulma çabası içindedirler. Post Keynesgil iktisatçıları birbirine bağlayan temel görüş, Keynes'in gerçek dünyanın analizinde yeni bir mantıksal yaklaşımla devrim yarattığı inancıdır.

Keynesgil görüşteki bütün iktisatçılar üç sorun ile ilgili olarak hem fikirdirler.²¹⁵ Reel ücretler ile emek arzı arasında bir ters orantının varlığı, İktisadi faaliyet düzeyinin ölçülmesinde milli gelir, kapasite kullanımı ve istihdam düzeyinin kullanılması ve para politikalarının bazı dönemlerde (büyük bunalımda olduğu gibi) etkisizliğidir.

Post Keynesgil iktisatçılar bir çok konuda hemfikir olmalarına rağmen bazı görüş ayrılıklarına sahiptirler. Bu farklılığın temelinde iktisat teorisinde zamanın yorumlanması yatmaktadır. İktisadi süreçler mantıksal zaman içinde değil tarihsel zaman içinde gerçekleşmektedir.²¹⁶ Diğer bir deyişle, Post Keynesgil teori, diğer analizlerin tersine, birincil olarak tarihsel bağlamda zaman içinde genişleyen bir iktisadi sistemi açıklanma çabası içerisindedirler.²¹⁷ Eğer bir ekonomi tarihsel zaman içinde var oluyorsa zaman çizgisindeki her nokta bir diğerinden farklıdır. Her bir noktanın bazıları gerçekleşen bazıları gerçekleşmeyen belirsizlik içerisinde alınmış kararların sonucu olan kendi tarihlerine sahiptir. Ayrıca her noktada bireyler bugünkü kararlarını ve davranışlarını etkileyecek gelecek için beklentilere sahiptirler.²¹⁸ Diğer bir ifadeyle, analizlerde sadece zaman içindeki değişiklikler değil, değişiklikler arkasındaki faktörler ve bu değişiklikleri meydana getiren bugünkü kararların üzerindeki hem geçmişe hem de geleceğe yönelik beklentilerin etkisi de dikkate

²¹⁵ Joseph Stiglitz, Bruce Greenwald, "New and Old Keynesians", **Journal of Economic Perspectives**, Vol: 7, Issue: 1, Winter 1993, s.22

²¹⁶ Tarshis, a.g.m., p.11

²¹⁷ Eichner, Kregel, a.g.m., p. 1294

²¹⁸ Kregel, a.g.e., p.36

alınmalıdır.²¹⁹ Burada geçmişin etkileri derken elbetteki ekonomilerin tarihsel süreç içindeki edindikleri yapısal özellikler kastedilmektedir.

Zamanı bu şekilde değerlendirmek Post Keynesgil iktisadi analize dinamik bir boyut kazandırmaktadır. Post Keynesgiller analizlerini karşılaştırmalı dinamik analiz olarak nitelendirmektedirler. Karşılaştırma bir zaman süreci içinde yapılmakta, böylece diğer güçlerin etkilerinin sonuçlarının görülmesine izin verilmekte ve sisteme bütün bu etkiler ortaya çıktıktan sonra bakılmalıdır.

Ancak bu karşılaştırmalı dinamik analizin amacı, belirli koşullar altında hayali bir ekonominin belirsiz bir şekilde zaman içinde nasıl genişlediğini açıklamak değildir. Bunun yerine tarihte neden serbest piyasa ekonomilerinin büyüme deneyimlerinin bu kadar çok düzensizlik ve dalgalılık gösterdiğini açıklamaktadır.²²⁰

Sonuç olarak, Post Keynesgiller ekonomilerin dengesizliklerinin analizine daha fazla önem verirler. Daha açık bir ifade ile Post Keynesgil iktisadın odağını iktisadi yapının neden aksadığı ve neden dengesizliklerin görüldüğünü araştırmak ve açıklamak oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile tarihte sürekli istikrarsızlıklar görüldüğünden dolayı teorik amaç neoklasik iktisattaki gibi ençoklaştırma ve etkinlik koşulları altında iktisadi birimlerin olası davranışlarını öngörmek yerine gözlenen reel dünyayı açıklamaktadır.²²¹

Post Keynesgil iktisatçılar bu farklı yöntemsel yaklaşımları ile ekonomileri bir bütün olarak inceleyerek, makro-mikro ayırımına gitmeden, iktisadi analizler geliştirmişlerdir. Bu oluşum örneğin gelir dağılımının büyüme ile ilişkilendirildiği, yatırımların birikim ile fiyatlandırmanın gelir dağılımı ile etkileştiği bir teorik yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu teorik yapı temelini yöntemsel yaklaşımdan alarak,

---

²¹⁹ Eichner, Kregel, a.g.m., p. 1295

²²⁰ Eichner, Kregel, a.g.m., p. 1297

²²¹ Bober, a.g.e., p. 9

neoklasik iktisat teorilerine hemen hemen her alanda alternatif oluşturma potansiyeline sahip bir çatı oluşturmaktadır.²²²

3.2. Post Keynesgil Mikro Kuram

Post Keynesgil mikro kuramın temeli Eicher'in Mega-corp adını verdiği işletme tipine dayanır. Eicher, çağdaş ekonomiyi bir şirketler ekonomisi olarak nitelendirir ve bu ekonomi oligopolistik bir yapıya sahiptir.²²³ Oligopostik yapıdaki şirketler, maliyetlerinin üstüne belirli bir kâr marjı eklemeyi ve bunu uzun süre devam ettirmeyi başarabilmektedir. Parasal ücretler ise büyük ölçüde dışsal, kurumsal faktörler tarafından belirlenir. Dolayısıyla ne firmaların marjinal gelirlerini marjinal maliyetlerine eşitleyen fiyat alıcıları oldukları ne de ücretlerin emeğin marjinal verimliliğini yansıttığı biçimindeki neoklasik analiz geçerli değildir.²²⁴ Post Keynesgil iktisatçılar hem fiyatların hem de ücretlerin çok farklı ilkelere göre belirlendiğini öne sürerler.

Ücret pazarlıklarının parasal olarak yapılması, talebin ve özellikle yatırımların bağımsız rolü, değişme sürecinin tarihsel bir zaman içinde ele alınması gibi konularda Kalecki, Keynes ile aynı görüştedir. Kalecki modeli, iki kesimli, iki sınıflı Marksist üretim modelidir. Keynes'ten farklı olarak Kalecki, klasik tasarruf fonksiyonuna oldukça yakın bir fonksiyon kullanmaktadır. İşçiler bütün ücret gelirlerini tüketime harcamakta, kapitalistler ise gelirlerinin bir bölümünü tüketmekte, bir bölümünü tasarruf etmektedir. Yatırımlar tamamen tasarruflardan bağımsız yapılmaktadır. Kalecki, aksak rekabet koşulları altında maliyet ve monopolleşme derecesine dayanan bir fiyatlandırma mekanizması getirmektedir.²²⁵ Kalecki'nin 1930'larda yayımlanan yapıtlarında yer alan mark-

²²² Mihçi, a.g.m., ss. 157-158

²²³ Bkz. Alfred S. Eichner, **Essays in Post Keynesian and Institutional Theory**, New York: Macmillan, 1985, ss. 30-77

²²⁴ Alfred S. Eichner, **Megacorp and Oligopoly**, London: Cambridge University Press, 1976, s.5

²²⁵ A. S.Eichner, , J. A Kregel,, " An Essay On Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics, **Journal Of Economic Literature**, Vol. 70, 1980, s.21

up fiyatlama kuramı daha sonraları Post Keynesgil iktisatçılarca, somut bulgularla desteklenmiştir. Post Keynesgil kuramda rekabet fiyat değil, yatırım değişkeni etrafında yoğunlaşmaktadır.²²⁶ Oligopolist firmalar sahip oldukları tekelci güç sayesinde fiyatı normal üretim maliyetlerinin üzerinde tutarak yatırımlarını finanse edecek işletme içi fonlarını oluşturabilirler. Dolayısıyla fiyatlar ve fiyatlardaki değişimler firmaların yatırım planlarına bağlıdır.

Post Keynesgil iktisat, reel ücretlerin yatırım ve bölüşüm ilişkileri tarafından belirlendiğini ve rekabetin fiyat üzerinde değil, yatırım miktarı üzerinde yoğunlaştığını öne sürerek mikro analiz ile makro analiz arasında önemli bağlar kurmuşlardır.

3.3. Post Keynesgil Makro Kuram

Malthus, Ricardo ve Marx gibi klasik iktisatçılar ulusal ekonominin zaman süreci içinde nasıl geliştiğini incelerken konunun sadece ekonomik yönünün değil, sosyal, politik ve kültürel yönleri üzerinde de durmuşlardır. Konunun pür ekonomik yönü üzerinde durulması 1930'larda İngiltere'de Harrod ve 1940'larda Domar'ın çalışmalarıyla başlar. Keynesgil ve Post Keynesgil makro kuram bu çalışmalardan kaynaklanmıştır. Bu kuramın iki temel özelliği yatırıma verilen önem ve kapitalist sistemin istikrarsız işleyebileceğidir.

3.3.1. Bölüşüm

Post Keynesgil kuram ekonomik faaliyet düzeyinin açıklanmasında gelir bölüşümüne önemli bir rol verir. Başta Pasinetti olmak üzere Kaldor, Kregel gibi Post Keynesgil iktisatçılar, yatırım oranının kontrolüyle gelir bölüşümünün ve kâr oranının kontrol edilebileceğini gösteren modeller oluşturmuşlardır.

---

²²⁶ Eichner, a.g.e, s. 7

Post Keynesgil bölüşüm kuramının ilk izlerine Keynes ve Kalecki'nin 1930'lardaki incelemelerinde rastlanır. Robinson ve Kaldor'un 1956'da birbirinden bağımsız olarak geliştirdikleri modellerde milli gelir, klasik iktisat kuramını andıran bir biçimde ücret ve kâr gelirleri olarak ele alınmakta ve sınıfsal bir analiz yapılmaktadır.²²⁷

Kaldor modeli, uzun dönem tam istihdam büyüme dengesindeki bir ekonomide büyüme ve bölüşüm arasındaki ilişkileri incelemektedir. Yatırımların uzun dönemli etkilerle, özellikle kâr beklentileri tarafından belirlendiği ve kısa dönemde bu etkilerin değişmediği varsayılmaktadır. İşgücü arzı ve bunun büyüme oranı dışsal etkilerle belirlenmektedir. Ücret pazarlıkları parasal ücretler üzerinden yapılmaktadır. Emek arzı ne parasal ne de reel ücretlerdeki değişmelere karşı duyarlı değildir. Arz ve talep koşullarına göre belirlenen fiyatların değişebilirliği, ücretlerin değişebilirliğinden daha fazladır.²²⁸

Ekonomide bütün tüketim işçiler, bütün tasarruf ve yatırım kapitalistler tarafından yapılmaktadır. Dolayısıyla tüketim malları ücret gelirlerine yatırım malları da kâr gelinine eşit olmaktadır. Bu nedenle, üretim tekniği ve ücret düzeyi veri iken daha yüksek bir büyüme oranının elde edilmesi yatırım oranında artışı, bu da gelir bölüşümünde bir değişmeyi, yani kâr ve gelirlerde oransal bir artış gösterecektir.

Pasinetti modeli ise Kaldor modelinin bir uzantısıdır, ancak unsurları, varsayımları ve amacı bakımından daha açıktır. Bu modelde de sınıfsal tasarruf fonksiyonu varsayımı devam etmektedir. Yatırım yapan tek kesim yine kapitalistlerdir. İşçi sınıfının tasarrufları ise onları üretim araçlarının mülkiyetine ortak etmektedir. Ancak bu ortaklık, bu sınıfın dolaysız olarak yatırım yapmaları değil, tasarruflarını belli bir faiz oranı üzerinden kapitalistlere borç vermesi

---

²²⁷ Hiç, Hiç-Birol, a.g.m., s.48

²²⁸ Akat, a.g.e., s. 606

şeklinde ortaya çıkmaktadır.²²⁹ Böylelikle modele yeni bir değişken, faiz oranı girmektedir.²³⁰ Pasinetti uzun dönem denge koşulları altında faiz oranının kâr oranına eşitleneceği varsayılmaktadır. Kaldor modelinden farklı olarak burada işçilerin tasarruf eğilimi sıfır değildir. Bunun sonucunda ücretlerle kâr arasındaki değil, ancak işçiler ile kapitalistler arasındaki bölüşüm etkilenecek, işçilerin marjinal tasarruf eğilimi arttıkça, bölüşümdeki payları artacaktır. Pasinetti'ye göre bütün bunların sonucunda en ilginç olan, uzun dönem kâr oranının sermayeden bile bağımsız olmasıdır. Uzun dönemde sermayenin kendisi de bir değişkene dönüşür ve sanıldığı gibi aksine dışsal bir şekilde belirlenen kâr oranına kendini uydurmak zorunda kalır.²³¹ Post Keynesgil teoriye göre bu bölüşüm kuramı marjinal verimlilik kuramından üstündür, çünkü somut verilerle test edilmeye elverişlidir.

Post Keynesgil okulun başlıca temsilcilerinden biri olan Nicholas Kaldor'un en önemli teorisi Keynesgil olarak nitelediği bir *gelir bölüşümü* teorisidir. Ancak teori Keynes'e ait olmaktan çok tümüyle kendi buluşudur. Nitekim sonradan *Kaldor modeli* olarak tanınmıştır. Kaldor, işçilerin ve müteşebbislerin farklı tasarruf oranlarına sahip olduğunu ve müteşebbislerin gelirlerinin daha büyük bir kısmını tasarruf ettiklerini varsaymaktadır. Dolayısıyla tam istihdama yönelik bir yatırımın yapılabilmesi için yatırımlar müteşebbislerin tasarruflarından yapılacağına göre, ekonominin belli bir gelir bölüşümü düzeyinde olması gerekmektedir. Kaldor, bölüşüm teorisini Ricardo'dan esinlenerek geliştirmiştir. Ricardo'da ücretler asgari geçim düzeyi tarafından modele dışsal olarak belirlenirken, kârlar ücretlerden geriye kalan bir *artık* durumundadır. Kaldor'da ise kârlar sermayenin birikimine dışsal olarak belirlenir; ücretler ise kârdan geriye kalan bir *artık* durumundadır. Teorinin

²²⁹ Kregel, a.g.e., ss. 151

²³⁰ Luigi L. Pasinetti, *Growth and Income Distribution Essays in Economic Theory*, London: Cambridge University Press, 1974, ss. 103-105

²³¹ Pasinetti, a.g.e., s. 67

sonuçları marjinalist gelir bölüşümüne karşı olduğundan tepki toplamıştır.²³² Kaldor daha sonraları *gelir bölüşümü teorisi* üstünde Pasinetti ile birlikte çalışarak, uzun dönemde kâr haddinin nasıl belirleneceğini açıklayan bir teori geliştirmiştir.²³³

3.3.2. Büyüme ve Dinamik Analiz

Post Keynesgil büyüme kuramı, kapitalist sistemi istikrarsızlık içinde büyüyen bir sistem olarak ele alır. Ülkeler arasında ve bir ülkenin çeşitli dönemlerinde üretim ve istihdam düzeyindeki dalgalanmaları inceler. Dolayısıyla büyüme ve konjonktürel dalgalanma birlikte ele alınır. Büyüme uzun dönem, konjonktürel dalgalanma kısa dönem analizinin konusudur.

Post Keynesgil teoride tüketici zevkleri ve teknolojinin sürekli olarak değiştiği gerçek dünyada ekonominin kurumsal yapısı sabit olarak düşünülemez. Üretimde sabit değil, değişken verimler yasası geçerlidir. Ekonominin çeşitli kesimleri arasında teknoloji, dolayısıyla kâr oranı ve ücretler farklılık gösterir.

Post Keynesgil kuramın dinamik özelliği Harrod'un etkisiyle gelişmiştir. $g = s / v$ biçiminde ifade edilen (g : ulusal gelirin artış oranı, s : ortalama tasarruf eğilimi, v : sermaye/ hasıla oranı) büyüme hızı denklemi hem neoklasik iktisadı hem de Post Keynesgil iktisadı etkilemiştir. Harrod modelinden hareketle J. Robinson, N. Kaldor, L. Pasinetti de çalışmalar yürütmüşlerdir.²³⁴

J. Robinson Sermaye Birikimi adlı kitabında zamanın ve dolayısıyla tarihsel sürecin büyüme süreci üzerindeki etkisini vurgulamak için değişik ekonomilerin karşılaştırılması yöntemini kullanmıştır. Bu tür bir karşılaştırmalı dinamik analizin amacı, kurgusal bir ekonominin belirli koşullarda nasıl

²³² Akat, a.g.e., s.610

²³³ Kregel, a.g.e. s.127

²³⁴ Savaş, Kalkınma Ekonomisi, ss.332-334

büyüyeceğinin değil, ekonomide büyümenin neden düzensiz bir seyir izlediğinin açıklanmasıdır.²³⁵

3.3.2.1. Büyüme Oranları Arasındaki İlişkiler

Post Keynesgil iktisatçıların iktisadi analizlerini alışılmış makro, mikro analizler veya kısa dönem, uzun dönem analizleri gibi ayrıştırmalara giderek incelemek oldukça zordur. Zorluk farklı bir yöntemsel yaklaşımla kurulmaya çalışılan bir paradigmayı var olan neoklasik ortodoks yaklaşımla değerlendirme çabasıdır. Ayrıca yukarıdaki kavramların kapsamlı Post Keynesgil iktisadi analiz içinde iç içe geçmiş olmaları bu çabanın nesnel zorluğunu oluşturmaktadır. Bober, Post Keynesgil yaklaşımı şöyle tanımlar: *Makro ve mikro yapıları, parçaların bir araya getirilmesinden çok, eşanlı hareket eden fonksiyonlarından oluşan bir bütün içinde sentezleyen çerçevedir.*²³⁶

Post Keynesgil iktisatçıların büyüme konusundaki genel görüşü ekonomilerin büyüme oranını dışsal olarak kabul edilen tarihsel birikim oranının belirlediğidir. Bu birikim süreci de bütün iktisadi, sosyal ve politik kurumlar tarafından etkilenir.²³⁷ Daha açık bir ifade ile, bir ekonominin uzun dönem büyüme oranını belirleyen etkenler.²³⁸

- Başlangıç sermaye donanımı,
- Reel ücretler (bir uzantısı olan reel tasarruf oranı),
- Emek gücünün büyüme oranı,
- Teknik ilerleme oranıdır.

²³⁵ Akat, a.g.e., s. 616

²³⁶ Bober, a.g.e. p. 256

²³⁷ Crotty, a.g.m., p. 22

²³⁸ Eichner, Kregel, a.g.m., p. 1927

Post Keynesgil iktisatçuların büyük bir bölümü ve özellikle yeni dönem iktisatçular dengeli ve istikrarlı bir büyüme oranının var olabileceğini reddetmektedirler. Diğer bölümü oluşturan iktisatçular ise dengeli bir büyüme oranının hem gerekli büyüme²³⁹ oranından farklı olacağını hem de tam istihdamı sağlamayacağını iddia ederler.

Post Keynesgil iktisatçuların arasında yer alan ikinci grubun oluşturduğu önermelerin temelinde tarihsel birikim oranının belirlediği potansiyel (doğal) büyüme oranı vardır. Burada potansiyel büyüme oranı ile gerekli büyüme oranı karşılaştırılarak varolan ve dışsal olarak belirlenen kaynakların istikrarlı büyümeyi olası kılıp kılmadığı veya ekonomide tam istihdamın varlığı soruları incelenir. Eğer potansiyel büyüme oranı (G_p) gerekli büyüme oranından (G_w) büyük ise, bu durum ekonomide artan bir işsizler ordusunun varlığını gösterir. Buna karşın eğer G_w , G_p den büyük ise, büyüme eninde sonunda yavaşlayacaktır. Dolayısıyla istikrarlı büyümeyi sağlayan koşullar yerine gelse bile (gerçekleşen büyüme oranı)= G_w), beraberinde işsizlik görülebilir yada süreç içinde büyüme oranı değişebilir.

İstikrarsızlığın ve dengesizliğin varlığını savunan iktisatçuların teorileri yatırımların ve tasarrufların belirlenme sürecinin incelenmesini baz almaktadırlar. Yatırımları birikimin temeli olarak görüp yatırımlar ile faiz oranı arasındaki ilişkinin varlığını sorgulamaktadırlar.

Bu modelde beklentiler odak haline gelmektedir. Bireyler, gelecek belirsiz olduğuna göre, bugünkü kararlarını gelecek için beklentilerine göre yaparlar. Analize beklentileri sokmanın yolu ise neoklasik iktisattan farklı olarak paraya değer biriktirme aracı olmak gibi bir özellik yükleyerek gerçekleştirilir. Özellikle girişimciler yatırımlarını, parayı elde tutmanın alternatifi olan, beklenen kâr

²³⁹ Burada bahsedilen büyüme oranı Harrod-Domar modelindeki gerekli (waranted) büyüme oranıdır. Post Keynesgil iktisatçular gerekli büyüme oranını temel alarak, istikrarlı büyümenin koşullarını belirleyerek, gerekli büyüme oranındaki değişikliklerin nedenini araştırırlar.

oranlarına göre yaparlar. Gelecek tamamı ile belirsiz olduğuna göre girişimcinin beklentileri "hayvansal içgüdüler" tarafından belirlenir. Dolayısıyla istikrarlı, düzenli bir yatırım fonksiyonundan bahsetmek çok zordur.²⁴⁰ Böylece bir çok modelde yatırımlar dışsal olarak ele alınmaktadır.²⁴¹

Yukarıda bahsedilen etkenler yatırımlar ile faiz oranı arasındaki ilişkinin kopmasına neden olmaktadır. Bilindiği gibi Keynesgil teoride sermayenin marjinal etkinliği ile faiz oranlarına dayalı bir yatırım fonksiyonu elde edilir. Fakat gelecek belirsiz olduğu için beklentiler de istikrarsız ve dalgalı olur. Dolayısıyla beklenen kâr oranlarına bağlı olan sermayenin marjinal etkinliğini hesaplamak zorlaşır. Böylece faizlerle yatırım talebi arasında düzenli ve istikrarlı bir ilişki tanımlanamaz hale gelir.

Bir diğer grup Post Keynesgil iktisatçı ise faiz oranlarından bağımsız olarak hesaplanabilecek, heterojen sermaye mallarını birleştirerek toplam sermaye miktarını gösteren, mantıksal olarak tutarlı bir endeksin varlığı iddialarını çürütmüşlerdir. Dolayısıyla bu çaba da faiz oranları ile yatırım talebi arasında tek düze bir ilişkinin varlığını red etmek için yeterli bir delil oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, yukarıda bahsettiğimiz iki durumda da yatırımlar ile faiz oranları arasındaki düzenli ilişkinin bozulması, hem faktör fiyatları ile teknik seçimi arasındaki ilişkiye ($K/L = w/r$), dolayısıyla neoklasik büyüme teorisine⁶ hem de kısa dönem IS- LM analizine şüphe ile yaklaşılmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, istikrarı ve dengeyi içeren tüm makro modeller Post Keynesgiller tarafından bir çırpıda tutarsız hale getirilmeye çalışılmıştır.

²⁴⁰ Crotty, a.g.m., p. 26

²⁴¹ J. L. Yellen, " On Keynesian Economics and The Economics of Post Keynesians", *American Economic Review*, Vol: 70, No: 2, 1980, p. 15

3.3.2.2. Gelir Dağılımı ve İktisadi Büyüme

Post Keynesgil teori gelir dağılımını ekonomik faaliyetlerin ve özellikle büyüme oranının önemli bir belirleyicisi olarak kabul etmektedir. Politika aracı olarak kullanılabilirliği de bölüşümün Post Keynesgil teorideki önemini arttırmaktadır.

Bu modelde

- Milli gelir işgücü ve sermayedarlar arasında bölüşülmektedir;
- Ücretler, piyasa güçleri, toplu sözleşmeler veya toplumsal alışkanlıklar yolu ile belirlenmekte, milli gelirden arta kalan ise kâr olarak sermayedarlara gitmektedir;
- Her iki grubun marjinal tasarruf eğilimi farklıdır ve işgücünün tasarruf eğilimi (Sw) sermayedarın tasarruf eğiliminden küçüktür.

Bu modele göre, dışsal olarak belirlenen yatırımların artması, bölüşümün değişmesini ve karın payının artmasını gerektirir. Diğer bir deyişle, tasarruf yatırım eşitliği, yani mal piyasası dengesi, gelir dağılımı yolu ile sağlanır. Gelir dağılımı ise, yatırımların bir fonksiyonudur. Bu yolla reel ücretler de bu bölüşüm ilişkisi içinde açıklanır. Yatırımları finanse edecek gerekli tasarruf, yatırımların gelir dağılımında ortaya çıkardığı değişiklik yolu ile sağlanır.

Nominal ücretler ise kurumsal faktörler tarafından dışsal olarak belirlenir. Her iki durumun sonucu olarak iş gücü piyasasında gerçekleşecek bir uyum süreci ile tam istihdamı sağlayacak bir mekanizma yoktur. Çünkü reel ücretler mal piyasasında, bu piyasayı dengeye getirecek şekilde belirlenir.²⁴²

---

²⁴² Crotty, a.g.m., p. 24

Post Keynesgil iktisatçılar enflasyonu da gelir dağılımı bağlamında açıklamaktadırlar. Enflasyonun sınıflar arasındaki bölüşüm mücadelesinden kaynaklandığını söylemektedirler.²⁴³ Reel ücretler mal piyasasında, fiyatlar genel düzeyinin değişmesine bağlı olarak belirlendiğine göre, eğer kurumsal faktörlerden dolayı nominal ücretler artarsa, reel ücretleri değiştirmek için firmalar tarafından belirlenen mal fiyatları ile artırılır. Diğer bir ifade ile, işgücü bölüşümde payını artırmak için nominal ücretleri artırırsa, sermayedarlar kârın payının sabit kalması ve yatırımların finansmanı için ürünlerin fiyatlarını artırır.

Bu aşamada ürün fiyatlarının belirlenmesi gündeme geliyor. Post Keynesgil modelde ürün fiyatları 'mark-up' fiyatlandırma yöntemine göre belirlenir. Bu fiyatlandırmanın seçilmesinin en büyük nedenlerinden biri piyasalardaki egemen yapının eksik rekabet koşulları olarak gözükmektedir. Bu yöntemde göre fiyatlar birim maliyet üzerine bir kâr marjı koyularak belirlenmektedir. Kar marjını belirlemek üreticilerin elinde olduğu için fiyatlar talepten bağımsız olarak üreticiler tarafından belirlenir. Bu da bir başka neoklasik önermeyi, - *fiyatlar tam rekabet koşullarında marjinal hasılatın marjinal maliyete eşit olduğu düzeyde belirlenir* - önermesini, reddetmektedir.

Sonuç olarak, Post Keynesgil iktisatçıların asıl uğraş alanları neoklasik ortodoks iktisat teorilerini eleştirmektedir. Bu eleştirileri özellikle neoklasik iktisatta gördüğümüz karşılaştırmalı durağan analiz ve dolayısıyla denge kavramları üzerindedir. Analizlerinin ağırlığını eleştiriler oluşturduğu için Post Keynesgil yaklaşım sık sık pozitif bir yaklaşım olmaktan çok negatif bir yaklaşım olarak nitelendirilir²⁴⁴

Ancak bu yorumlar Post Keynesgil analizlerin pozitif önermeler içermediği anlamına gelmez. Yukarıda açıklandığı gibi iktisadi faaliyetleri kendi yöntemleri

---

²⁴³ Yellen, a.g.m. p. 19

²⁴⁴ Kregel, a.g.m. p. 205

ile açıklama uğraşındadırlar. Bu durum özellikle son dönem analizlerde görülmektedir.

Post Keynesgil iktisadın temelleri genel teorinin yayımlanmasından sonra, özellikle Keynes'i neoklasik iktisat ile birleştirip neoklasik sentezin oluşturulması ve Keynes'in analizini Walrasgil genel denge içerisinde tartışılması çabalarının ortaya çıktığı dönemde Cambridge iktisat okulunda yoğunlaşan neoklasik iktisadın eleştirisi ve Keynes'in görüşlerini yeniden değerlendirme çabalarında aranmalıdır. Özellikle Robinson'un görüşleri bu tartışmaların başlangıcı sayılabilir.²⁴⁵

3.3.2.3. Kaldor'un Büyüme Modeli

Kaldor'un büyüme teorisi temel olarak *laissez faire* koşulları altında işsizliğin ortadan kaldırılacağını öngören teoridir. Teorinin kısaca ifadesi, faktör bölüşümünün tam istihdamda tasarruf ve yatırımı dengeye getirecek şekilde belirlenmesidir. Kaldor'a göre işçilerin pay şu şekilde belirlenmektedir: Yatırım harcamaları ve dolayısıyla iktisadi büyüme oranı düşük olduğu zaman tam istihdam harcamasında bir düşüş eğilimi olacaktır. Bu durum fiyatlar ve kârlar üzerinde baskı yapacaktır; tüketimleri yüksek olan işçilerin gelirden aldıkları pay artana ve yüksek tasarrufta bulunan kâr sahiplerinin payı düşene dek bu baskı sürecektir.

Hızlı bir büyümeye uygun daha yüksek bir yatırım oranı, kâr sahiplerinin ve genellikle halkın tasarruf eğiliminde bir azalma ya da daha yüksek bir bütçe açığı, daha yüksek bir harcama düzeyi ve daha düşük bir vergi düzeyi meydana getirecektir. Bütün bu gelişmeler fiyatların maliyetlere göre farkını ve kâr oranlarını yükseltecek ve emeğin tam istihdam içindeki uzun dönemli payını azaltacaktır.

---

²⁴⁵ Akyüz, a.g.e. s. 658

Kaldor'un büyüme ile ilgili fikirleri şöyle özetlenebilir:²⁴⁶

- Bir büyüme süreci boyunca, çalışmaya hazır işgücü arzında kararlı bir artış görülmektedir.
- Sermaye stoku, genel olarak sabit bir oranda ve işgücünün artış oranından daha hızlı artmaktadır. İşgücünün büyüme oranı kararlı olduğu için, kişi başına sermaye oranı k ($= K/L$) da kararlı bir artış göstermektedir.²⁴⁷
- Sermaye hasıla oranı (K/Y) ve kârların (P), sermaye stokunun değerine (K) oranı diye tanımlanan kâr oranı r ($= P/K$) istikrarlıdır.
- Kişi başına hasılanın artış hızı, büyük konjonktürel dalgalanmalara karşın, uzun dönemde oldukça kararlı bir trende sahiptir.²⁴⁸ Kişi başına üretimin (Y/L) yükselmesi yavaşlama eğilimi göstermeksizin artmaya devam etmez.
- Hasıla içinde kârların payı (P/Y) istikrarlıdır.
- Hasıla içindeki kârların payı sabit kaldığından, ücretlerin payı (W/Y), toplam hasılanın kârların payı dışındaki bölümü olduğu için ($W/Y=Y-P/Y$), uzun dönemde sermaye ve emek arasında gelir bölüşümü istikrarlıdır.²⁴⁹

²⁴⁶ Parasız, a.g.e., s. 65.

²⁴⁷ Tezel, a.g.e., s. 115.

²⁴⁸ Tezel, a.g.e., s. 114.

²⁴⁹ Akyüz, a.g.e., s. 606

3.3.2.4. Post Keynesgil Dengeli Büyümei Tayin Eden Faktörler

Post Keynesgil büyüme modeline göre: *serbest piyasa mekanizması* koşullarının geçerli olduğu, bireylerin hem üretici ve hem de tüketici olarak *karar sebestliğine* sahip olduğu bir ekonomide dengeli büyümei tayin eden başlıca faktörler şunlardır:²⁵⁰

- Teknik şartlar
- Yatırım politikası
- Tasarruf durumu
- Rekabet durumu
- Ücret durumu
- Finansman şartları
- Sermaye stoku, geleceğe ait tahminler ve geçmiş tecrübeler

Modelde bu faktörlerin her biri bağımsız olarak ele alınmamakla beraber, birinde meydana gelebilecek değişikliğin diğerlerini de, az veya çok etkileyeceği kabul edilmektedir.

- **Teknik şartlar:** Ekonomide mevcut emeğin miktarı ve kalitesi; teknoloji seviyesi ve doğal kaynak arzı ve bütün bunların zaman içinde gösterebilecekleri gelişmeler iktisadi büyümei belirlemede çok büyük bir öneme sahiptirler. Bununla beraber modelde ekonomide herhangi bir doğal kaynak sıkıntısı olmadığı varsayılacaktır.
- **Yatırım politikası:** Yatırım kararları tamamen firmalar tarafından alınır. Herhangi bir yatırımın gerçekleştirilebilmesi için, o yatırımdan elde edilecek kârın sadece faiz haddine eşit bir marjinal etkinliğe sahibi olması yeterli değildir. Yatırımdan beklenen kâr; faiz haddinin üstünde ve

²⁵⁰ Savaş, Kalkınma Ekonomisi, ss. 336-337

ayrıca bir de risk payı içermelidir. Dolayısıyla Post Keynesgil büyüme modelinde sermaye birikiminin arzu edilen artış hızı, beklenen c seviyesinin bir fonksiyonudur.

- **Tasarruf durumu:** Ekonomide iki gelir grubu olduğu varsayılır: *kârlar ve ücretler*. Kârların tamamı tasarrufa, ücretlerin tamamı ise tüketime gitmektedir. Dolayısıyla ekonomide tasarrufun net gelire oranı, toplam kârın toplam gelire oranına eşit olacaktır. Başka bir deyişle ekonomide tasarruf oranının yükselmesi; kâr gelirinin toplam gelirdeki payının artmasına bağlıdır.
- **Rekabet durumu:** Piyasada monopol bulunmasının, büyüme hızı ile birebir ilgisi yoktur. Zira, efektif talep de aynı anda arttırılmadıkça, fiyatları yükseltmek suretiyle toplam kârı arttırmak mümkün olmayacaktır. Böyle bir durumda değişecek tek şey kâr marjının; tekelci firmalarda artması, tam rekabet altında çalışan firmalarda azalmasıdır.
- **Ücret durumu:** Post Keynesgil büyüme modelinde parasal ücretler sabit kabul edilir. Ayrıca; parasal ücret haddinin düşebileceği minimum seviye, asgari geçim seviyesi ile sınırlandırılmıştır.
- **Finansman şartları:** PBM' de devlete yer verilmediği için; devletin finansman alanına yapacağı her türlü müdahale imkanları da model dışında kalmaktadır. Dolayısıyla finansman ile ilgili şartlar sadece bankaların klasik işlemlerinden ibaret kalmaktadır. Bu işlemler de, enflasyonu önleme hali hariç, modelin işleyişinde fazla önemli bir yer almamaktadır.

Post Keynesgil büyüme varsayımlarının arasında; üretim faktörlerinin (sadece sermaye ve emek) birbirlerini tamamlayıcı nitelikte oldukları varsayımı da vardır. Ekonomide kişi başına sermaye miktarının (K / L) değişimine imkan veren üretim tekniklerinin var olduğunu varsayalım. Bu durumda kişi başına üretim ($O = Y / L$); kişi başına sermayenin (K / L) bir fonksiyonu olacaktır. Eğer üretim fonksiyonu homojen ve doğrusal ise kişi başına üretim artışı, kişi başına sermaye artışına oranla daha az olacaktır. Böyle bir durumda *emek azaltıcı* tekniklerin kullanılması; sermaye-hasıla kat sayısını (K / Y), yatırımların gelirdeki payını (I / Y) ve kâr payını (P / Y) arttıracaktır. Ancak, bir süre sonra azalan verimlerin etkisi ile sermaye birikim hızı azalmaya başlayacaktır. Böylece, emek azaltıcı teknikler kullanılarak kişi başına sermaye miktarını arttırmak imkanı sona erecek ve sermaye birikim hızı azalarak emek artış hızına eşit olacaktır. Bu duruma ulaşan bir ekonomide, kişi başına sermaye miktarı ve teknoloji değişmeyecek ve ekonomi nüfus artış hızına eşit bir hızda büyüme dengesine ulaşacaktır.²⁵¹

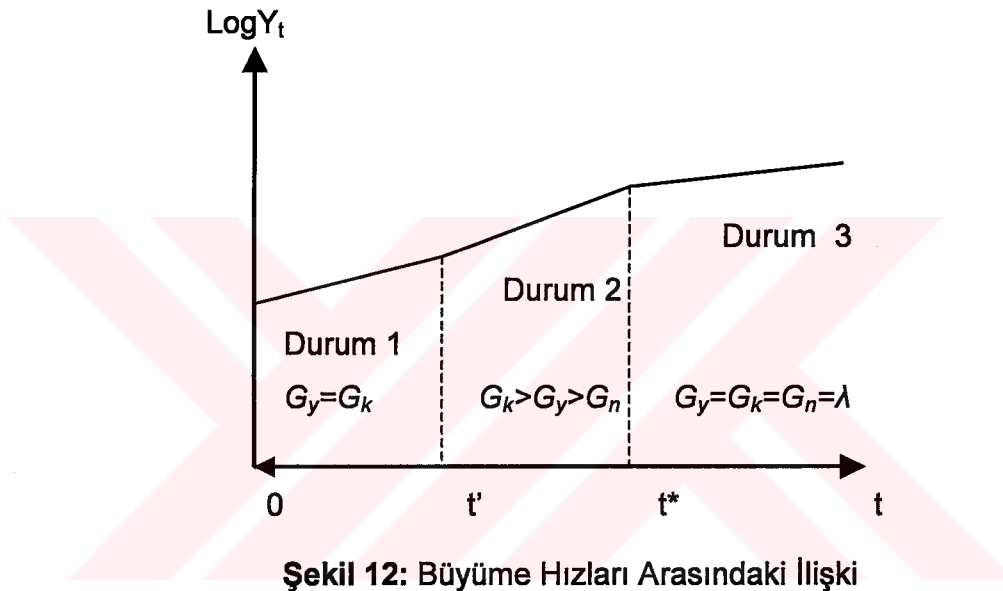
Şekil 12' de, $G_K > G_Y > G_n$ koşulu ile karakterize edilebilir. Yani, fiili büyüme hızı; nüfus artışı tarafından belirlenen doğal büyüme hızından büyük olacak, ancak sermaye birikim hızından küçük olacaktır. Bir başka deyişle, sermaye birikim hızı üretim artış hızından büyük olacak ve üretim artış hızı zamanla azalacaktır.²⁵² Kaldor bu üç hız arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkilere bağlı olarak üretim artışının seyrini Şekil 12 yardımı ile açıklamaktadır. Üretimin logaritmik ölçekle dikey ekseninde, zamanın ise yatay ekseninde gösterildiği bu şekilde ekonomi $t = 0$ döneminden itibaren sınırsız bir emek arzı ile büyüme dengesindedir. Bu durumda ücretler asgari geçim seviyesindedir ve $G_Y = G_K$ durumu geçerlidir. t döneminde mevcut emek arzının tümünün üretim sürecine katıldığı varsayımıyla ücretler yükselecek kâr oranı düşecek ve sermaye birikim hızı azalarak $G_n = \lambda$ düzeyine inecektir. Dolayısıyla ekonomi nüfus artış hızına

²⁵¹ Savaş, Kalkınma Ekonomisi, ss. 338-339

²⁵² Savaş, Kalkınma Ekonomisi, s. 340

eşit bir hızda büyüme dengesine ulaşacaktır.²⁵³ Buna mukabil, kişi başına daha fazla sermaye kullanarak kişi başı çıktıyı arttırmak mümkün olursa; aynı sonuca daha yavaş ve geç ulaşılır. Çünkü emek miktarını azaltıcı teknikleri mümkün olursa, ücretlerdeki artış daha yavaş olacak ve sermaye birikimi geçici bir süre ile daha yüksek bir seviyede devam edecektir.²⁵⁴ Böylece hem artan iş gücünün istidamı sağlanacak, hem de işçi başına düşen sermaye miktarı (K/ L) artırılmış olacaktır.

Şekil 12: Büyüme Hızları Arasındaki İlişki

Bu açıklamaların ışığında Post Keynesgil büyüme modelinde faktörler arası ikamenin, doğal büyüme hızına ulaşılmasını sadece yavaşlattığı ve geciktirdiği söylenebilir. Aksi takdirde sistemin işleyişinin herhangi bir değişikliğe uğraması söz konusu değildir.

²⁵³ Savaş, Kalkınma Ekonomisi, s. 342

²⁵⁴ Savaş, Kalkınma Ekonomisi, s. 343

3.3.2.5. Robinson ve Kaldor Sentezi

Robinson ve Kaldor'da yatırım kârın bir fonksiyonudur. Yatırım harcaması çıktı seviyesini belirlerken, gelir dağılımını da belirlemektedir. Kâr payı ise, gerekli tasarrufa göre ayarlanır. Robinson birikimin ve kârların tam istihdamla uyum içersinde eş zamanlı olarak belirlendiğini ileri sürer. Hem Robinson, hem de Kaldor modelinde ayarlama süreci, ücretlerden ziyade fiyatların değişmesi ile ilintilidir. Parasal ücretler veridir ve kâr seviyeleri gibi fiyatların ayarlanması, yatırımların finansı için gerekli tasarrufu yaratmaktadır. Bu aynı zamanda büyümenin enflasyonist modeli olarak da adlandırılmaktadır.²⁵⁵

Her iki modelde tasarrufun kârdan doğduğu varsayılır ve bu uyumu sağlamak için (s), kârdan kalan tasarruf eğilimini temsil eder ($s=s_R$). Yatırımın bir kısmını otonom yatırımlar oluşturduğundan ve diğerinin ise cari kârın pozitif bir fonksiyonu olduğundan dolayı, durağan durum analiziyle ilgilenmek gerekmektedir. Modelin basite indirgenmesi amacıyla yatırım fonksiyonunun lineer formu kullanılır. Dinamik bir modelde tasarruflar ve yatırım, sermaye stoku tarafından normalize edilir. $r = R/K$ kâr oranını temsil ettiğinde mal piyasasını açıklayan eden iki fonksiyon şöyledir:²⁵⁶

$$\text{Yatırım} \quad g^I = \frac{I}{K} = a + br \quad (3.1)$$

²⁵⁵ Marc, Laovic, *Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis*, Aldershot: Edward Elgar Leibenstein, Harvey, 1992, s. 392

²⁵⁶ Engelbebert Stockhammer, "Robinsonian and Kaleckian Growth: An Update on Post Keynesian Growth Theories", *NBER Working Paper*, No: 67, October, 1999, p. 10

$$\text{Tasarruf} \quad g^s = \frac{S}{K} = sr \quad (3.2)$$

$$\text{Denge Hali} \quad g^t = g^s \quad (3.3)$$

Fonksiyonlarda üç denklem ve üç bilinmeyen (g^s , g^t , ve r) olduğundan sistemi çözmek mümkündür. Karşılıklı denge değerleri ise şöyledir: ²⁵⁷

$$g^* = g^t = g^s \quad (3.4)$$

$$r^* = \frac{a}{s-b} \quad (3.5)$$

$$g^* = a + \frac{ab}{s-b} \quad (3.6)$$

$s-b > 0$ pozitif kâr oranı için gereklidir. Bu ayrıca Keynesgil büyüme modellerinde standart istikrar durumudur. Robinson'un belirttiği gibi, tasarrufların gelire yatırımlardan daha çok duyarlı olduğu varsayılır. Bu varsayımdan yola çıkarak, sermaye gelirinin ve otonom birikimin tasarruf eğilimine göre yeni durumu şöyledir.²⁵⁸

$$\frac{\partial r}{\partial s} = \frac{-a}{(s-b)^2} < 0 \quad (3.7)$$

$$\frac{\partial r}{\partial a} = \frac{-1}{(s-b)} > 0 \quad (3.8)$$

²⁵⁷ Stockhammer, a.g.m., p.12

²⁵⁸ Stockhammer, a.g.m., p.13

$$\frac{\partial g}{\partial s} = \frac{-ab}{(s-b)^2} < 0 \quad (3.9)$$

$$\frac{\partial g}{\partial a} = \frac{s}{(s-b)} > 0 \quad (3.10)$$

Uzun dönemli bu model, kısa dönem Keynesgil içeriğin birini korurken diğerini tersine çevirmektedir: daha yüksek tasarruf eğilimi büyüme oranını düşürür, ancak yüksek büyüme, düşük ücretlerle beraber gider. Burada denge büyüme durumu, sermaye stokunun büyüme oranı ile yakınlaşmıştır. Böylece tasarruf eğilimi ve büyüme (3.9) arasında negatif ilişki oluşmaktadır. Bununla birlikte kısa dönemci yaklaşımın diğer temel varsayımı, sürdürülemez yüksek büyüme oranlarını, yüksek kârlılık ile birleştirmesidir. Kısa dönemin aksine, dışsal (exogenous) gelir dağılımı söz konusu değildir. Bu anlamda nedensellik, gelir dağılımından birikime doğru çalışmaz, aksi yönde çalışır. Eğer müteşebbis daha fazla yatırımda bulunursa ve buna bağlı olarak otonom yatırımlar artarsa daha yüksek kârlar elde edilecektir (3.8).²⁵⁹

Öte yandan her iki modele göre, tam kapasite kullanımı varsayımı altında ekonominin kendi üretim olanağı üzerinde çıktı yaratması sürpriz değildir. Böylece ücretler ve kârlar arasında açık bir değişim vardır. Dahası, tasarrufların sadece kârdan oluştuğundan sonrası daha yüksek birikimi olanaklı kılmalıdır. Kilit nokta tasarruf eşitliğidir: bunu kâr fonksiyonu ($r = g/s$) olarak yeniden yazmak, iki şeyin kanıtı haline getirecektir:²⁶⁰

- Veri bir tasarruf eğilimi için daha yüksek büyüme ve daha yüksek kârlar bir cepten çıkıp öbürüne girecektir.

²⁵⁹ Harcourt, a.g.e., pp. 216-217

²⁶⁰ Stockhammer, a.g.m., p.15

- Veri bir büyüme seviyesi için, daha düşük tasarruf eğilimi daha yüksek kâr oranı demek olacaktır.

Diğer bir deyişle, üretim olanakları eğrisi üzerinde olduğunda reel ücretler kaynakların tüketim malları üretiminden, sermaye malları üretimine yeniden yönlendirmek amacıyla düşürülmelidir. Kâr oranındaki değişimler tasarrufun yatırımı ayarladığı bir mekanizmadır. Ücretlerden tasarruflara doğru yapılan bu yeniden dağıtım yolu enflasyon yaratacaktır. İktisadi olarak, yatırım malları talebi artarsa, bunların fiyatlarını da artacaktır. Bu da ücretler yoluyla sabit parasal anlamda enflasyon sürecini başlatacaktır.²⁶¹

3.3.2.6. Post Keynesgil Çarpan Mekanizması

Tam kapasite kullanımı varsayımının önemini göstermek ve yatırım fonksiyonunda çarpanın eksikliğini hissettirmemek amacıyla yatırım fonksiyonuna bir talep değişkeni ekleyerek biraz daha güçlendirilecek olursa:²⁶²

$$\text{Yatırım} \quad g^I = \frac{I}{K} = a + br + cg \quad (3.11)$$

Burada c çarpanı, g denge büyüme oranını göstermektedir.

Bu durumda denge değeri şöyle yazılabilir

$$r^* = \frac{a}{s(1-c) - b} \quad (3.12)$$

$$g^* = a + \frac{ab}{s(1-c) - b} \quad (3.13)$$

²⁶¹ Stockhammer, a.g.m., p.15

²⁶² Akyüz, a.g.ö., s. 628

Böylece, tekrar, daha yüksek birikim sadece daha yüksek bir kâr oranı ile mümkün olabilir. Burada anlatılmak istenen; daha yüksek büyümeyi sağlamak için çarpanın tek başına yeterli olmadığı ve bu mekanizmanın sadece esnek kapasite kullanımı ile çalıştığını vurgulamaktır.

Post Keynesgil tartışma çerçevesinde modele iki temel eleştiri getirilmiştir. Birincisi: dışsal parasal ücret varsayımı, kısa dönemin ötesinde anlamlı bir varsayım değildir. Zaman uzadıkça analizin, geleceği reel ücret üzerinde daha yüksek pazarlık kabiliyeti olacaktır. Bununla birlikte, yukarıdaki modelin gelir dağılımının içsel (exogenous) olarak belirlenme olanağının olmadığı söylenmektedir. Eşitlikte sadece üç denklem ve üç bilinmeyen vardır. Böylece gelir dağılımı mal piyasasında belirlenir ve emek piyasası veya kurumsal faktörleri etkileyebilecek bir kabiliyetinin olmadığı söylenir. İkincisi ise: daha yüksek büyüme oranı, ancak daha yüksek kâr oranında mümkündür ki bu da kısa dönem modelinin tam tersidir. Bu ikinci eleştiri 1980'li yıllarda Kalecki'nin büyüme modelin yeniden ilgi çekmesine neden olmuştur.

3.3.2.7. Kalecki Modeli

Kalecki'nin Robinson'un modeline göre temel farkı esnek kapasite kullanımınıdır. Bu yaklaşım, büyüme modelinde bilindik bir yaklaşım değildir. Kalecki'ye göre, gelir dağılımı yatırım tarafından belirlenmez otonom olarak belirlenir. Kâr payındaki bir düşme büyümeyi zorlayabilir çünkü işçilerin tüketim eğilimi, çıktı ve kapasite kullanımında bir artışa neden olacaktır. Eğer yatırım üzerindeki kapasite etkisi, kâr etkisinden daha güçlüyse birikim hızlanacaktır.

Kapasite kullanımının iş çevrimleri boyunca değiştiğine şüphe yoktur. Çıktıdaki değişimler, ekipmandaki değişme veya kiralanan işçilerdeki

değişmeden çok fazla etkilenmez, ancak verimliliklerindeki değişmeden etkilenir. Bununla birlikte büyüme modelleri genel olarak fazla kapasite sürdürülme açısından maliyetli olduğundan tam kapasite varsayımını kullanmaktadır.

Steindl bu durumun tekeli rekabet ile sarılmış bir ekonomide doğru olması gerekmediğine işaret etmiştir. Böyle bir ekonomide fazla kapasitenin varlığı istisnadan ziyade bir kuraldır. Oligopolistler fiyat koyucu olduklarından ötürü atıl kapasiteyi sürdürebilme güçleri vardır. Talepte bir azalma yaşadıklarında miktarı azaltacakları yerde fiyatları yükselteceklerdir. Ancak neden atıl kapasiteyi sürdürürler?

Şu ana kadar değişik yargılamalar yapıldı (Lavoie, 1992, 124). Ana neden belirsizliktir. Firmalar beklenmeyen olaylara karşı esnekliği sürdürebilmek için fazla kapasiteyi tutacaklardır, aynı şekilde hane halkı da nakit tutacaklardır (Steindl, 1952). İkincisi, oligopolistler, fazla kapasiteyi yeni firmaların yahut da dışarıdaki firmaların girişini önlemek için kullanabilirler (Sylos-Labini, 1971). Üçüncüsü, bazı teknik nedenlerin olabilmesidir. Üretim sürecindeki indivisibilities'ler (Kurz,1987) üretim ile tailor makinelerinin eşleşmesini imkansız hale getirebilir. Ya da fazla çalışan makinelerin çabuk aşınması fazla kapasite tutmayı rasyonel hale getirebilir. Son olarak, fazla kapasite bir çok yatırım projesinin tersine çevrilemez (irreversibility)olmasının bir sonucu olabilir.

Kaleckiyan büyüme modeli değişken kapasite kullanımını sunar –ortaya atar-. Böylece, açıklamak için bir fazla değişkenimiz var ve model gelir dağılımı içselliğiyle kapatılmıştır.

$$\text{Yatırım} \quad g^I = \frac{I}{K} = a + b\pi + cz \quad (3.14)$$

$$\text{Tasarruf} \quad g^s = \frac{S}{K} = s\pi z \quad (3.15)$$

$$\text{Denge koşulu} \quad g^l = g^s \quad (3.13)$$

Burada z ; sermaye verimi (Y/K) kapasite kullanımı olarak yorumlanmıştır. π (boşluklara π işareti gelecek) işareti ise, kâr oranı (R/Y) olarak yorumlanmıştır.

Teknolojiyi sabit varsayarak sermaye verimini kapasite kullanımının bir ölçüsü olarak yorumlayabiliriz. Tasarruf fonksiyonu ($S=S_R$) temelde değişmemiştir, ancak şimdi kâr payı ve kapasite kullanımının fonksiyonu olmuştur.

Şimdi yatırım fonksiyonu otonom bir parça oluşturur, ve kâr ve kapasite kullanımına karşı pozitif reaksiyon gösterir. Kâr payı, yatırım üzerindeki dağıtımsal etkisini gösterebilmek –ortaya koyabilmek- amacıyla karlılık ölçüsü olarak kullanılır (bu konuda daha fazla bilgi aşağıda verilmiştir).

Burada dağılım teorisinin herhangi spesifik bir formülüyle ilgilenmediğimiz için kâr payını dışsal veri (exogenously) olarak kabul edeceğiz. Ancak tabii ki de Marglin ve Bhaduri (1990) yaptığı gibi kapasite kullanımının bir fonksiyonu olarak da ele alınabilir.

$$\text{Gelir dağılımı} \quad \pi = \pi^* \quad (3.14)$$

Denge değerleri ve bazı karşılaştırmalı statikler

$$z^* = \frac{a + b\pi}{s\pi - c} \quad (3.15)$$

$$g^* = a + b\pi + c \frac{a + b\pi}{s\pi - c} \quad (3.16)$$

$$\frac{\partial z}{\partial \pi} = \frac{-bc - sa}{(s\pi - c)^2} < 0 \quad (3.17)$$

$$\frac{\partial g}{\partial \pi} = b + c \frac{\partial z}{\partial \pi} \quad (3.18)$$

Şu ilginç sonuca ulaştık: kâr payındaki bir artış kapasite kullanımını azaltacaktır, ancak kapasite büyümesi üzerindeki etkisi, i.e. sermaye stoku büyümesi üzerindeki etkisi net olmayacaktır. Yatırım üzerinde pozitif kapasite etkisi ve negatif kâr etkisi olacaktır ancak net etkinin ne olacağı sorusu cevaplanamaz a priori. Böylece, sermaye ve kâr etkisinin yatırım fonksiyonu üzerindeki nisbi gücüne göre iki rejim olasıdır. Eğer kapasite etkisi kâr etkisini aşarsa büyüme ücret öncülüğünde olacaktır. Kar etkisi kapasite etkisinden güçlü olursa büyüme kâr öncülüğünde olacaktır.

Arasöz

Kar oranı veya payının yatırım fonksiyonunda kullanılıp kullanılmadığı sorusu teknik bir detay olarak görülse de aslında değildir. Yatırım fonksiyonunu aşağıdaki gibi yazarsak:

Yatırım

$$g^I = \frac{I}{K} = a + br + cz \quad \text{KG2'}$$

Kapasite etkisinin her zaman kâr etkisini aştığını varsaymak tantamount'tur. Bu durum Marglin ve Bhaduri (1990) tarafından belirtilmiştir. Kaleckiyan büyüme modelinin erken ya da önceki yeniden formüle edilmesini yapan Rowthorn (1982) ve Dutt'un her ikisi de (1984) kâr payından ziyade kâr oranını kullanmışlardır.

$$g^I = a + b\pi z + cz = a + (b\pi + c)z$$

şimdi bu sistemi çözelim

$$g^* = a + \frac{a(b\pi + c)}{s\pi - b\pi - c} \quad \text{KG6'}$$

Denge büyümesi ve

$$\frac{\partial g}{\partial \pi} = \frac{-acs}{(s\pi - b\pi - c)^2} < 0 \quad \text{KG8'}$$

Negatif olan kâr payı büyüme türevi ise

Bu sonucun altında yatan mantık –intuition- şöyle işler: eğer yüksek kapasite kullanım oranı veri bir kâr oranında daha yüksek yatırımı teşvik ederse bu durum kapitalistlerin daha düşük kâr payı ile tatmin olmadığını gösterir –bothered-. Kar oranın sabit saydığımızdan ve kapasite kullanımı arttığından dolayı kâr payları düşmelidir. Dolayısıyla, karlardan ücretlere doğru bir yeniden dağıtım yatırım

kapasite etkisiyle (ücret gelirlerinin daha yüksek tüketim meyli dolayısıyla etkilenen) etkiler, ancak kâr etkisiyle sadece eğer kâr oranı düşmüşse etkiler.

3.3.3. Kaldor'un Dağılım Modeli

Keynes'e göre kapitalist bir ekonominin iki önemli sorunu, tam istihdam ve gelir dağılımıdır. Kâr, fiyatlar genel düzeyi, yatırım ve tüketim harcamaları arasındaki temel ilişkileri ele almış ancak, gelir dağılımına Genel Teoride yer vermemiş ve ayrı bir gelir dağılımı modeli kurmamıştır. Keynes kârı üretimin satış değeri ile maliyetler arasındaki fark olarak, üretim maliyetini de ücret, rant, faiz ve müteşebbislerin normal kazançlarının toplamı olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda toplam parasal gelir, toplam üretim maliyetine eşittir. Gelir akımı, tüketim malları üretiminde kazanılan ve yatırım malları üretiminde kazanılan gelir olarak ikiye ayrılır, harcama akımı ise, tüketim mallarına olan harcamalar ve tasarruf, olarak iki yönden ele alınır. Tüketim malları üretiminde kazanılan toplam gelir ile bu mallara yapılan toplam harcamalar arasında bir fark varsa, söz konusu malların satış değerleri ile maliyetleri arasında da bir fark oluşur. Tanım gereği, bu fark tüketim mallarını üreten kesimin kârıdır. Yatırım mallarını²⁶³ üreten kesimin kârı ise, yatırım mallarının satış değeri ile bu malların üretim maliyetleri arasındaki farktır. Maliyetler veri iken, kâr, sermaye mallarının fiyat düzeyine bağlı kalmaktadır. Bu durumda, toplam gelir, sistem içerisindeki çeşitli grupların alacağı kararlarla yakından ilişkilidir. Bu kararlar şöyle sıralanabilir: İşçilerin tüketim kararları, girişimcilerin yatırım kararları, toplumun likidite tercihi kararları ve para otoritelerinin para politikası ile ilgili kararları.²⁶⁴ Üretim maliyetleri veri iken, müteşebbisler kârlarının bir kısmını tüketim harcamalarında kullanırlarsa, tüketim malları kesiminde kârlar bu harcamaya eşit miktarda yükselecektir. Tersine, örneğin zarar söz konusu ise bu zararlarını gidermek için normal harcamalarını kısımaya yöneldiklerinde, yani tasarruflarını arttırdıklarında, bu tasarruflara eşit bir olumsuz etki belirecektir. Keynes, üretim

²⁶³ Akat, a.g.e., s. 561-563

²⁶⁴ Aklın, a.g.e., s. 231

faktörlerinin fiyatları değişse bile, bu sonuçların geçerli olacağını savunur. Buna göre, para otoriteleri bu değişimleri giderecek kararlar almadıkça, faktör fiyatlarındaki düşüş ve artışlar aynı oranda fiyat dalgalanmaları yaratacak ve böylece kârlar değişmeksizin aynı kalacaktır.

Keynes, dağılım ile ilgili görüşlerini bu noktada kesmekte ve sistemli bir makro teori kurmaya girişerek enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin, fiyatlar üzerindeki etkiler yoluyla değil, üretim ve istihdamdaki değişmeler yönünden daha açık analiz edilebileceği sonucuna varmıştır. Çarpan mekanizması, örneğin fiyatlarla ücretler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla da, üretim ve istihdam düzeyinin belirlenmesi amacıyla da kullanılabilir. Ancak, birinci durumda üretim ve istihdam düzeyi, ikincisinde ise gelir dağılımı (fiyatlarla ücretler arasında ilişki) veri olarak alınmalıdır.²⁶⁵ Çarpan teorisinin Keynes tarafından bir dağılım modeli olarak geliştirilmemesinin nedeni, bir istihdam teorisine temel olmak üzere ortaya konmasıdır. Bu analiz, bir ekonominin neden eksik istihdam dengesinde bulunabileceğini açıklamaktadır.²⁶⁶

Kaldor'a göre eğer tasarruf-yatırım dengesinin, fiyat-maliyet ilişkilerindeki değişmeler sonucunda doğduğu varsayılırsa, yalnız üretim ve istihdamdaki değişmeleri açıklayan bir ilkedен yoksun olunmakla kalınmaz, üstelik *efektif talep* fikri kaybolmuş olur. Böylece, üretimin varolan kaynaklarla sınırlandığı ve bir grup malın talebindeki daralmanın, diğer grupların taleplerinde bu daralmayı gideren artışlara neden olduğunu ileri süren *Say Kanunu'na* dönüşmüş olur. Bununla birlikte, çarpan mekanizması *dağılım modeli* olarak da kullanılabilir.²⁶⁷ Ancak, dağılım modelinde kısa dönemli ve statik bir görünüme sahip olan mekanizmanın, gelir dağılımı modelinde uzun dönemli ve dinamik bir nitelik alacağını da unutmamak gerekir.

²⁶⁵ G.C. Harcourt, **Some Cambridge Controversies in the Theory of Capital**, London: Cambridge University Press, 1972, s. 208

²⁶⁶ Harcourt, **a.g.e.**, s.209

²⁶⁷ Savaş, **Kalkınma Ekonomisi**, s.376

Kaldor, analizini her ne kadar Keynesgil olarak nitelendirse de, modeli, Harrod-Domar büyüme modelinin bir anlamda geliştirilmiş bir şeklidir. Bilindiği gibi, Harrod-Domar modeli, büyümenin, nüfus artışı ve teknik ilerleme gibi dış (eksojen) değişkenlere bağlı olduğu tam istihdam durumundaki ekonomileri ele alan bir *uzun dönem denge teorisidir*. Bu anlamda, zaman içinde tam istihdam durumunu devam ettirmek için gereken yatırım miktarı da bir dış değişkendir. İktisadi büyüme, üstel bir fonksiyona bağlı olarak düzgün bir hızla yürümektedir.²⁶⁸ Bu nedenle, bütün iktisadi değişkenler de aynı hızla büyümekte ve aralarındaki oranlar sabit kalmaktadır. Yani kısaca iktisadi sistem, bütün makro oranlar sabit kalarak büyümektedir. Harrod-Domar modeline göre, nüfus artış hızı da doğal büyüme hızı veri iken sistemi dengeli büyüme durumunda tutacak tek bir tasarruf oranı vardır. Bu oran, ekonomideki çeşitli sınıfların tasarruf eğilimlerinin tartılı olmasıdır. Makro ekonomik gelir dağılımı burada devreye girmektedir. Çünkü, söz konusu tartılar gelirden sınıfların aldıkları paylardan başka bir şey değildir. Kaldor modelinde, ücretlilerle sermayedarların tasarruf fonksiyonları veri iken, kâr payı oranı, yatırım/hasıla oranının fonksiyonudur. Yatırımlar modelde bir dış değişken olarak yer almakta ve bu değişkenle ilgili davranışsal ilişkiler konu dışı bırakılmaktadır. Kaldor'a göre bu nokta, Keynesgil teorinin ana varsayımlarından biridir. Denge düzeyinde tasarruflar mutlaka yatırımlara eşit olmaktadır dolayısıyla gelir düzeyini ve bu gelirin dağılımını belirleyen etken, yatırım kararlarıdır; yoksa tam tersine, yatırımları etkileyen, gelir düzeyi ve gelir dağılımı değildir. Eğer ekonomi tam istihdam sınırında (gelir düzeyi veri) ise, yatırımlarda meydana gelecek bir artış, tasarruf-yatırım eşitliği tekrar kuruluncaya kadar kâr marjlarının artmasına neden olacaktır. Keynesgil dağılım modelinin arkasındaki varsayımlarla Harrod-Domar

---

²⁶⁸ Akat, a.g.e., s.611

tipi uzun dönemli denge teorilerinin varsayımları arasında yakın bir ilgi vardır.²⁶⁹

Bu varsayımlar şöyle sıralanabilir.²⁷⁰

- Ekonomi tam istihdam durumundadır, yani gelir düzeyi veridir
- Tam istihdama varmak için gerekli fiziki yatırım, bir dış değişkendir.
- Büyüme üstel bir fonksiyona bağlı olarak düzgün bir hızla yürümektedir. Bu nedenle, bütün makro-ekonomik değişkenler arasındaki oranlar (örneğin yatırım/hasıla, tasarruf/hasıla oranları ve kâr haddi) değişmez bir niteliğe sahip olmaktadır.
- Nüfus artışı veridir. Ekonomi nötr teknik ilerleme halindedir. Yani faiz haddi aynı kaldıkça, sermaye/hasıla oranı da değişmeyecektir.
- Ücret ve kâr gelirlerinden yapılan tasarrufları, bu gelirlere bağlayan tasarruf fonksiyonları veridir.
- Marjinal tasarruf eğilimleri ortalama eğilimlere eşittir.
- Kâr geliri elde edenlerin marjinal tasarruf eğilimi, ücretlilerinkinden büyüktür.
- Reel ücretler belli bir geçinme düzeyinin, kâr haddi de sermayedarları yatırıma yöneltecek minimum bir düzeyin altına düşemez.
- İşçiler ya da işçi sendikaları, artan yatırımlar dolayısıyla elde ettikleri gelirden meydana gelecek azalmalara karşı direnmemektedirler. Model, tasarruf-yatırım eşitliğinden hareket ederek, kâr payı oranını yatırım/hasıla oranına fonksiyonel olarak bağlamaktadır. Ekonomideki kâr, faiz ve rant gelirleri toplamı kısaca kâr terimi ile adlandırılmaktadır.

²⁶⁹ Nicholas Kaldor, "Marginal Productivity and Macroeconomic Theories of Distribution", **Review of Economic Studies**, Vol. 33, 1966, Edit By: G.C Harcourt, N. F. Laing, **Capital and Growth**, Middlesex: Penguin Education, 1972, ss. 295-296

²⁷⁰ Savaş, **Kalkınma Ekonomisi**, ss. 375 – 378 ; Akat, **a.g.e.**, ss. 608-611; Harcourt, **a.g.e.**, ss. 208-210

Kapalı bir ekonomide faktör fiyatlarıyla milli hasıla (Y), kâr gelirleri (P) ile ücret gelirlerinin (W) toplamına eşittir.

$$Y = P + W$$

Kârların yapılan tasarruflara (S_p) ve ücret geliri elde edenlerin tasarruflarına (S_w) ait fonksiyonlar şöyle yazılabilir:

$$S_p = s_p P$$

$$S_w = s_w W$$

Burada S_p ve S_w koefisyonları marjinal (ortalama) tasarruf eğilimlerini göstermektedir. Tasarruf-yatırım eşitliği

$$I = S = S_p + S_w = s_p P + s_w W = s_p P + s_w (Y - P) = (s_p - s_w) P + s_w Y$$

denklemini ile belirtilebilir. Denklemin her iki yanını Y ile bölünüp kâr payı oranı (ve dolayısıyla ücret payı oranı) yatırım/hasıla oranının fonksiyonu olarak yazılabilir.²⁷¹

$$\frac{P}{Y} = \frac{I}{S_p - S_w} - \frac{I}{Y} - \frac{S_w}{S_p - S_w}$$

Modelin geçerliliği, I/Y oranının, belli sınırlar içinde bağımsız değişken olarak kullanılıp kullanılmamasına bağlıdır. Ayrıca I/Y oranının, s_p ve s_w 'deki değişmelere karşı duyarlılık göstermemesi gerekir. I/Y 'nin bağımsız değişken olduğu ve ekonominin tam istihdam durumunda bulunduğu varsayılırsa, parasal ücret düzeyi ile ilişkili olarak fiyat düzenini belirleyen etken, efektif taleptir. Yatırımlarda ve dolayısıyla toplam talepte meydana gelen bir artış, fiyatları ve

²⁷¹ Kaldor, a.g.m., s.310

kâr marjlarını yükseltecek, reel tüketimi azaltacaktır. Yatırımlarda ve sonuç olarak efektif talepte bir düşme ise, ücret düzeyine oranla fiyatları aşağı yönde harekete geçirecek ve böylece reel tüketimde, yatırımlardaki daralmayı giderecek bir artış meydana getirecektir. Şu halde, fiyatların ve kâr marjlarının esnek olduğu varsayılırsa, sistem devamlı olarak tam istihdam dengesinde karar kılacaktır. Yukarıda verilen varsayımlar arasında bulunan $S_p > S_w$ eşitsizliği kararlılık koşuludur. Eğer kâr geliri elde edenlerin tasarruf eğilimi, ücretlilerin tasarruf eğiliminden küçükse ($S_p < S_w$), fiyatlarda meydana gelecek herhangi bir azalma, talebi de daraltacak ve böylece fiyatlarda, ikinci kademedeyi yine bir düşme görülecektir. Fiyatlardaki bir yükselme ise, ters yönde olmak üzere, yine böyle bir kümülatif etki yaratacaktır. Sistemin kararlılık derecesi, marjinal tasarruf eğilimleri arasındaki farka, yani $1/(S_p - S_w)$ oranına bağlıdır. Bu orana *gelir dağılımının duyarlılığı* adı verilebilir; çünkü $1/(S_p - S_w)$ ifadesi, yatırımlar değişirken görece kâr payında meydana gelecek dalgalanmaların sınırını çizmektedir. Tasarruf eğilimleri arasında fark ne kadar küçük olursa, $1/(S_p - S_w)$ oranı da o kadar yüksek olacak ve I/Y 'deki küçük bir değişim, P/Y üzerinde büyük bir etki yaratacaktır.²⁷² İşçiler, ellerine geçen gelirin tamamını tüketim için harcarsa, gelir dağılımı denkleminde $S_w = 0$ olduğunda,

$$\frac{P}{Y} = \frac{I}{S_p} \frac{I}{Y} \quad \text{ya da başka bir deyişle,} \quad P = \frac{I}{S_p}$$

eşitliğine varılır. Yani, çarpan etkisi yalnızca ve kârlar, yatırımlarla adı geçen sınıfın tüketim harcamaları toplamına eşit olur. İşçilerin tasarruf eğilimleri sıfırdan büyükse, toplam kâr da bu tasarruf miktarı kadar azalacaktır. Bunun yanında, s_w büyüdükçe kârların, yatırım düzeyindeki değişmelere karşı duyarlılığı artacaktır. Harrod tipi büyüme modelinden yararlanılarak, yatırım/hasıla oranının öğeleri, büyüme hızı ve sermaye/hasıla oranı terimleriyle tanımlanabilir.

Yatırımlar, sermaye stokundaki bir artışı ifade ettiğinden, I/Y oranı $\Delta K/\Delta Y$ şeklinde de yazılabilir. Bu ifade $\Delta Y/\Delta Y = 1$ oranı ile çarpıldığında

$$\frac{I}{Y} = \frac{\Delta K}{\Delta Y} \frac{\Delta Y}{Y} = ky$$

eşitliğine varılır. Burada $\Delta K/\Delta Y$ ya da k , marjinal sermaye/hasıla oranını, $\Delta Y/Y$ yada y ise, doğal büyüme hızını belirtmektedir. Yine Harrod modeli terimleriyle, bu büyüme hızı eksojen olarak nüfus artışı ve teknik ilerleme ile belirlenmektedir. Ekonomi devamlı olarak tam istihdam durumunda büyüyorsa, son denklemdeki y , tam istihdam tavanı büyüme hızını, yani Harrod anlamında doğal büyüme hızını göstermektedir. Harrod'un ortalama tasarruf oranı ile ilgili denklemi ise,

$$\frac{I}{Y} s = (s_p - s_w) \frac{P}{Y} + s_w$$

halini alacaktır. Yani aslında, gelir dağılımının dikkate alındığı bir büyüme modelinde tasarruf oranı, sermaye/hasıla oranı gibi eksojen bir değişken değildir. Bu oran, gelirin ücretler ile kârlar arasında dağılımı ile belirlenmektedir. Bununla birlikte sistemde, (ky) ile (s) arasında devamlı bir uyumsuzluk durumu olamaz. Kâr marjı esnek ise, gelir dağılımındaki uygun değişmeler yoluyla bu iki büyüklük birbirine eşit duruma gelecektir. Başka bir deyişle, P/Y 'deki dalgalanmalar, eninde sonunda gerekli büyüme hızını (y_w) doğal büyüme hızına eşit kılacaktır. Bu eşitleme mekanizmasının açıklaması şöyle yapılabilir: Harrod'un ana denkleminde ve son eşitlikten yararlanılarak,

$$Y_w = \frac{s}{k} = \frac{(s_p - s_w) \frac{P}{Y} + s_w}{k}$$

yazılabilir. Teknik ilerlemenin dikkate alınmadığı bir durumda, sermaye/hasıla oranı (k) değişmez varsayılabilir. Şu halde, gerekli büyüme hızının (yw) değişmesi için, son denklemin sağ yanında, paydanın değil payın değişmesi gerekmektedir. Tasarruf eğilimleri (Sp ve Sw) veri olduğuna göre, payın değişmesi de kâr payı oranında (P/Y) meydana gelecek dalgalanmalara bağlıdır. Örneğin, eğer (yw < yn) ise, bu durumda yatırımlar ve dolayısıyla I/Y oranı yükselecektir. Bu yükselme de sonuç olarak görece kâr payını artıracak ve bu durum (yw) = (yn) oluncaya kadar devam edecektir. (yw) < (yn) durumunda ise, bu mekanizma tersine işleyecektir. Sonuç olarak, (yw) = (yn) eşitliği sağlanıncaya kadar gelir dağılımı devamlı olarak değişecek ve bu eşitliğe bir kez varıldığında, eksojen değişkenler sabit kaldıkça, gelir dağılımı da, kararlı bir nitelik kazanacaktır.²⁷³ Bütün bu açıklamalar, ekonomide, düzgün bir büyüme hızına varma yolunda kendiliğinden bir eğilimin varolacağı anlamına gelmez. Konjonktür dalgalanmalarının nedeni, yine de, s ile ky arasındaki eşitliği sağlayacak ayarlama mekanizmasını işleyişinden doğmaktadır. Yukarıda esasları açıklanan model, görüldüğü gibi, kâr payı oranını (P/K), kâr haddini (P/kY) ve reel ücret haddini (W'/L=w'), yatırım/hasıla oranının (I/Y) fonksiyonu olarak ele almaktadır. I/Y oranı da, P/Y ve W/Y değişmelerinden etkilenmeyen bağımsız bir değişken olmalıdır. Bu bağımsızlık varsayımı, ancak belli koşullar içerisinde tutarlıdır:

1. Reel ücretler belli bir geçim düzeyinin altına düşemez. Bu en az geçim düzeyi ile ilgili minimum ücret haddi W' ve istihdam hacmi de L ise, W/L > W' ve

$$\frac{P}{Y} < \frac{(Y - w') \frac{L}{Y}}{Y} \text{ yazılabilir.}$$

---

²⁷³ Gülay Coşkun

2. Kâr payı oranı da, girişimcileri yatırıma yöneltecek minimum kâr haddi ile fiili kâr haddi arasında, aşağıda verilen eşitsizliği sağlayacak düzeyden aşağı düşemez. $P/kY > r$ Burada r , minimum risk oranını belirtmektedir.

3. Sermaye üzerinden hesaplanan minimum kâr haddinden ayrı olarak, bir de yıllık ciro üzerinden hesaplanan minimum kâr haddi kavramı üzerinde durulabilir. Bu kâr haddi, piyasada eksik rekabet koşullarının yürürlükte olmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, söz konusu minimum kâr haddi ile ilgili olarak, kâr payı oranı monopol derecesinden (m) büyük olmalıdır. $P/Y > m$ 2. ve 3. koşullardan hangisi büyükse, modelde o koşul uygulanacaktır.

4. Yatırım/hasıla oranının (I/Y) kâr haddindeki değişimlerden bağımsız olabilmesi için, sermaye/hasıla oranının da adı geçen değişimlere karşı duyarlı olmaması gerekir. Tersi durumda, k 'daki değişimler ky ($= I/Y$)' yi de değiştirecektir. Aslında, bazı durumlarda kâr payı oranı ya da kâr haddi, sermaye/hasıla oranını etkileyebilir. Örneğin, sermayeden tasarruf sağlayan üretim tekniğinden, emekten tasarruf sağlayan tekniğe geçildiğinde kârlarda bir artış meydana gelmesi olasılığı varsa, P/Y ile k arasında bağlantı kurulmuş olur. Çünkü, ücret-fiyat ilişkilerinin veri olduğu bir durumda, üreticiler devamlı olarak kâr haddini maksimize edecek üretim tekniğini aramaktadırlar. Büyüme hızı da veri ise, üreticilerin bu tutumu, I/Y oranını ve dolayısıyla kâr payı oranını etkileyecektir. P/Y de meydana gelecek bir artış, k 'yı ve sonuç olarak I/Y oranını azaltacaktır. Eğer k 'nın P/Y oranındaki değişimlere karşı duyarlılığı fazla ise, kâr payı oranının belirlenmesini modeldeki denklemler ile açıklamak artık olanaksız hale gelir. Böyle bir durumda, bir yandan k ile P/Y arasındaki teknik ilişki kâr payı oranını etkilerken, öte yandan tasarruf denklemi, I/Y ve k 'yı belirlemektedir. Öyleyse, modelin işlemesi için, sermaye/ hasıla oranının bağımsız ve eksojen bir değişken olarak, ele alınması gerekir. $K=k$

Yukarıda ele alınan bu dört koşul sağlanmadığı sürece, modelin işleyişi değişir. Örneğin, ücretler $W > w' L$ sınırı altına düşerse, Ricardo ya da Marx

modeline dönüşmüş olur ve Keynesgil değil, klasik büyüme mekanizması harekete geçer. İkinci ve üçüncü koşulların sağlanmadığı bir durumda ise, tam istihdam varsayımı tutarsız hale gelir. Büyüme süreci bozulur ve bir durgunluk dönemine girilir. Bununla birlikte, bütün bu koşullar sağlansa bile sistem, kısa dönemde tam istihdamı sağlamaya yeterli esnekliğe her zaman sahip olmayabilir. Çünkü örneğin, reel ücretler aşağıya doğru esnek değildir. Yatırımlar artarken, işçiler ve işçi sendikaları, ücret gelirlerinde meydana gelecek bir azalmayı kabule kolayca yanaşmazlar.

Yukarıda temel ilkeleri gözden geçirilen sistemi uzun dönemde dengede tutan belirli bir gelir dağılımı vardır. Bu özellik, modele eklenen denklemler yardımıyla incelenmeye çalışıldı. Fakat, böyle bir denge durumunun varlığını ortaya koymak yeterli değildir. Ayrıca, denge gelir dağılımının iktisadi bakımdan anlamlı olabileceği sınırları ve sistemi devamlı olarak dengede tutacak koşulları da belirtmek gerekir.

Modelin tutarlı ve anlamlı olacağı sınırlar yukarıdaki bölümlerde tartışıldı. Burada asıl üstünde durulmak istenen nokta, sistemi devamlı dengede tutabilecek mekanizmanın özellikleridir. Eğer, denge yatırım harcamaları gerçekleştirilirken, toplam arzın toplam talebi aştığı yada ondan geri kaldığı durumlarda, sistemi yeniden dengeye sokacak bir mekanizma varsa, adı geçen denge noktası kararlı olacaktır. Yani, efektif talep yetersizliği yada fazlalığı olduğu zaman, fiyat düzeyi kendiliğinden, ekonomideki ücret düzeyine (yada kâr marjinal) göre alçalıp yükselebiliyorsa, sistem dengeden ayrıldıkça yine bu denge noktasına dönmeye eğilimli olacaktır. Büyüme süreci boyunca, yatırım-tasarruf eşitliği sağlanıyorsa, kâr payı artacak, yatırımların tasarruflardan az olduğu durumlarda ise, bu pay azalacaktır.

3.3.4. Joan Robinson'un Yaklaşımı

Robinson'u inceleyen iktisatçıların çoğu onun yöntemsel ve analitik yaklaşımında Marshall ve Keynes'in etkileri olduğu görüşündedirler.²⁷⁴ Robinson'un çalışmalarının özünü genel denge ve karşılaştırmalı statik analizi eleştirmek oluşturmaktadır. Burada genel denge teorilerinden kasıt Walrasgil gelenektir. Robinson Walrasgil Genel denge teorilerini neoklasik iktisatla özdeşleştirir. Dolayısıyla asıl eleştirisini neoklasik iktisada yöneltir. Bu bağlamda iktisat yazınına özellikle sermaye ve bölüşüm teorileri bağlamında katkıda bulunmuştur.

Robinson'un analizlerinin temelini onun yöntemsel yaklaşımı teşkil etmektedir. Dolayısıyla analizi sayısal ifadelerden arınmıştır. Onun bu tarzı çalışmalarının ideolojik temelin ötesinde bir şey olmadığı eleştirilerine maruz kalmıştır.²⁷⁵

Post Keynesgil analizin temelini hemen hemen Robinson'un görüşleri oluşturmaktadır. Bu anlamda, iktisatta zaman ve denge analizi onun yaklaşımının başlangıç noktasıdır. Robinson'a göre, Keynesgil devrim denge kavramından zaman kavramına geçişte yatar.²⁷⁶

Robinson Walrasgil genel denge teorisini eleştirirken başlangıç noktası olarak *dengenin oluşum sürecini* aldığını söyleyebiliriz. Robinson denge kavramını bir süreç içerisinde incelemenin, yani dengenin varlığı ve hareketini

²⁷⁴ H. Gram, V. Walsh, "Joan Robinson's Economics in Retrospect", *Journal Economic Literature*, Vol: 21, p. 519

²⁷⁵ Gram, Walsh, a.g.m. , p. 519

²⁷⁶ Joan Robinson, *İktisadi Felsefe*, Çev:M. Tomanbay, İstanbul: Verso Yay., 1987, ss. 78-81

tarihsel zaman bağlamında incelemenin ve sorgulamanın gerektiğini ileri sürer. Ona göre denge sadece analitik bir soyutlamadır. Eğer dengede bir ekonomi inceleniyorsa böyle bir analizin sonuçları tarihsel zaman içinde meydana gelen beklenmedik bir değişimin etkilerini, diğer bir ifade ile ampirik olayları gösteremez.²⁷⁷ Bu önermeden hareketle Robinson, uzun dönemin gelecek ile bir tarih olmadığını, bugün ile ilişkilendirilemeyen hayali bir durum olduğunu söylemektedir. Tüm bu yöntemsel yaklaşım dengenin varlığı konusundaki çelişkileri ortaya koymak içindir.

Robinson'a göre, *eğer ekonominin zaman içerisinde varlığını kabul edecek olursak, bu tarihin değiştirilemez geçmişten gelip, bilinmeyen bir geleceğe doğru gittiğini kabul etmek olur; bir uzay düzleminde sallanan sarkacın mekanik bir benzetmesi olan denge durumu ulaşılmaz hale gelir.*²⁷⁸

Robinson'un yöntemsel yaklaşımının bir diğer önemli bölümünü ise beklentiler ve belirsizlikler ile ilgili görüşleri oluşturur. Ona göre Keynes'in sorunsalının temelinde belirsizlik yatar; kararlar gelecek ile ilgili beklentilere göre alınır.²⁷⁹ Bu görüşler ışığında Robinson şöyle söylemektedir: *ben klasik iktisat teorisini gelecek ile ilgili olarak çok az bilgimiz olduğu gerçeğini göz ardı ederek, hassas teknikler ile bugünü incelediği için reddediyorum.*²⁸⁰

Robinson'un yöntemsel yaklaşımının teorik uzantıları iktisat literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Gram ve Walsh'a göre, *onun formel teoriye yönelmesinin nedeni daima iktisadi sorunların politik ve ideolojik yanı olmuştur.*²⁸¹

²⁷⁷ J. Robinson, **Accumulation of Capital**, London:Cambridge U. Press, 1956, pp. 13-14

²⁷⁸ J. Robinson, **Essays in the Theory of Economic Growth**, London:Macmillan, 197, pp. 18-19

²⁷⁹ J. Robinson, "The Production Function and the Theory of Capital ", **Collected Economic Papers**; Derleyen: Harcourt, Laing, a.g.e., p. 48

²⁸⁰ Robinson, a.g.m., pp. 49-51

²⁸¹ Gram, Walsh, a.g.m. , p. 520

Robinson'un önermelerinin hemen hemen tümü Post Keynesgil okula mensup tüm iktisatçılar tarafından kabul edilmiş ve bazen farklı ekollere mensup iktisatçılar tarafından da genişletilmeye çalışılmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi Robinson çalışmalarında sayısal ifadelerden çok sözel ifadeler kullanarak önermelerini açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Robinson'un formüle etmediği bazı önermeleri diğer Post Keynesgil iktisatçılar²⁸² sayısal modeller kurarak formüle etmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalar Robinson'un büyüme ve uzun dönem denge üzerine ürettiklerinden çok kısa dönem dengesizlik analizleri üzerine yoğunlaşmışlardır.

Robinson'un sermaye ve büyüme teorilerinin yanında ilgilendiği başlıca iktisadi sorunları şöyle sayabiliriz:²⁸³

- Sosyal artığın miktarını, birikim oranını ve teknik değişikliği hangi unsurların belirlediği
- Birikim sürecinde artığın bölüşümünü neyin belirlediğini
- Birikim sürecinin hangi özelliklerinin yüksek orandaki dönemsel işsizliğe neden olduğu
- Enflasyon, iş çevirimleri ve kapitalizmin uzun dönem büyüme süreci arasında bir ilişki olup olmadığı
- Enflasyonsuz tam istihdamı sağlayan başarılı bir politika için yapısal veya politik koşulların neler olduğu.

Görüldüğü üzere Robinson özellikle ekonomilerin büyüme süreçleri ile ilgili hemen hemen tüm sorunlarla ilgilenmiştir. Keynes'de uzun dönem büyüme süreci ile ilgili bir çözümleme olmadığı için Robinson, büyüme analizlerinde

²⁸² Bu iktisatçılar Yellen, Davidson, Eicher, Harcourt, Kregel, Minsky ve Weintraub olarak sayılabilir.

²⁸³ Mihçı, a.g.m., s. 165

klasik iktisatçılar başta olmak üzere, Marx'ın yeniden üretim şeması ve Harrod-Domar'ın dinamik analizinin izleri görülmektedir.²⁸⁴

Robinson büyüme ile ilgili başlangıç noktası olarak sermayenin doğası ile ilgilenir. Sermaye konusunda ilgisi *sermaye nasıl ölçülür* sorusu çerçevesinde olmuştur.²⁸⁵

Bu yaklaşımlar doğrultusunda Robinson, genel denge çözümlerinde, sermayenin göreceli fiyatının kâr oranı ile birlikte bulunduğunu, dolayısıyla sermayenin değerinin kâr oranlarından bağımsız olarak ele alınmasının olanaksız olduğu sonucuna varmıştır. Buna ek olarak, belirsizliğin yoğun olduğu bir dünyada sermayenin değerini (fiyatını) tespit etmek son derece güçtür. Bu anlamda sermaye birikimi ile kâr oranları arasındaki fonksiyonel ilişki Robinson'a göre pek anlamlı değildir. Yani yüksek kâr oranlarının elde edildiği dönemde sermaye birikimi düşük veya yüksek olabilir. Bu saptama neoklasik yaklaşımın en önemli önermelerinden birinin reddi anlamına gelmektedir. Ancak bütün bunlara karşın Robinson, neoklasik denge kavramını eleştirirken şöyle söylemektedir: *Sorun sadece sermayenin ölçümü gibi gösterilmektedir. Asıl sorun zamanın yok edilmesidir. Dengedeki bir dünyada, geçmiş ile gelecek arasında herhangi bir fark yoktur; tarih yoktur ve dolayısıyla Keynes'e gerek yoktur.*²⁸⁶

Özetle sermayenin ölçümü sorunu neoklasik iktisadın cevap veremediği bir olgudur. Ancak asıl problem denge kavramını tarihsel bir süre içerisinde incelemek, yani geçmiş ile geleceğin dengeye gelme süreci üzerindeki etkilerini incelemektir. Buna cevap olarak Robinson'a göre beklentilerin gerçekleşmediği bir dünyada dengeye yer yoktur.²⁸⁷

---

²⁸⁴ Akyüz, a.g.e.

²⁸⁵ Mihçı, a.g.m., s. 166

²⁸⁶ Robinson 73 6

²⁸⁷ Mihçı, a.g.m., s. 167

Dengenin varlığını her ne kadar red etse de Robinson uzun dönem denge koşullarının var olabildiğini araştırmıştır. Örneğin uzun dönem dengesinin koşullarının dışsal yani kurumsal olarak belirlendiğini varsayar. Bunun koşulu olarak, teknik olanaklar, gelir dağılımı, ücret politikaları ve yatırım politikaları olarak gösterir. Robinson'a göre bu koşullar birbirinden bağımsız hareket eder ve uzun dönemde denge bahsi geçen kurumsal faktörlerin bir arada uyum içerisinde hareketi ile mümkün olabilir. Buradaki önemli nokta, yatırımı gerçekleştiren firmaların beklentilerinin gerçekleşmesi, gelir dağılımına bağlı olarak sermaye talebinin ve normal kapasite koşullarının sağlanmasıdır.²⁸⁸ Bu anlamda tüm bu etkenlerin gerektiği gibi hareket etmesi ve dengeye ulaşılması mümkün olsa dahi tam istihdam sağlanamaz. Bunun nedeni, potansiyel büyüme oranının (Gp), gerekli büyüme oranından (Gw) büyük olmasıdır.

Kısacası uzun dönem denge, özellikle oluşması zor görünen diğer koşulların yanı sıra, beklentiler gerçekleşmediği sürece ulaşılması olanaksız hayali bir durumdur. Eğer birbirinden bağımsız bütün koşullar yerine gelse ve denge oluşsa bile bu noktada tam istihdamın sağlanması tamamen bir tesadüftür.

Robinson denge analizi çerçevesinde yeri geldikçe bölüşüm sorunundan bahsetmiştir. Yatırımların tasarrufları belirlediği noktasından hareketle bölüşüm sorununu çözümlene yoluna gitmiştir²⁸⁹. Milli gelir emek ve sermaye arasında bölüşüldüğüne göre ve farklı gelir gruplarındaki bireylerin tasarruf eğilimleri farklı olduğuna göre, yatırımlardaki bir değişiklik gelir dağılımının değişikliğini getirebilir.

Robinson'un kısa dönem denge analizi hakkında da çeşitli görüşleri vardır. Robinson'a göre, kısa dönem dengenin belirleyenleri, yatırım oranı,

---

²⁸⁸ Gram, Walsh, a.g.m. , p. 536

²⁸⁹ Robinson 1971 Vol: 104

nominal ücretler ve rantiyelerin gelirine bağlıdır²⁹⁰. Robinson mal piyasalarında fiyatların “mark-up” fiyatlandırma yöntemi ile gerçekleştiğini, yani birim maliyet başına eklenen bir kâr marjı ile belirlendiğini söylemekte, dolayısıyla fiyatların belirleyenin nominal ücretler olduğunu belirtmektedir.²⁹¹ Kısa dönemde kâr marjları ile nominal ücretler veri kabul edilirse bütün etkinlik yatırımlardadır. Yatırımlar da beklenen kâr oranlarına bağlıdır. Beklentiler belirsizlik içerdiği için istikrarlı ve tutarlı bir yatırım fonksiyonundan bahsedemeyiz. Bu da kısa dönem dengesizliklerin asıl nedenidir.²⁹² Dolayısıyla bu kısa dönem analizi tutarsızlıklar içerir ve otomatik dengeye ulaşma sürecini kesintiye uğratır.

Özetlenecek olursa, Robinson bir önceki bölümde Post Keynesgil iktisatçıların teorik analizleri olarak sunulan tüm alanlarla ilgilenmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Örneğin bir yandan dengenin ulaşılmaz ve hayali bir kavram olduğunu söylerken, diğer yandan uzun dönem dengenin olası koşullarından bahsedip bunların varlığı durumunda bile tam istihdamın imkansızlığından bahsetmektedir. Dolayısıyla bütün bu görüşlerini bir arada toplayan tutarlı bir model oluşturmak oldukça zor görünmektedir. Fakat genel olarak Robinson hakkında şunlar söylenebilir: temel olarak neoklasik iktisadın eleştirisi ile analizlerine başlamış, bunu yaparken ilk başta Keynes'in görüşlerinden hareket etmiştir. Fakat özellikle büyüme teorisi üzerine yaptığı araştırmalarında klasik iktisatçıların kavramlarını kullanmıştır. Eleştirilerini yaparken neoklasik iktisadın ekonomik faaliyetlerin tarihsel zaman içinde gerçekleştiğini ve geleceğin belirsiz olduğu gerçeğini göz ardı etmesini temel yanlışlıklar olarak nitelendirmiştir. 1950 lerden sonra Robinson'un iktisat yazınına yaptığı katkılar Post Keynesgil düşünce yönteminin ve iktisadi analizinin ilk nüvelerini ortaya çıkarmıştır.

---

²⁹⁰ Gram ve Walsh, a.g.m., s. 537

²⁹¹ Robinson, 1973: 6

²⁹² Gram ve Walsh, a.g.m. , s. 530-540

Nerdeyse hala onun görüşleri Post Keynesgil öğretinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda Robinson kendini şöyle değerlendirmektedir: “Sol kanat ve Keynesgilleri olarak etiketlenen kavanoza ilk konanlardanım ve zaman içinde diğerleri dışarıya sızdığı için büyük bir bölümünü de ben oluşturmaktayım.”²⁹³

Temel olarak Post Keynesgil iktisadın uğraş alanı neoklasik iktisadi ve özellikle de denge kavramını eleştirmek gibi gözükmektedir. Post Keynesgil iktisatçılar başlangıç noktası olarak neoklasik iktisadın mantıksal zaman içinde var olmasını ve tarihi, başka bir deyişle yaşadığımız nesnel zamanı, göz ardı etmesini almaktadırlar. Ayrıca bu bağlamda belirsiz gelecek karşısında alınan kararlarda beklentilerin önemi ve etkisi gerçeğinin neoklasik iktisadi analizde yer almaması eleştirilerinin odak noktasını oluşturmaktadır.

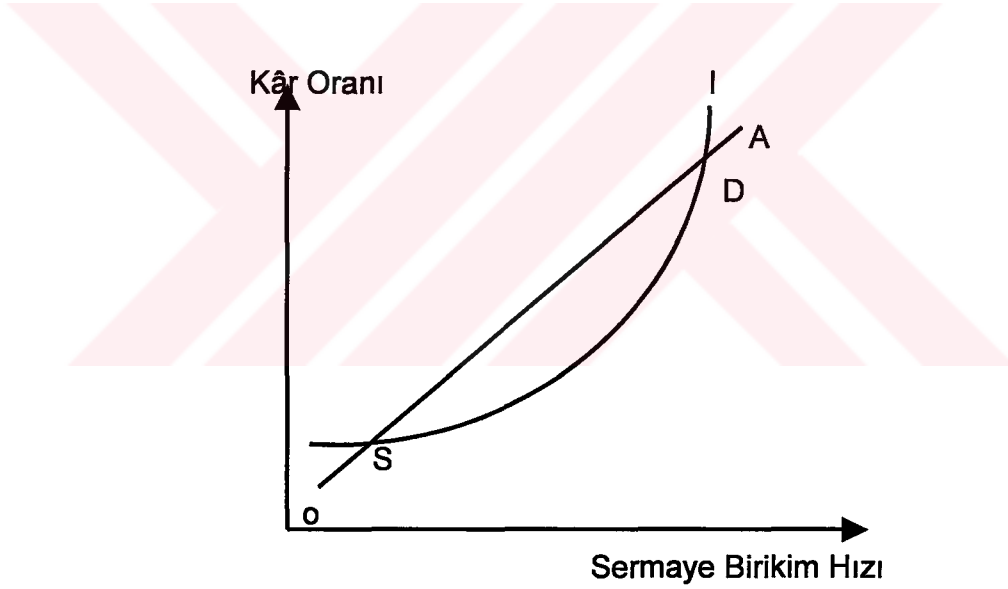
3.3.5. Post Keynesgil Altın Çağ Kavramı

Yukarıda temel varsayımı incelenen Post Keynesgil modelin uygulamada nasıl işlediğini ve ekonominin, Robinson’un deyimi ile *altın çağ* ne zaman ulaşacağını incelemek yararlı olacaktır.

Başlangıçta ekonominin iç denge durumunda olduğunu varsayalım. Yani ekonomide mevcut sermaye, toplam talebi karşılayacak şekilde yatırım malları ve tüketim malları sektörlerine ayrılmış olsun. Ayrıca ekonomi her yıl aynı miktarda sermaye birikimine ve sermayenin karlılık oranına her iki sektörde de eşit oranda sahip olsun. Gerek yatırım mallarının gerekse tüketim mallarının fiyatları, maliyetlerinin üstünde ve karlılık derecelerine eşit oranda bir faiz içersin ve firmaların normal kapasiteyle çalıştığı varsayalım. Böyle bir iç denge durumundan ekonominin gelişme trendine geçişi, gelecekle ilgili iyimser tahminlere bağlıdır. Yani firmalar bugünkü fiyat ve ücret seviyelerine göre

²⁹³ Robinson 1971,

yatırımların kârlılık derecesi ile ilgili geleceğe yönelik bir tahmin yapabilmektedirler. Robinson'un ifadesi ile bu özel teşebbüs ekonomisinin dalgalanma mekanizmasının temel problemini bu tahminler oluşturur. Gelecekte kârlılık düzeyi ne kadar yüksek tahmin ediliyorsa, müteşebbislerin yatırım planı da o kadar yükselmektedir. Dolayısıyla bu iyimser eğilim sermaye birikiminin artışına neden olacaktır. Burada kâr oranı ile sermaye birikim hızı arasında iki yönlü bir ilişki söz konusudur. Belli bir dönemdeki sermaye birikiminin elde edilecek kâr oranının belirlemesi ve kâr oranının miktarının sermaye birikim hızını etkilemesidir. Bu bağlamda, sermaye birikim hızının neden olduğu kâr oranı ve kâr oranının teşvik ettiği birikim hızı arasındaki ilişkinin aydınlatılması gerekmektedir.

Şekil 13: Post Keynesgil Altın Çağ

Şekilde A doğrusu birikim hızının bir fonksiyonu olarak yatırımın beklenen karlılığını göstermektedir. I eğrisi ise kâr oranının bir fonksiyonu olarak birikim hızını göstermektedir. Firmalar D noktasının sağındaki bir düzeyde ise sermaye birikimi mevcut kâr oranının gerektirdiğinden daha yüksek bir seviyededir. Yani

yatırım planları azaltılarak sermaye birikimi hızının düşürülmesi söz konusu olacaktır. Aksi durumda ise firmalar yatırım artışına gideceklerdir.

Eğer bir ekonomide sermaye birikimi yaratılamaz ise ekonomi bulunduğu durumdan daha kötü koşullara maruz kalacaktır. Bu durum şekilde S noktasını ifade eder. D noktası karlılık oranını gerektirdiği ve ulaşıldığında kâr oranını sağlandığı, sermaye birikim seviyesini göstermektedir. Bu birikim şekline *arzu edilen birikim hızı* adı verilmektedir.

Kısa dönemde arzu edilen birikim hızına ulaşılması yani fiili birikim hızı ile arzu edilen birikim hızının eşit olması durumunda, firma maksimum kâr oranını elde etmektedir. Ancak bu durum uzun dönemde teknik şartların elverdiği koşullar da geçerlidir.

Post Keynesgil büyüme modelinde emek artış hızı sabit ve teknik değişimlerin nötr olduğu varsayıldığı için kâr oranını sabit tutan sermaye birikim hızı değişmeyecek ve işçi başına sermaye miktarı da sabit kalacaktır. Dolayısıyla ekonomi fiili birikim hızının, arzu edilen birikim hızına eşit olduğu ve tam istihdamın sağlandığı bir denge durumuna ulaşacaktır. Bu durum Post Keynesgil teoride *altın çağ* (golden age) adı verilir. Altın çağda teknik ilerleme nedeniyle üretim dolayısıyla reel ücretler artış trendi içerisinde. Ayrıca kâr oranı da belli bir seviyede devamlılık kazanmaktadır. Üretim teknikleri, er yatırım döneminden önce, karlılık oranına en uygun şekilde seçilmiş ve firmalar normal kapasitelerinde çalıştıkları için emek arz ve talebi dengelidir. Ancak Post Keynesgil altın çağ optimum bir durum sayılmaz. Bunun nedeni, reel ücret artışının tasarruflara dayandığı ve rantiyer sınıf ile emek sınıfı arasındaki bir çatışmanın ortaya çıkması altın çağın devamlılığını engelleyecektir.

SONUÇ

İktisat teorisinde en çok tartışılan konulardan biri kuşkusuz sermaye kavramıdır ve hemen hemen tüm iktisat ekollerinde varlığını korumaktadır. İktisat teorisinde belli dönemlerde egemen olan görüşlerin sermaye kavramını belirli özellikleriyle ele aldıkları ve bu durumun bir kavram karmaşasına neden olduğu söylenebilir. Bu durumda iktisatçıların sermaye ve birikim kavramlarına farklı dönemlerde farklı paradigmlar doğrultusunda açıklamalar getirdikleri söylenebilir.

Sermayenin, gelir(faiz) getiren *ana para* anlamına gelen ilk tanımı ve faiz konusundaki tartışmalar bir tarafa bırakılacak olursa, iktisat teorisindeki ilk çözümler fizyokratlarda görülmektedir.

Tarihsel gelişim süreci içerisinde, üretici ve üretim aracı bütünlüğündeki ayrılmanın sonucu olarak sermaye ile işgücünün bağımsız bir şekilde üretim için karşı karşıya gelmeleri olgusu ortaya çıkmaktadır. Bu çözüme ile sermaye kavramı ve bununla ilgili sorunlar iktisat teorisinde temel konular arasındaki yerini almasını sağlamıştır. Özünde, işgücü ile diğer üretim araçlarının ayırımı sermaye kavramının açıklanmasında kilit rolü oynar. Buradaki temel sorun sermayenin, üretim araçları mülkiyetinden soyutlanan bağımsız işgücü ile üretim sürecinde ne şekilde bir araya geldiği ve yeniden üretildiğidir.

Bu gelişmelerin sonucunda artık-değerin kaynağının değişim değil, üretim olduğu teorik anlamda ortaya çıkmaktadır. Ancak fizyokratlar, *artık* yaratan üretim faaliyetinin sadece tarımsal üretim olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fizyokratlar, tarımsal artığın *rant* biçiminde ortaya çıktığını, yaratılan *artık* miktarının sadece doğal kaynak verimliliğine bağlı olduğunu ve endüstriyel işgücünün miktar ve verimliliğini de yine bu argümanın etkilediği görüşündedirler. Bu anlamda fizyokratlar sadece tarımsal işgücünün *üretken*

olduğunu ve benzer şekilde tarımsal faaliyetlerde kullanılan sermayenin verimli olduğunu düşünürler.

Adam Smith ve David Ricardo ile başlayan Klasik Okulun sermaye kavramı ile ilgili en önemli katkısı, üretken sermaye kavramını tarımsal üretim alanı dışında, yani, endüstriyel üretim alanına taşımak olmuştur. Bu anlamda sermaye, sadece rant yaratan unsur olmaktan çıkarak, artığın bir kısmını ifade eden kâr kavramının kaynağı ve açıklayıcısı durumuna gelmektedir. Fizyokratlarda sadece rant olarak ifade edilen *artık*, özellikle Smith'in analizinde kâr olarak ortaya çıkmaktadır. Temelini Smith'den alan benzer bir yaklaşımla Ricardo, sermayenin ulusal zenginliğin yaratılmasına yönelik üretken faaliyetlerde kullanılan ve emeği harekete geçirmek için gerekli hammadde, makine ve teçhizatlar v.b. olarak tanımlar. Ricardo'nun bu tanımında sermaye ile ilgili olarak iki önemli unsur ortaya çıkmaktadır:

- Üretim faaliyetinde kullanılan ve bu süreç içerisinde işgücü ile bütünleşmesi
- İşgücü dışındaki faktörlerle kullanılması

Klasikler sermayeyi işgücü ve toprağa ek ilaveten üretimden pay bir faktör olarak da ele alırlar. Bu tanımlamada toplam üretim ücret, rant ve kâr olarak bölüşülmektedir. Bu anlamda Klasiklerin sermaye tanımlaması, üretim faaliyetindeki harcamaların toplamı olarak yapılmakta ve kâr da bu harcamaların karşılığı olarak görülmektedir. Sermayenin üretim aracı olma niteliğinin ötesindeki niteliklerinin ele alınması Klasik sermaye tanımının sınırlarını çizerek, kârın bir bölüşüm unsuru olmasının nedenini açıklayamamaktadır.

Marx sermayeyi kapitalist sistemin incelenmesinde temel unsur olarak ele alır. Marx'a göre sermayenin sadece üretim aracı olma özelliği tek başına açıklayıcı değildir. Bu nedenle Marx'ın analizinde sermaye, tarihsel süreç

içerisinde kapitalist üretim tarzı şeklinde tanımlanmaktadır. Bu anlamda Marx'a göre sermayenin sadece üretim aracı olarak tanımlanması anlamsızdır. Marx'ın sermaye tanımlamasında, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde belirleyici niteliklerden en önemlisi üretim ilişkisi olmasıdır. Yani sermaye, bir nesneden ziyade toplumsal üretim ilişkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Sermaye bu niteliği ile, tarihsel gelişim süreci ile ilgili toplumsal bir varlık olarak tanımlanır.

Sermayenin kapitalist üretim ilişkilerine özgü niteliği, işgücünün nesneleşmesine neden olmaktadır. Bu anlamda kapitalist üretim biçimlerine bağlı olarak tanımlanması, değişen niteliğinin ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Üretken güçleri harekete geçiren sermayenin bir üretim ilişkisi olmasının ötesinde bir niteliği daha vardır; Sermaye toplumsal bir ilişki olmakla beraber bir hareket ve süreçtir. Burada Marx'ın tanımlamasındaki kasıt, diyalektik yöntem gereği sermayenin tanımına dinamik bir nitelik kazandırmaktır. Süreç ve hareket kavramları bir taraftan zaman, diğer taraftan da üretim faktörlerini harekete geçiren güç unsurlarını içermektedir. Burada anlatılmak istenilen ise *sermayenin değişim* değeridir.

Marx'a göre sermaye ve işgücü üretim sürecinde değişim ve kullanım değerleri olarak karşılaşır. Bir hareket(değişim) olarak ele alındığında sermaye, dolaşım süreci boyunca kendi varlığını genişleyerek sürdürür. Bu durum sermayeye kendini çoğaltan bir nitelik kazandırır. Bu noktada *artık-değerin* yaratılması süreci ortaya çıkar. Bu bağlamda, herhangi bir nesnenin sermaye niteliği kazanması için *artık-değer* yaratmaya yönelik olarak kullanılması gereklidir.

Kapitalist üretim sürecinde sermayenin dolaşımı, paranın üretim aracına dönüşerek, üretimden sonra farklı nitelik ve niceliğe sahip malların başlangıçtakinden daha fazla para miktarına dönüşmesi şeklindedir. Sermaye bu niteliği ile kapitalist üretim tarzının ve ilişkilerinin özünü teşkil eder. Bir taraftan üretim, değişim ve bölüşüm ilişkilerini genişletir; diğer taraftan artı

değer yaratarak kapitalizmin ve dolayısıyla kendisinin genişlemesini sağlar. Kısaca sermayeyi artıran ve birikimin sürekliliğini sağlayan, üretim sürecinde kullanılmasıdır. Ayrıca Marx, üretim araçları, işgücü ve üretim teknolojisinin belirlediği bütüne de *sermayenin organik bileşimi* adını vermektedir. Özetle Marx'ın analizinde sermaye kavramı üç ayrı alam taşımaktadır;

- üretim aracı olma niteliği
- tarihsel dönem içerisinde üretim ilişkisi olma özelliği
- *artık* yaratan bir süreç ve bir hareket olma niteliği

Marx' göre sermaye, bu üç nitelik birlikte ele alındığında bir anlam kazanmaktadır.

Neoklasik okul iktisadi çözümlere tüketim ve fayda açısından yaklaşır. Klasikler ve Marx'ın aksine temel belirleyici unsur üretim değil, bireysel faydadır. Bu bağlamda neoklasik analizin hareket noktası *değişimdir*. Neoklasik sermaye teorisinin iki temel yönü vardır: *Birincisi*, sermayenin üretim sürecinde kullanılan üretilmiş mallar olması, *ikincisi* ise, sermaye talebinin bağımlı talep olmasıdır.

Böhm-Bawerk'in genişlettiği neoklasik sermaye teorisi, Wicksell başta olmak üzere hemen hemen tüm neoklasik iktisatçıların ilgilendiği bir konudur. Özellikle neoklasik sermaye talebi teorisinin bir uzantısı olarak üretim fonksiyonu ve marjinal verimlilik kavramları ortaya çıkmıştır.

Neoklasik sermaye teorisinin en önemli katkılarından biri, parayı sermaye tanımından çıkartmasıdır. Bunun nedenleri özetlenecek olursa; sermayenin verimliliğini vurgulayarak nesnel bir tanımlama getirmek, teknolojik gelişmeyi sermaye kapsamında ele almak ve marjinal fayda kavramından

hareketle artık-değer kavramı ile ilgili tartışmalara son vererek sermaye kavramını statik ancak somut bir düzleme oturtmaktadır.

Keynes sermaye ile ilgili olarak yeni bir bakış açısı getirerek sermayenin marjinal etkinliği ve beklentilerin yatırımlara etkisini incelemiştir. Sermayenin marjinal etkinliği sermaye malının arz fiyatı ile bağlantılı olarak beklenen getirisi ile sermayenin marjinal maliyetinin belirlediği bir iskonto oranından oluşmaktadır. Herhangi bir yatırım yapılırken, sermaye malının marjinal maliyeti ile birlikte yatırımın gelecekte beklenen gelirin öngörülmesi zorunluluğu söz konusudur. Girişimcinin, ek sermaye birimini satın almak için, gerek duyduğu likidite miktarını sağlamak için, ödeyeceği likidite miktarı cari faiz oranını ifade eder. Bu durumda sermayenin gelecekteki değerini, bugünkü değeriyle eşitleme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Beklenen getiri oranı ile sermaye malını eşitleyen bir *iskonto oranı* ortaya çıkmaktadır. İskonto oranı, sermaye malının üretimde kullanım süresince beklenen yıllık hasıla serilerinin bugünkü değerini, sermaye malının arz fiyatına eşitleyecek olan orandır. Keynes'e göre sermayenin marjinal etkinliğini sermaye mallarının kullanıldığı süre boyunca beklenen getirisi ve sermayenin marjinal maliyeti belirler. Keynes, kendisinden önce üretilmiş teorileri eleştirmekten çok alternatif politikalar üretme çabasıdadır ve kısa dönemci yaklaşımı statik bir niteliğe sahiptir.

Post Keynesgil iktisat ile ilgili bir genelleme yapmak gerekirse şöyle bir ifade kullanmak mümkündür: bir yandan neoklasik büyüme teorisini ciddi bir şekilde eleştirip yerine yeni bir teori geliştirmeye çalışırken, diğer yandan Walrasgil genel denge teorisini tamamı ile reddetmektedir. Teorik yaklaşımının bir bölümünü Keynes'in hiç geliştirmedeği büyüme teorisi ve buna bağlı olarak sermaye, bölüşüm teorileri, diğer bölümü ise, Keynes'in Genel teoride büyüme ölçüde bahsettiği fiyatların, yatırım ve tasarruf miktarlarının nasıl belirlendiğini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, hemen hemen bütün Post Keynesgil iktisatçılar iktisadi analizlerin tarihsel zaman içinde yapıldığında dengeye ulaşmanın olanaksız olduğu görüşünde birleşmektedirler. Bu yöntemsel yaklaşımdan yola çıkarak, fiyatların arz talep koşullarınca belirlendiği, teknik seçiminde marjinal üretkenliğin etkinliği, bunların uzantısı olan yatırımların faiz oranlarına bağlılığı, IS/ LM analizi, uzun dönemde tam istihdamın varlığı gibi neoklasik iktisadın birçok temelini oluşturan genel denge ve durağan durum teorileri geçersiz kılınmaya çalışılmıştır.

Dengenin varlığını bu şekilde hemen hemen red etmelerine karşın, Robinson gibi kimi iktisatçılar uzun dönem dengenin neredeyse imkansız koşullarından bahsetmiştir. Post Keynesgil iktisadi bahsedilen bu özelliklerinden dolayı iktisadi düşünce tarihi yazınında yeni bir paradigma olarak değerlendirme çabaları vardır. Fakat Post Keynesgil iktisadın temellerinin atıldığı dönemlerde ve özellikle Robinson'un görüşlerinde, yeni teoriler oluşturmak yerine eleştirilerin egemenliği görülmektedir. Eleştiriler ne kadar güçlü olursa olsun yeni bir paradigma oluşturmak için bir görüşün pozitif yanlarının da bulunması gerekmektedir. Yani iktisadi faaliyetleri kendi görüşleri doğrultusunda açıklayan teorik önermeler üretilmelidir. Bu bağlamda Post Keynesgil iktisadın iktisat yazınına pozitif katkıları 1970 lerden itibaren yoğunluk kazanmıştır.

Kısacası, Post Keynesgil iktisat neoklasik iktisadı eleştirmek yolunda oldukça önemli mesafeler kat etmiştir. Fakat yeni teoriler üretme yolundaki başarısı, eleştiri alanındaki kadar görkemli olmamıştır. Buna rağmen, son yıllarda yoğunlaşan çalışmalar ile bu açık önemli ölçüde kapanmaya başlamıştır. Özellikle Post Keynesgil görüşlerden hareketle geliştirilen yeni Keynesgil yaklaşımlar, ağırlıklı olarak görüşlerini "mikro ekonomik temellerle" güçlendirerek, yeni (orijinal) teoriler üretme çabası içindedirler. Dolayısıyla, yakın bir gelecekte "Post Keynesgil iktisat" veya son zamanlarda "Yeni Keynesgil İktisat", yeni bir paradigma olduğu kabul görmüş bir iktisat öğretisi olarak karşımıza çıkabilecektir.

KAYNAKÇA

- ACAR Yalçın, **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Bursa: Vipaş Yayınları, 2002
- ACEMOĞLU Daron, JOHNSON Simon, ROBINSON James, "The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change and Economic Growth" **Journal of Economic Literature**, No: 10/13, November, 2002
- ADELMAN Irma, **Theories of Economic Growth and Development**, 1.p., Stanford, California: Stanford University Press, 1961
- AKAT Asaf Savaş, **İktisadi Analiz**, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, No:467, 1980
- AKTAN Coşkun Can, İktisat Okulları, www.canaktan.org
- AKYÜZ Yılmaz, **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, Ankara: AÜ SBF Yayını, Yayın No:400, 1977
- ALKIN Erdoğan, **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992
- ALTIOK Metin, "1980 Sonrası Türkiye'de Sermaye Birikimi ve Kriz", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Bahar 25, 1998
- AMIN Samir, **Eşitsiz Gelişme**, Çev: Ahmet Kotil, İstanbul: Arba Yayınları, 1991
- ARESTIS, Philip; **Theory and Policy in Political Economy**, Gower Publishing Company, Vermont, 1990
- ARIN Tülay, " Keynesçi Akımlar: Keynesçiliğin Krizi ve İç Çatışmaları", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Özel Sayı(Prof. Dr. Süleyman Barda'ya Armağan), 1986
- ATAÇ Beyhan, **Maliye Politikası**, 5.Baskı, 1999
- AYDIN M.Kemal, "Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye", **Bilgi**, 1999/1

- BARBER William, **İktisadi Düşünce Tarihi**, 3.b., İstanbul: Şule Yayınları, 1999
- BAŞKAYA F., "Neo-liberalizmin Karanlık Bilançosu", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 5, 1999
- BAŞOĞLU Ufuk ve diğerleri, **İktisatta Devrimler, Karşı Devrimler**, İstanbul: Alfa Basım, 2002
- BECKER Gray S., GLAESER Edward L., MURPHY Kevin M., "Population and Economic Growth", **The American Economic Review**, Vol: 89, No:2, May, 1999
- BOBER S., "**Modern Macroeconomics: A Post Keynesian Perspective**", London: Routledge, 1988
- CHILOSI Alberto, "Kalecki's Theory Of Income Determination: A Reconstruction And An Assessment", Kalecki Memorial Conference, Warsaw 1999'dan, www.nber.org
- COLANDER David C. and LANDRETH Harry, **History of Economic Theory**, Boston: Houghton Mifflin Company, 1989
- CORREA Romar, "Kalecki's Microeconomics Reconsidered" **American Review Of Political Economy**, Vol:1, No: 1, December, 2002
- CROTTY James R., "Keynes on the Stages of Development of the Capitalist Economy: The Institutional Foundation of Keynes's Methodology ", **Journal of Economic Issues**, Vol: 24 / 3, September 1990
- CROTTY James R., "Post-Keynesian Economic Theory: An Overview and Evolution", **American Economic Review**, Vol: 70, No: 2, 1980
- CUTHBERTSON Keith, **İktisat Politikası**, Çev:N. Engin, Eskişehir:Bilim Teknik Yayınevi, 1987
- ÇAVDAR Tevfik, **İktisat Kılavuzu**, İstanbul: NK Yayınları, 2003
- DAVIDSON Paul, **Controversies in Post Keynesian Economics**, Vermont: Edward Elgar Publishing Company, 1991
- DENIS Henri, **Ekonomik Doktrinler Tarihi**, Paris, çev: Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1973

- DOBB Maurice, **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, Çev. F. Akar, İstanbul: Belge Yayınları, 1992'den, **İşaya Üşür, Geçiş Tartışmaları**, (Ek Bölüm)
- DORNBUSH Rudriger, FISCHER Stanley, **Makro Ekonomi**, Çev. Salih Ak, ve diğerleri, Ankara: Akademi Yayınları, 1998
- DUMAN Mehmet, "Küreselleşme Çağında Türkiye Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme", **Bilgi**, Cilt: 2, Sayı : 2000/1
- DUTT A. Krishna, "New Growth Theory, Effective Demand and Post Keynesian Dynamics", **Conference on Old and New Growth Teories:An Assessment**, Pissa, İtaly, October, 2001, <http://growthconf.ec.unipi.it/papers/Dutt.pdf>
- EATON John, **Ekonomi Politik**, Çev: Şiar Yalçın, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1990
- EICHNER Alfred S., KREGEL J. A , " An Essay On Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics, **Journal Of Economic Literature**, Vol. 70, 1980
- EICHNER Alfred S., **Essays in Post Keynesian and Institutional Theory**, New York: Macmillan, 1985
- EICHNER Alfred S., **Megacorp and Oligopoly**, London: Cambridge University Press, 1976
- ERTUĞRULOĞLU Mehmet, **Ekonomi Doktrinler Tarihi**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972
- GALOR Oded, WEIL David N., " From Malthusian Stagnation to Modern Growth", **The American Economic Review**, Vol: 89, No: 2, May, 1999
- GÖKDERE Ahmet ve diğerleri, **İktisadın İlkeleri**, Ankara: Alkım Yayıncılık, 1996
- GÖZE Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yöntemler**, İstanbul: Beta Yayınları, 2000
- GÜBE Yalçın, "İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı", **Hazine Dergisi**, Sayı: 6, 1997
- GÜRAN Tefvik, **İktisat Tarihi**, İstanbul: Damla Ofset, 1991
- GÜVEL Alper, **Politik İktisat ve Akıl**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1998

- HARCOURT G.C., **Some Cambridge Controversies in the Theory of Capital**, London: Cambridge University Press, 1972
- HARCOURT G. C., LAING N.F.; **Capital and Growth**, Penguin Education, Middlesex, 1973
- HIÇ Mükerrerem, BİROL Özlen Hiç, "Post Keynesian Economics", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:XVIII, Sayı:1, Yıl:2003
- HIÇ Mükerrerem, **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994
- INGHAM Barbara, **Economics and Development**, London: McGraw-Hill Book Company, 1995
- İLKİN Akın, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 343, 1978
- İNSEL Ahmet, **Neo-Liberalizm Hegomanyanın Yeni Dili**, İstanbul: Birikim Yayınları, 200
- JONES, Charles I.; **İktisadi Büyümeye Giriş**, Çev: Sanlı Ateş, İsmail Tuncer, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2001
- KALDOR Nicholas, "Marginal Productivity and Macroeconomic Theories of Distribution", **Review of Economic Studies**, Vol. 33, 1966, Edit By: G.C Harcourt, N. F. Laing, **Capital and Growth**, Middlesex: Penguin Education, 1972
- KAZGAN Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul:Remzi Kitabevi, 1980
- KEPENEK Yakup, "Ekonomik Düşüncede Sermaye Kavramının Değişimi", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Bahar Sayısı, No:11, 1976
- KEYNES Jhon Maynard, **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**, Çev: Asım Baltacıgil, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1980
- KİBRİTÇİOĞLU Aykut, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 53, No:1- 4, Aralık, 1998
- KLEIN Lawrence R., **Keynesian Revolution**, London: Macmillan, 1968
- KREGEL J. A.; **Rate of Profit, Distribution and Growth: Two Views**, London: Macmillan, 1971

- LAOVIE Marc, **Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis**, Aldershot: Eduard Elgar Leibenstein, Harvey, 1992
- LAVOIE Marc, "Kaleckian Models of Growth in a Stock Flow Monetary Framework: A Neo-Kaldorian Model", **Nber Working Papers**, No: 302, June, 2000
- LIPIETZ A., "Dünya Çapında Fordizme Doğru", Der: N.Satlıgan, S.Savran, **Dünya Kapitalizminin Bunalımı** İstanbul: Alan Yayıncılık, 2001
- LOUCKS William N., **Kıyaslamalı Ekonomik Sistemler**, Çev: Belge Yayınevi Araştırma ve Çeviri Grubu, İstanbul: Belge Yayınları, 1972
- LUXEMBURG Rosa, **Sermaye Birikimi**, Çev: Tayfun Ertan, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986
- MAILLET Jean, **İktisadi Olayların Evrimi**, Çev: Ertuğrul Tokdemir, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983
- MANDEL Ernest, **Marksist Ekonomi Kuramına Giriş**, Çev: A. Ünlü, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998
- MANKIW N. Gregory, "The Growth of Nations", **Brookings Papers on Economic Activity**, Issue :1, 1995
- MARX Karl, **Kapital I.Cilt**, Çev: Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, 2000
- MARX Karl, **Kapital I.Cilt**, Çev: Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, 2000
- MARX Karl, **Kapital II.Cilt**, Çev: Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, 2000
- MEDOWS D. , RANDES J., BEHRENS W., **Ekonomik Büyümenin Sınırları**, Çev. Kemal Tosun ve diğerleri, İstanbul: İ.Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, No: 112, 1990,
- MIHÇI Sevinç, "Post-Keynesyen İktisat ve Joan Robinson", **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, 1995
- MORGİL Orhan, **Parasal Büyüme Modelleri ve Para Politikaları**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları No: 1, 1983
- NIKITIN P., **Ekonomi Politik**, Çev: Hamdi Konur, 8.b., Ankara: Sol Yayınları, 1995

NORTH C. Doulass and THOMAS Robert P., "An Economic Theory of the Growth of the Western World", **The Economic History Review**, Second Series, Vol: XXIII, No:1, 1970

ÖLMEZĞULLARI Nalân, **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1999

ÖZGÜVEN Ali, " İktisadi Büyüme ve İktisadi Kalkınma " , **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, (Prof. Dr. Süleyman Barda'ya Armağan), Cilt:45, Sayı:14, 1987

PARASIZ İlker, **Ekonomik Büyüme Teorileri**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2003

PASINETTI Luigi L., **Growth and Income Distribution Essays in Economic Theory**, London: Cambridge University Press, 1974

PETERSON Wallace C., **Gelir İstidam ve Ekonomik Büyüme**, Çev. Talat Güllap, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, Yayın No:763, 1994

RICARDO David, **Ekonomi Poliğın ve Vergilendirmenin İlkeleri**, çev:Tayfun Ertan, İstanbul:Belge Yayınları,1997

ROBINSON Joan, **The Accumulation of Capital**, London: Cambridge University Press, 1956

ROBINSON, Joan; **Essays in the Theory of Economic Growth**, Macmillan St Martin's Press, London, 1971

ROBINSON, Joan; **İktisadi Felsefe**, (Çeviren: Mehmet TOMANBAY), Verso Yayınları, İstanbul, 1985

ROTHSCHILD Kurt, "Keynes's General Theory: A Look at the Criss-Cross of Reviews", **Journal of Post Keynesian Economics**, Vol:18/ 4, Summer, 1996

SAMUELSON Paul A., **İktisat**, Çev. Demir Demirgil, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1973

SAPANCALI Faruk, "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2001

SAVAŞ Vural, "Büyüme Teorilerinde Gelir Dağılımının Yeri ve Önemi", **Eskişehir İTİA Dergisi**, Cilt:IX, Sayı:1, 1973

SAVAŞ Vural, **İktisadın Tarihi**, 4.b. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000

- SAVAŞ Vural, **Kalkınma Ekonomisi**, İstanbul : Beta Yayınları, 1982
- SELİK Mehmet, **100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi**, 4.b., Gerçek Yayınevi, 1988
- SMITH Adam, **Ulusların Zenginliği**, Cilt: II, çev: M. Tanju Akad, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2002
- SNOWDON Brian, HOWARD Vane and WYNARCZYK Peterx, **A Modern Guide to Macroeconomics.** , London: Edward Elgar Publishing Company, 1996
- STEWART Michael, **Keynes Devrimi**, Çev: Asım Baltacıgil, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1980
- STIGLITZ Joseph, GREENWALD Bruce, "New and Old Keynesians" ,**Journal of Economic Perspectives**, Vol: 7, Issue: 1, Winter 1993
- STOCKHAMMER Engelbebert, " Robinsonian and Kaleckian Growth: An Update on Post Keynesian Growth Theories", **NBER Working Paper**, No: 67, October, 1999
- SWEETZY Paul, DOBB Maurice ve diğerleri, **Feodalizmden Kapitalizme Geçiş**, Çev: Çetin Yetkin, İstanbul: Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000
- TALAS Cahit, **Ekonomik Sistemler**, Ankara: İmge Yayınevi, 1999
- TANYERİ İbrahim, "David Ricardo'nun İktisadi Analizi Üzerine", **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2
- TARSHIS L., " Post Keynesian Economics: A Promise That Bounced", **American Economic Review**, Vol: 70, No: 2, 1980
- Türk Ekonomi Kurumu Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, "Büyüme Stratejileri", www.tek.org.tr, Aralık, 2003
- TEZEL Yahya Sezai, **İktisadi Büyüme**, Ankara: Ankara Yayıncılık, 1997
- TURANLI Rona, **İktisadi Düşünce Tarihi**, 3.b., İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2000
- ÜLGENER Sabri, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 335, 1974
- VARGA Euguéni, **Kapitalizmin Ekonomi Politikası Üstüne Denemeler**, Çev: Kerem Kurtözü, Ankara: Başak Yayınları, 1988

- WALLERSTEIN Immanuel, **Tarihsel Kapitalizm**, 3.b., İstanbul: Metis Yayınları, 2002
- WEBER Max, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev: Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997
- WEISSKOPF Walter A., **Yabancılaşma ve İktisat**, Çev: Çağatay Koç ve diğerleri, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1998
- YELLEN J. L., " On Keynesian Economics and The Economics of Post Keynesians", **American Economic Review**, Vol: 70, No: 2, 1980
- YILDIRIM Kemal, KARAMAN Doğan, **Makro Ekonomi**, Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, Yayın No: 145, 2003
- YÜLEK Murat, "İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine", **Hazine Dergisi**, Sayı: 6, Nisan, 1997
- ZAGOLOV N.A. ve diğerleri, **Ekonomi Politğin Temelleri**, İstanbul: May Yayınları, 1976